

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
VĒSTURES UN ARHEOLOĢIJAS NODAĻA

Vēstures maģistra studiju programmas

2. kursa students

Niks Kuprēvičs

stud. apl. Nr. nk19024

POLITISKĀ SITUĀCIJA VIDZEMĒ 1917. GADA VASARĀ: VIDZEMES
BEZZEMNIEKU DEPUTĀTU PADOMJU FAKTORS

MAGISTRA DARBS

Darba zinātniskais vadītājs

Dr. hist., profesors

Ēriks Jēkabsons

RĪGA 2021

SATURS

Anotācija.....	3
Annotation	3
Apzīmējumu saraksts	4
Ievads	5
Avotu un literatūras apskats	9
1. Militārpolitiskā situācija Vidzemē no 1917. gada februāra līdz aprīlim.....	15
1.1. Februāra revolūcijas cēloņi un norise Petrogradā.....	15
1.2. Divvaldības perioda raksturojums un izpausmes Vidzemē pēc Februāra revolūcijas ...	24
2. Vidzemes lauku iedzīvotāju grupu vispārējs raksturojums no 20. gadsimta sākuma līdz 1917. gada vasarai	32
2.1. Vidzemes lauku iedzīvotāju grupu un saimnieciskās situācijas vispārējs raksturojums 19. un 20. gadsimta mijā.....	32
2.2. Pirmā pasaules kara izraisītās izmaiņas Vidzemē saimnieciskajā un iedzīvotāju grupu situācijā	36
2.3. Februāra revolūcijas izraisītās pārmaiņas saimnieciskajā un iedzīvotāju grupu situācijā.....	40
3. Vidzemes pašvaldību attīstība no 1866. gada līdz 1917. gada vasarai	44
3.1. Vidzemes lauku pašvaldības no 1866. gada	44
3.2. Bezzemnieku padomes un pagastu deputātu padomju izveidošanās	49
3.3. Vidzemes Bezzemnieku padomes un Vidzemes Pagaidu zemes padomes apvienošāns un galvenie darbības virzieni	55
4. Pagastu bezzemnieku padomju un pagastu padomju galvenie darbības virzieni no 1917. gada aprīļa līdz augustam	59
4.1. Agrārā jautājuma risināšana.....	61
4.2. Darbība pārtikas jautājuma risināšanā	66
4.3. Bēgļu jautājuma risināšana	72
4.4. Pagastu padomju galvenie darbības virzieni.....	75
Secinājumi	84
Izmantoto avotu un literatūras saraksts.....	87
Pielikumi.....	92
1. pielikums. Politiskā sistēma Latvijā Krievijas Pagaidu valdības periodā (1917. gada marts – oktobris).....	92

ANOTĀCIJA

Maģistra darba "Politiskā situācija Vidzemē 1917. gada vasarā: Vidzemes Bezzemnieku deputātu padomju faktors" mērķis ir izpētīt politisko situāciju Vidzemē 1917. gada vasarā, galveno vērību pievēršot Vidzemes Bezzemnieku padomju faktoram Vidzemes lauku novados iedzīvotāju un regulējošu institūciju darbības kontekstā, jo līdzšinējā historiogrāfijā Bezzemnieku padomju faktora loma ir pārvērtēta. Darba rezultātā tiek secināts, ka galvenie noteicošie faktori dēļ kā Bezzemnieku deputātu padomju darbība ir uzskatāma par veiksmīgu bija sociālekonomiskie apstākļi pirms Februāra revolūcijas un Bezzemnieku padomju veiksmīga pretdarbība citām lauku institūcijām. Pētījuma gaitā arī apstiprinās, ka historiogrāfijā bezzemnieku deputātu padomju faktors ir pārvērtēts.

ANNOTATION

The aim of master's thesis "Political situation in Vidzeme in the summer of 1917: Factor of Landless Peasants Deputies Councils" is to study the political situation in Vidzeme in the summer of 1917, focusing on the factor of the Vidzeme's Landless Councils in the rural districts of Vidzeme in the context of the citizens and regulatory institution activities because the role of the Landless Councils has been overestimated in historiography. Main conclusions are that the main determinants of how the activities of the Landless Councils of Deputies could be considered successful were the socioeconomic conditions preceding the February Revolution and the successful counteraction of the Landless Councils to other rural institutions. The study also confirms that the factor of the Landless Councils has been overestimated in historiography.

APZĪMĒJUMU SARAKSTS

LSD – Latvijas Sociāldemokrātija

ZS – Latviešu zemnieku savienība

RSDP – Rīgas Strādnieku deputātu padome

RSOP – Rīgas sabiedrisko organizāciju padome

VPZP – Vidzemes Pagaidu zemes padome

VBP – Vidzemes Bezzemnieku padome

KSDSP – Krievijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija

LNA LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs

Bezzemnieku Deputātu padome – Bezzemnieku padome

Iskolats – Latvijas strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomes izpildkomiteja

Iskosols – 12. armijas kareivju deputātu padomes izpildkomiteja

Iskomofs – 12. armijas virsnieku deputātu padome un tās izpildkomiteja

Iskolatstrels – Latviešu strēlnieku pulku apvienotās padomes izpildkomiteja

Petrogradas padome – Petrogradas strādnieku un kareivju deputātu padome

Pagaidu valdība – augstākā pagaidu likumdošanas un izpildvaras institūcija Krievijā no 1917. gada 15. marta (2. marta v.s.) līdz 8. novembrim (26. oktobrim v.s.)

Divvaldība – laika posms no Februāra revolūcijas līdz Oktobra apvērsumam, kad paralēli patstāvēja divi varas centri – Petrogradas padome un Pagaidu valdība

v.s. – Jūlija kalendārs, jeb vecais stils

Kap. – Kapeikas

Rbl. – Rubļi

IEVADS

Viens no Latvijas valstiskuma nozīmīgākajiem veidošanās periodiem ir 1917. gads, kam raksturīgs bija karš, revolūcijas un būtiskas pārmaiņas politiskajā, ekonomiskajā un sabiedriskajā dzīvē. Karš 1917. gada priekšvakarā bija ildzis jau nepilnus trīs gadus, kas patstāvīgi radīja iznīcību, bēgļu plūsmas, bojāgājušos un satricināja visu ikdienas dzīvi visa tā brīža Krievijas impērijā. Kara radītās sekas kopā ar būtiskām samilzušām vairākas desmitgades nerisinātām problēmām februārī pārauga demonstrācijās Petrogradā, kas rezultējās ar cara patvaldības gāšanu un pilnīgi jaunas politiskās iekārtas un struktūras izveidi visā Krievijas teritorijā, tostarp arī Latvijas reģionos, kas neatradās Vācu karaspēka pakļautībā. Jaunās valsts iekārta, jeb divvaldības struktūra, izveidojās arī Vidzemē. Mūsdienu Vidzemes teritorija 1917. gadā bija daļa no Vidzemes guberņas. Vidzemes guberņa bija plašāka administratīva vienība, kura iekļāva mūsdienu Vidzemes teritoriju un daļu Dienvidigauņijas apgabalus, taču šī darba ietvaros ar terminu Vidzeme tiek saprasta Vidzemes guberņa bez Igauniju apdzīvotajām daļām. Pēc Februāra revolūcijas divvaldības sistēmas ietvaros arī Vidzemē izveidojās virkne jaunu institūciju un partiju, kuras katra iestājās par savām interesēm, uzņēmās kādās iedzīvotāju grupas interešu aizstāvēšanu un veica pretdarbību citām pārvaldes institūcijām, lai stiprinātu savas pozīcijas. Īpaši šī partiju un institūciju cīņa notika par ietekmi Vidzemes lielākajā iedzīvotāju grupā – bezzemniekos. Termins "bezzemnieks" bija fiksēts pagasta tiesībās un nozīmēja pagastā dzīvojošas personas, kurām nepiederēja zeme vai kuri nenomāja lauku saimniecības, piemēram, laukstrādnieki, pagasta inteliģence, skolotāji, ārsti un ierēdņi, taču lielākā daļa no bezzemniekiem bija muižās strādājošie kalpi. Bezzemnieki Vidzemē vairākas desmitgades saskarās ar vairākām būtiskām problēmām, kuras cara patvaldība nebija spējīga atrisināt līdz kara sākumam, piemēram, valstī bija samilzis agrāras jautājums, kas rezultējās ar to, ka bezzemniekiem iegūt savu zemi bijaniecīgas, pastāvēja liela konkurence par darbavietām, kas rezultējās ar lielu bezdarba līmeni laukos spiežot bezzemniekiem pārcelties uz pilsētu, kā arī bezzemnieki netika reprezentēti politikā un pat pagasta pašpārvaldes institūcijas, kuras balstījās galvenokārt uz zemes īpašniekiem un aizstāvēja to intereses. Ieilgušās bezzemnieku problēmas un jaunie apstākļi Vidzemē pēc Februāra revolūcijas rezultējās ar iespēju kreisi orientētiem spēkiem Vidzemē, balstoties uz bezzemnieku iedzīvotāju grupu, izveidot paralēlu pagastu pašpārvaldes sistēmu, jeb bezzemnieku deputātu padomes katrā pagastā. Tas tika darīts ar mērķi stiprināt savas politiskās pozīcijas bezzemnieku vidū, gūt to atbalstu un veikt pretdarbību divvaldības pilsoniskajām institūcijām. Līdz ar to, ka bezzemnieku padomes ideju iniciēja kreisi orientēti spēki, bezzemnieku padomes ieguva ideoloģisku ievirzi un unikālus darbības mērķus, proti, bezzemnieku padomes vienlaikus risinot

pagasta jautājumus un aizstāvēt bezzemnieku intereses, pievērsās jautājumiem kā muižu rekvizēšana un sadalīšana un pretdarbības veikšana pilsoniskajām institūcijām. Izveidojot paralēlu pagasta pašvaldību sistēmu bezzemnieku padomes bija spiestas uzņemties svarīgāko pagasta jautājumu risināšanu un bezzemnieku interešu aizstāvēšanu. Tajā pašā laikā turpināja pastāvēt arī iepriekšējās pagasta pārvaldes institūcijas, kuras pēc Februāra revolūcijas piedzīvoja reformas, kā arī Pagaidu valdība vairāku būtisku jautājumu risināšanai, piemēram, samilzušās pārtikas problēmas un zemes jautājuma risināšanai, turpināja veidot arvien jaunas institūcijas pagastos, tādējādi radot situāciju, ka katrā Vidzemes pagastā pastāvēja virkne vairāku institūciju, kuru darbības sfēras nereti sakrita, kas radīja gan savstarpēju spriedzi, konkurenci, bet retāk spieda institūcijām sadarboties kāda jautājuma risināšanā.

Darba mērķis ir izpētīt politisko situāciju Vidzemē 1917. gada vasarā, galveno vērību pievēršot Vidzemes Bezzemnieku padomju faktoram Vidzemes lauku novados iedzīvotāju un regulējošu institūciju darbības kontekstā, jo līdzšinējā historiogrāfijā Bezzemnieku padomju faktora loma ir pārvērtēta.

Darba uzdevumi:

1) Sniegt kopīgu ieskatu militārajās un politiskajās norisēs 1917. gada sākumā, uzmanību vēršot Februāra revolūcijas cēloņiem un norisei Petrogradā, un tam sekojošā divvaldības perioda raksturojumam un radītajām pārmaiņām Vidzemē.

2) Raksturot Vidzemes lauku iedzīvotāju grupu sociālo un politisko stāvokli 19. un 20. gadsimtu mijā, un tam sekojošā Pirmā pasaules kara un Februāra revolūcijas nestās pārmaiņas, īpašu uzmanību vēršot bezzemnieku stāvoklim.

3) Izpētīt Vidzemes lauku pārvaldes institūcijas pirms un pēc Februāra revolūcijas, uzmanību vēršot arī Vidzemes guberņas pašvaldības iestādes galvenajiem darbības virzieniem, kas saistās ar Vidzemes lauku pagastiem.

4) Izpētīt un raksturot pagastu padomju un bezzemnieku padomju galvenos darbības virzienus Vidzemes laukos, pievēršoties arī abu padomju darbības salīdzinājumam, lai izprastu Vidzemes Bezzemnieku padomju faktoru Vidzemes lauku novados iedzīvotāju un regulējošu institūciju darbības kontekstā.

Aktualitāti darbam piešķir 1917. gada norišu nozīme turpmākajos notikumos, piemēram, idejas par Latvijas neatkarību, agrāro reformu un dažādām sabiedrības pārvaldes formām attīstījās tieši 1917. gada vasaras apstākļos Vidzemē. Tādējādi secīga un detalizēta atsevišķu 1917. gada notikumu un aspektu analīze kā kongresu norise, partiju attīstība un izmaiņas lauku pagastu pārvaldē varētu veicināt turpmāku izpēti šajā Latvijas vēstures posmā. Līdzīgi, bezzemnieku faktors pēc 1917. gada vasaras nemazinājās, tieši pretēji, bezzemnieku padomes pēc Oktobra apvērsuma ieguva plašākas iespējas īstenot savus mērķus un politiku laukos

salīdzinot ar 1917. gada vasaras apstākļiem. Līdz ar to detalizēta 1917. gada bezzemnieku padomju darbības analizē varētu veicināt izpēti turpmākajos vēstures periodos. Līdzīgi, pēc Oktobra revolūcijas Latvijas teritorijā strauji mainījās pārvaldes struktūra un politiskās institūcijas, starp kurām nozīmīgu lomu saglabāja bezzemnieku padomes Vidzemes laukos. Līdz ar to, bezzemnieku padomju tīkla izveides, attīstības un darbības analīze ļauj labāk saprast politisko attīstību Latvijā arī aiz šī darba definētā pētāmā perioda. Papildu aktualitāti tematam piešķir tas, ka 1917. gada norises ir kopumā maz pētīts temats Latvijas mūsdienu historiogrāfijā un Vidzemes bezzemnieku padomēm uzmanība ir pievērsta tikai dažos rakstos. Daudz vairāk bezzemnieku padomju loma ir analizēta konteksta ar norisēm pēc Oktobra apvērsuma, 1917. gada vasaras norišu analīzei vēršot maz uzmanību. Svarīgi atzīmēt, ka 1917. gada norises ir ļoti plaši aplūkotas padomju historiogrāfijā, jo 1917. gada notikumi bija viens no padomju ideoloģijas un vēstures stūrakmeņiem, tomēr šie pētījumi ir novecojuši un ideoloģizēti, un tajos apzināti tiek sagrozīti vēstures notikumi, īpaši par jautājumiem kā bezzemnieku un bezzemnieku padomju darbību, Februāra revolūcijas cēloņiem un norisi Vidzemē, un par divvaldības struktūras izveidi un izpausmi Krievijā, līdz ar to pārskatot bezzemnieku padomju darbību ir iespējams nonākt pie jauniem secinājumiem un izpratni par laika posmu.

Maģistra darba hronoloģiskās robežas ir no 1917. gada aprīļa līdz augustam, jo Vidzemē pagastu bezzemnieku padomes savu darbību sāk tieši maijā. Darba hronoloģiskās robežas beidzas ar augustu, jo augusta mēneša beigās un septembra sākumā notiek divi svarīgi militārpolitiski pagrieziena punkti, pirmkārt, septembrī notiek Vidzemes Pagaidu zemes padomes vēlēšanas pēc kurām krasi mainās vairāku ietekmīgāko politisko spēku pozīcijas, kas arī būtiski ietekmē bezzemnieku padomes laukos un tā analīze būtu atsevišķa pētījuma vērtā, un, otrkārt, sākot septembrī sākas Vācijas armijas militārs uzbrukums Rīgai, kas būtiski iespaido visas norises Vidzemē radot jaunu bēgļu plūsmu, strauju karaspēka atkāpšanos cauri Vidzemes laukiem un pasliktina esošās pārtikas problēmas, un līdz ar to, būtiski iespaido bezzemnieku padomju darbību un attīstību, kā analīzei arī būtu vēlams veidot atsevišķu pētījumu.

Darbā izvēlēts aplūkot norises Vidzemē, jo darba izvēlētajā laika periodā Zemgale un Kurzeme atrodas vācu okupācijas varā, un tas būtu atsevišķa pētījuma vērts temats, kā arī norises Vācu okupētajā daļā historiogrāfijā ir pētītas vairāk nekā norises Vidzemē, kā arī Zemgales reģionos vācu okupācijas apstākļos bezzemnieku padomes neizveidojās. Lai gan norises Latgalē 1917. gada vasarā ir nozīmīgas, Latgales reģions pētījumā nav iekļauts, jo būtiski atšķiras pieejamās avotu bāzes un abu reģionu specifika. Papildu tam, vairums laikrakstu, kas veido šī darba avotu pamatdaļu, netika izdoti abos reģionos, jo lielākā daļa

izdevumu ir reģionāla rakstura. Līdz ar to noderīgāk būtu Latgales reģiona 1917. gada norišu pētniecībai veidot atsevišķu pētījumu.

Visi darbā izmantotie datumi ir vispirms norādīti pēc Gregora kalendāra jeb jaunā stila, bet iekavās pēc Jūlija kalendāra jeb vecā stila, jo tas atvieglo izprast atsaucēs norādītos preses un avotu un ļauj labāk orientēties darbā aprakstītajos notikumos.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

1. Publicētie un nepublicētie avoti

Lai sasniegtu maģistra darba mērķi un uzdevumus, darba ietvaros tika izmantots plašs klāsts ar dažāda veida publicētajiem un nepublicētajiem avotiem. Īpaši noderīgi nepublicētie un publicētie avoti bija tieši darba pašu bezzemnieku padomju darbības un nozīmes konstatēšanai, kas detalizētāk ir paskaidrots šajā nodaļā.

1.1. Nepublicētie avoti

Arhīvu materiāli

Maģistra darba izstrādei tika izmantoti arhīva materiāli no trīs fondiem, kuri atrodas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā (LNA LVVA). Fondi tika izvēlēti balstoties uz to saturu un atbilstību izvirzītajam darba mērķiem, piemēram, viens no šādiem fondiem ir Stalbes pagasta bezzemnieku padomes fonds, kurā ietilpst Stalbes pagasta bezzemnieku padomes sēžu protokoli. Šis fonds bija īpaši noderīgs, jo fonda materiālu analīze ļāva detalizēti izprast galvenos bezzemnieku padomju darbības virzienus laukos, ikdienas darbību un lielākās problēmas ar kādām saskarās bezzemnieku padome, padomes saistību ar citām pagasta institūcijām un darbību saistībā ar iedzīvotāju grupām pagastā. Konstatēt pagastu bezzemnieku padomju faktoru Vidzemes lauku regulējošo institūciju kontekstā bija iespējams ar divu citu fondu palīdzību – 1086. f. (Mārsnēnu pagasta valde) un P-1066. f. (Cēsu apriņķa Stalbes pagasta pārtikas komiteja) – jo šie fondi sevī iekļauj materiālus par divām citām nozīmīgākajām pagasta pārvaldes institūcijām – pārtikas komitejas un pagasta valdes. Līdz ar to, aplūkojot šos fondus un tajos iekļautos materiālus kuri saistījās ar minēto parītāks komiteju vai pagasta padomes darbību attiecībā pret bezzemnieku padomēm, bija iespējams atspoguļot pagastu bezzemnieku padomju nozīmīgumu kopējās pagasta norisēs citu institūciju kontekstā. Darbā izmantoto materiālu uzticamība ir augsta, jo vairums darbā izmantoto fondu materiāli ir sēžu norišu protokoli, kuros aprakstītos notikumus visai bieži ir iespējams apstiprināt ar citu fondu vai preses palīdzību. Kā arī sēžu protokoli visai bieži atspoguļo pašu institūciju darbības vājās puses un trūkumus, kas pierāda to, ka sēžu protokoli netika viltoti vai radīti ar mērķi parādīt nepatiesu ainu par padomes vai kādas institūcijas darbību.

1.2. Publicētie avoti

Preses materiāli

Visplašāk maģistra darbā izmantotā avotu bāze ir prese. 1917. gadā Vidzemē iznāca vairāki preses izdevumi, kuri pārstāvēja dažādas politiskas ideoloģijas un sabiedrības grupas. Ļoti atšķirīgo preses izdevumu spektru pieļāva 1917. gada politiskie apstākļi, kuros preses izdevumi Vidzemē varēja iznākt samērā brīvos apstākļos. Līdz ar plaši pieejamo digitalizēto preses avotu bāzi ir iespējams iegūt ļoti detalizētu un skaidru notikumu atspoguļojumu par 1917. gada norisēm dažādās sabiedrības grupās. Īpaši var izcelt vairākus Vidzemē izdotus izdevumus, kuri izmantoti darba izstrādē, piemēram, strēlnieku pulku izdevumu “Brīvais Strēlnieks”, Latviešu Zemnieku savienības laikrakstu “Līdums”, dienas laikrakstu “Jaunākās Ziņas”, politisko un sabiedrisko norišu laikrakstu “Baltijas Vēstnesis”, un Latvijas Sociāldemokrātijas izdevumu “Cīņa”. Šie laikraksti ļoti detalizēti atspoguļo norises un notikumus Vidzemē no dažādu laikrakstu pārstāvēto politisko un sabiedrību grupu redzespunkta un viedokļa, kā arī tie atspoguļo laikmeta garu. Tomēr svarīgi piebilst, ka nevienam laikrakstam nevar uzticēties pilnībā, jo šajā laika visi izdevumi ir ļoti politizēti un kalpo noteiktu politisku un sabiedrisku grupu interesēm. Preses materiāli darba izstrādes laikā bija īpaši noderīgi, jo tie atspoguļoja 1917. gada svarīgākos notikumus un norises pagastos tā brīža kontekstā, tādējādi nereti atspoguļojot tā brīža uzskatus par pagastu bezzemnieku padomju nozīmīgumu. Papildu tam, prese bija noderīga vairāku jaunu notikumu konstatēšanai, kuri nebija pieminēti un analizēti darbā izmantotajā historiogrāfijā.

Atmiņas

Vairāki nozīmīgi 1917. gada notikumu dalībnieki vēlāk sarakstīja savas atmiņas. Lai gan šī ir vismazāk uzticamākā avotu grupa, tā atsevišķos gadījumos var sniegt jaunu ieskatu vairākās 1917. gada norisēs un problēmās. Atmiņas ir īpaši noderīgas, jo tie atspoguļo laikmeta garu un nereti sniedz jaunu ieskatu jau zināmos vēstures notikumos no cita skatupunkta. Īpaši atmiņas ir noderīgas papildinājumā ar avotiem, jo tas ļauj tās pilnveidot un apstiprināt, vai noliegt, kas rezultējās ar vērtīgu ieguldījumu pētījumā. Šī darba kontekstā izmantojamās atmiņu publikācijas ir iespējams iedalīt divās daļās – atmiņās, kas publicētas starpkaru periodā Latvijā un vēlāk trimdā, un atmiņās, kas publicētas padomju periodā Latvijā vai Padomju Krievijā un Padomju Savienībā. Lai gan visi atmiņu darbi ir pakļauti subjektīvam un vienpusīgam autora skatījumam uz notikumiem, pirmā izdalītā avotu grupa ir daudz ticamāka un objektīvāka, jo šie darbi tika izdoti periodā un valstīs, kurās publikācijas nebija pakļautas cenzūrai, uzspiestai valsts ideoloģijai un vienveidīgam vēstures skatījumam.

Jāatzīst, šādu darbu ir salīdzinoši maz, tomēr no tiem visnozīmīgākie ir Vidzemes Pagaidu zemes padomes locekļa Voldemāra Bastjāņa darbs “Demokrātiskā Latvija”,¹ kas izdots 1966. gadā Stokholmā un Latviešu Zemnieku savienības dibinātāja un biedra Ādolfa Klīves atmiņas “Brīvā Latvija”,² kas izdots 1969. gadā Bruklinā. Šie darbi bija nozīmīgi darba izstrādes laikā, jo tie sniedza noderīgu ieskatu tā brīža norisēs, piemēram, no Ādolfa Klīves darba bija iespējams gūt iespaidu par vairākām nozīmīgām norisēm Vidzemē 1917. gada vasaras apstākļos kā pārtikas jautājumu un sabiedrības attieksmi pret Vācu minoritāti, bet no Voldemāra Bastjāņa darba bija iespējams iegūt ieskatu Vidzemes Pagaidu zemes padomes darbībā, kas cieši sasaucās ar bezzemnieku padomju darbu Vidzemes lauku pagastos.

Otrā izdalītā atmiņu grupa, jeb tās atmiņas, kuras izdotas padomju periodā Latvijā vai Padomju Krievijā un Padomju Savienībā, ir nodalāmas un analizējamās atsevišķi. Šo darbu ticamības pakāpi samazina apstākļi kādos šie darbi tika publicēti. Šīs grupas darbos kopumā ir novērojams izteikti ideoloģizēti notikumu un norišu vērtējums, pārvērtēta lielinieku nozīme, un nereti šajos darbos ir vērojama apzināta cenzūra vai notikumu sagrozīšana, kuri neietilpa vienotajā padomju vēstures koncepcijā. Tomēr, bez atmiņu darbiem un atmiņu kompilācijām, kuru galvenais mērķis bija veikt padomju ideoloģijas izplatīšanu, ir atrodami vairāki memuāri un autobiogrāfijas, kuras, līdzīgi kā iepriekšminētā avotu grupa, noder atsevišķu viedokļu papildināšanai vai, lai iegūtu jaunu ieskatu 1917. gada vasaras norisēs, piemēram, šī darba ietvaros nozīmīgs bija Jukuma Vācieša darbs “Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme”,³ kas tika izmantots, lai atsevišķos jautājumos aplūkotu dažādu laikabiedru viedokli. Līdzīgi, noderīgs bija arī 1957. gadā izdots 1917. gada norišu dalībnieku atmiņu kompilācijas darbs “1917. gads Latvijā: Revolūcijas dalībnieku atmiņas”,⁴ kas, līdzīgi kā ar J. Vācieša darbu, izmantots atsevišķu faktu atspoguļošanai no laikabiedru skatupunkta. Tomēr jāatzīst, ka šis darbs īpaši cieš no minētajām padomju historiogrāfijai raksturīgajām iezīmēm.

Dokumentu krājumi

Darbā izstrādē nozīmīgi ir arī dokumentu krājumi. Jāatzīst, pēc neatkarības atgūšanas dokumentu krājumu publikācijas par 1917. gada norisēm ir ļoti maz. Vislielāko ievērību iegūst 2006. gadā Vitālija Šaldas sastādītais darbs “Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem 1915–1920”,⁵ jo šajā dokumentu krājumā apkopoti svarīgākie dokumenti par latviešu strēlnieku

¹ VOLDEMĀRS BASTJĀNIS. Demokrātiskā Latvija. Stokholma 1966.

² ĀDOLFS KLĪVE. Brīvā Latvija. Bruklina 1969.

³ JUKUMS VĀCIETIS. Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme. Pleskava 1922., JUKUMS VĀCIETIS. Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme. Rīga 1989.

⁴ 1917. gads Latvijā : Revolūcijas dalībnieku atmiņas. Rīga 1957.

⁵ VITĀLIJS ŠALDA (sast.). Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem 1915–1920. Rīga 2006.

norisēm, kur daļa no dokumentiem skar tieši 1917. gada vasaras periodu. Salīdzinoši padomju periodā dokumentu krājumi par 1917. gadu tika publicēti daudz lielākā skaitā. Tie lielākoties sāka iznākt pēc 1950. gadu otrās puses, jo pēc 1960. gada vēsturniekiem piekļuve arhīviem kļuva vienkāršāka un plašāk pieejama, jo tika samazināta arhīvu kontrole.⁶ Šos avotu krājumus augsti novērtē vēsturnieks Aleksandrs Ivanovs, secinot, ka padomju laikā dokumentu krājumi nav vienpusīgi, un to sastādītājiem ir bijusi maz iespēja dokumentus viltot vai radīt viltotu priekšstatu par padomju varas iestāžu darbību. Papildu tam, tiem pēc A. Ivanova domām, piemīt zināma zinātniska kvalitāte, jo avotu krājumi ir sastādīti pēc labiem principiem un tajos ir viegli orientēties.⁷ Tomēr svarīgi piebilst, ka šie krājumi galvenokārt akcentēja komunistiskās partijas, padomju Latvijas un padomju iestāžu darbību, tādējādi radot izteikti vienpusīgu ainu. No darbā izmantotajiem dokumentu krājumiem, svarīgi izcelt divas publikācijas – 1957. gadā publicēto krājumu “Latvijas komunistiskā partija oktobra revolūcijā 1917. Dokumenti un Materiāli”,⁸ un tā 1963. gadā izdoto nedaudz papildināto krievu valodas izdevumu “Kommunisticheskaia partiia Latvii v Oktjabrskoi revoliutsii 1917. Dokumenty i materialy”,⁹ un 1973. gadā publicēto “Iskolata un tā prezidija protokoli (1917.–1918.)”.¹⁰ Šajos krājumos apkopotie dokumenti skar gan militāras, gan sociālās un politiskās norises Vidzemē 1917. gada vasarā, kas darba izstrādes laikā bija noderīgi vairāku institūciju, notikumu, kongresu un partiju darbības aplūkošanai un skaidrošanai.

2. Literatūras apskats

Maģistra darbā ir izmantotas vairākas literatūras vienības atsevišķu problēmu skaidrošanai, viedokļu atšķirību izkristalizēšanai un salīdzināšanai. Svarīgi atzīmēt, ka literatūras daudzums par 1917. gada norisēm historiogrāfijā būtiski mainās vairākos laika posmos, jo katrā laika posmā izpratne un piedēvētā nozīme 1917. gada norisēm ir atšķirīga. Tas ir skaidrojams ar to, ka katrā laika posmā 1917. gada norises tika vērtētas pēc citiem kritērijiem un izpratne par 1917. gada norišu nozīmīgumu būtiski mainījās, balstoties uz esošajiem politiskajiem apstākļiem un kopīgo vēstures izpētes stāvokli. Svarīgi pieminēt, ka par 1917. gadu nav veikti visaptveroši hronoloģiski pētījumi, visi maģistra darbā izmantotie žurnālu raksti un monogrāfijas skar kādu atsevišķu 1917. gada notikumu aspektu vai vienu procesu, līdz ar ko visas izmantotās literatūras vienības bija vienlīdz svarīgas darba uzstādītā mērķa sasniegšanai.

⁶ ALEKSANDRS IVANOVŠ. Latvijas arheogrāfija. Rīga 2019, 108. lpp.

⁷ Ibidem, 124. lpp.

⁸ Latvijas komunistiskā partija oktobra revolūcijā 1917. Dokumenti un Materiāli. Rīga 1957.

⁹ Kommunisticheskaia partiia Latvii v Oktjabrskoi revoliutsii 1917. Dokumenty i materialy. Rīga 1963.

¹⁰ AUŠKĻIS SPRESĻIS (sast.). Iskolata un tā prezidija protokoli (1917.–1918.). Rīga 1973.

20. gs. pirmajā pusē visaptverošu, zinātnisku pētījumu par 1917. gadu ir maz, un tie ir lielākoties politizēti un vienpusīgi, jo to autori visbiežāk ir pašu notikumu aculiecinieki vai dalībnieki. Piemēram, 1922. gadā Rīgā tiek izdots Marģera Skujenieka darbs “Latvija. Zeme un iedzīvotāji”,¹¹ kurā detalizēti uzmanība tiek pievērta lauku iedzīvotāju grupu stāvokļa, īpašību un skaita analīzei, un 1928. gadā latviešu strēlnieku virsnieks Aleksandrs Plensners izdot darbu “Latvijas atbrīvošanās”,¹² kurā sniegts ieskats virknē norišu un notikumu, kas skāra Vidzemi 1917. gadā. Lai gan no zinātniska skatupunkta šie darbi savā faktu precizitātē nav izceļami, tie lielā mērā kalpo atsevišķu notikumu analīzei, jo darbos uzskatāmi parādās pašu dalībnieku izpratne un personīgs vērtējums par 1917. gada norisēm.

Padomju historiogrāfijā 1917. gads, kā raksta A. Ivanovs, padomju vēstures koncepcijā bija globālas nozīmes epohāls fakts un lūzuma punkts ne tikai Krievijas un Latvijas, bet arī pasaules vēsturē.¹³ Līdz ar to, padomju periodā par 1917. gadu pieejamo darbu skaits ir vislielākais, taču to zemās uzticamības un objektivitātes dēļ maģistra darbā ir izmantotas pēc iespējas mazāk, izņemot vietās, kur padomju periodā izdoto darbu analīze ir nepieciešama piedēvētā bezzemnieku padomju faktora analīzei historiogrāfijā. Piemēram, šādi darbi ir Ilgas Apines 1974. gadā izdotais darbs “Latvijas sociāldemokrātija un nacionālais jautājums”¹⁴ un 1987. gadā izdotais Aleksandra Drīzuļa darbs “Lielais Oktobris Latvijā”.¹⁵ Šajos darbos padomju historiogrāfijai raksturīgās iezīmes ir ļoti izteiktas.

Svarīgi atzīmēt, ka padomju perioda beigās arī tika publicēti vairāki darbi, kuri balstoties uz arhīvu materiāliem pievērsās detalizētai atsevišķu 1917. gada norišu aspektu analīzei, no kuriem visizceļamākais darbs ir 1986. gadā izdotais Regīnas Greitjānes darbs “Vidzemes bezzemnieku padomju darbība 1917. g. marts – 1919. g. februāris”,¹⁶ kas šī pētījuma ietvaros ir izmantots visai bieži, jo tajā ir izmantota plašā arhīvu materiālu bāze, kā arī kompilēti dažādi dati par kopējo Vidzemē esošo bezzemnieku padomju darbību. Tajā pašā laikā jāatzīst, ka lai gan arī šis darbs cieš no padomju historiogrāfijai raksturīgajām problēmām, kā arī dažkārt darbā autore ir atsaukusies uz neuzticamām avotu grupām kā padomju periodā izdotiem memuāriem un atmiņu stāstiem, tomēr darbam piemīt arī nozīmīga zinātniska vērtība izmantotas avotu bāzes dēļ. Līdzīgi, ļoti nozīmīgs darbs šī darba ietvaros ir 1987. gadā izdotais dokumentu krājums “Valmieras apriņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu

¹¹ MARĢERS SKUJENIEKS. Latvija. Zeme un iedzīvotāji. Rīga 1922.

¹² ALEKSANDRS PLENSNERS. Latvijas atbrīvošanās. Rīga 1928.

¹³ ALEKSANDRS IVANOVS. Latvijas arheogrāfija. 123.lpp.

¹⁴ ILGA APINE. Latvijas sociāldemokrātija un nacionālais jautājums. Rīga 1974.

¹⁵ ALEKSANDRS DRĪZULIS. Lielais Oktobris Latvijā. Rīga 1987.

¹⁶ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība 1917. g. marts – 1918. g. februāris. Rīga 1986.

padomes un Sēļu pagasta Bezzemnieku deputātu padomes protokoli : 1917.–1918.”,¹⁷ kas izmantots, lai atspoguļotu bezzemnieku padomju izveidi, darbību svarīgākajos jautājumos un sēžu norisi.

Paralēli padomju historiogrāfijai tika publicēti darbi par 1917. gada norisēm trimdā. Šie darbi savas no uzticamības un daudzpusīgas analīzes viedokļa ir vērtējami daudz augstāk, taču tajos ir novērojams arhīvu avotu un izmantojamās avotu bāzes trūkums. Tomēr trimdā publicētie darbi kopumā 1917. gada notikumus atspoguļo daudzpusīgi, pievēršot uzmanību gan detalizētai lielinieku analīzei, gan demokrātisko grupu darbības izpētei. Šādi darbi ir, piemēram, 1967. gadā Edgara Andersona izdotais darbs “Latvijas vēsture 1914–1920”,¹⁸ 1968. gadā Arnolda Aizsilnieka izdotais darbs “Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945”¹⁹ un 1976. gadā izdotais Ādolfa Šildes darbs “Latvijas vēsture 1914–1940”.²⁰ Katrs no minētajiem darbiem pievēršas nedaudz savādākam 1917. gada norišu aspekta skaidrojumam, līdz ar ko visi minētie darbi bija vienlīdz noderīgi darba izstrādes laikā, lai skaidrotu atsevišķas norises un notikumus.

Pievēršoties mūsdienu Latvijas historiogrāfijai var secināt, ka 1917. gada norišu izpēte katru gadu iegūst arvien lielāku uzmanību. Taču, lai gan arī mūsdienu historiogrāfijā nav visaptverošu pētījumu velīti tieši 1917. gada norisēm, vairāki vēsturnieki ir pievērsušies atsevišķu 1917. gada aspektu un norišu izpētei. Šeit var minēt, piemēram, vēsturnieku Vitālija Šaldas, Ulda Krēslīņa un Ērika Jēkabsona rakstus par atsevišķām 1917. gada norisēm, piemēram, par bēgļu jautājumu,²¹ politisko partiju darbību,²² un pārtikas faktoru.²³ Ļoti nozīmīgs darbs šī pētījuma ietvaros bija 2000. gadā izdotais darbs “Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)”,²⁴ kurā detalizēti ir izskaidrotas dažādas 1917. gadā Latvijā darbojošās institūcijas, to pakļautība un savstarpējā darbība, galvenokārt uzmanību vēršot juridiskiem un tiesiskiem aspektiem, kas bija īpaši svarīgi divvaldības perioda laikā Vidzemē.

Papildu minētajām un grupētajām literatūras vienībām, darbā ir izmantotas arī citas literatūras vienības, taču tie izmantoti retāk atsevišķu datumu, faktu vai notikumu konstatēšanai.

¹⁷ REGĪNA GREITJĀNE (sast.) Valmieras apriņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes un Sēļu pagasta Bezzemnieku deputātu padomes protokoli : 1917.–1918. Rīga 1987.

¹⁸ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture 1914–1920. Stokholma 1967.

¹⁹ ARNOLDS AIZSILNIEKS. Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945. Stokholma 1968.

²⁰ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940: Valsts tapšana un suverēnā valsts. Stokholma 1976.

²¹ VITĀLIJS ŠALDA. Lielinieku mēģinājumi pakļaut savai ietekmei latviešu bēgļus Vidzemē (1917. gada februāris – oktobris). In: Latvijas Arhīvi, 2003, Nr. 3. 52.–74. lpp.

²² ULDIS KRĒSLIŅŠ. Latviešu pilsonisko partiju ideoloģija un tās attīstība 1917.–1920. gadā. Partiju spektrs. In: Latvijas vēstures institūta žurnāls, 2012, Nr. 1, 69.–90. lpp.

²³ ĒRIKS JĒKABSONS. Pārtikas faktors Latvijā Pirmā pasaules kara un Neatkarības kara laikā 1914.–1920. gadā. In: ĒRIKS JĒKABSONS (atb. red.) Karš un sabiedrība Latvijā, 1914–1920. Rīga 2021. 447. lpp., šeit 183.–221. lpp.

²⁴ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Rīga 2000.

1. MILITĀRPOLITISKĀ SITUĀCIJA VIDZEMĒ NO 1917. GADA FEBRUĀRA LĪDZ APRĪLIM

Lai labāk izprastu šī darba galveno pētījuma mērķi – izpētīt Vidzemes Bezzemnieku deputātu padomju (turpmāk: bezzemnieku padomju) faktoru Vidzemes lauku novados iedzīvotāju un regulējošu institūciju darbības kontekstā – vispirms ir svarīgi dot īsu un kopīgu ieskatu nozīmīgākajās politiskajās, sociālās un militārajās norisēs Vidzemē līdz pagastu bezzemnieku padomju izveidei, jo visu situāciju laukos un regulējošu institūciju galvenos politiskos lēmumus pēc Februāra revolūcijas ietekmēja virkne ļoti būtisku cēloņu un faktoru. Izprast minētos faktorus, kas radīja priekšnoteikumus bezzemnieku padomju izveidei, ir iespējams detalizēti pievērsties Februāra revolūcijas cēloņiem un norisei, jo tieši Februāra revolūcija bija svarīgākais notikums, kas radīja priekšnoteikumus bezzemnieku padomju izveidei, kā arī cēloņi, kas izraisīja Februāra revolūciju un arī Februāra revolūcijas radītās sekas būtiski ietekmēja bezzemnieku padomju izveidi. Līdz ar to, šajā nodaļā uzmanība tiks pievērsta Februāra revolūcijas cēloņiem un norisei Petrogradā, kā arī Februāra revolūcijas sekojošajam divvaldības periodam, kurš noteica visus politiskos faktorus šī darba aplūkojamā laika periodā.

1.1. Februāra revolūcijas cēloņi un norise Petrogradā

Februāra revolūcija bija nozīmīgākais pagrieziena punkts Krievijas vēsturē, kuras radītās sekas ietekmēja visu politisko darbību visos Krievijas reģionos. Tik būtiskām un lielām pārmaiņām bija virkne cēloņu, kurus ir iespējams iedalīt divās daļās – īstermiņa cēloņi, jeb tādi cēloņi, kas Februāra revolūciju padarīja iespējamu un radīja priekšnoteikumus protestu aizsākumiem Krievijas galvaspilsētā Petrogradā, piemēram, kara sākums un tā radītās bēgļu plūsmas, pārtikas, kurināmā un transporta krīze, un ilgtermiņa cēloņos, kas nebija saistīti ar neseniem notikumiem un patstāvēja Krievijā vēl pirms kara sākuma, piemēram, agrārais jautājums, novecojusī kārtu sistēma un lielas daļas iedzīvotāju nespēja savas intereses pārstāvēt politiskajās norisēs. Abu cēloņu grupu analīze vienlaikus ļauj izprast Februāra revolūcijas aizsākumus, bet arī ļauj izprast tās izmaiņas, kuras sekoja Februāra revolūcijai.

Februāra revolūcija pienāca negaidīti un pārsteidza varas iestādes nesagatavotas, galvenokārt, jo kopš 1916. gada pavasara militārā fronte Vidzemē bija stabilizējusies gar Daugavu un nebija notikušas plašas militāras ofensīvas, kas būtu rezultējušās lielos zaudējumos Krievijai.²⁵ Tomēr sabiedrībā esošas problēmas, kuras pastiprināja vairākus gadus ilgstošais karš, strauji saasinājās 1916. gada beigās un 1917. gada sākumā. Tādas problēmas, kā pārtikas

²⁵ VALDIS BĒRZIŅŠ. Latvijā pirmā pasaules kara laikā. Rīga 1987, 82. lpp., EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture 1914–1920. Stokholma 1967, 86–87. lpp.

krīze, bēgļu skaita pastāvīgs pieaugums, pastāvīgie zaudējumi frontēs, kas nemazinājās, neskatoties uz stabilo militāro situāciju, radīja visās Krievijas iedzīvotāju grupās milzīgu iekšēju spriedzi, kas februārī izpaudās straujos, bet visaptverošos protestos galvaspilsētā Petrogradā. Tajā pašā laikā protestus pastiprināja virkne problēmu, kuras Krievijā bija pastāvējušas vairākas desmitgades. Daļa no šīm problēmām jau izraisīja krīzi Krievijā 1905. gada laikā,²⁶ taču tās problēmas Krievija nebija atrisinājusi līdz pat 1917. gadam, kas tikai pastiprināja sabiedrības plašo atbalstu februāra protestiem.

Ilgtermiņa revolūcijas cēloņi. Kopējais sabiedrības politiskās aktivitātes pieaugums bija nozīmīgs faktors vairāku iemeslu dēļ. Viens no 1905. gada revolūcijas iemesliem bija ievērojamas sabiedrības daļas nespēja sevi reprezentēt politikā. Līdz ar to viena no reformām pēc 1905. gada revolūcijas bija Valsts domes izveide. Tas, savukārt, ļāva dažādiem politiskajiem spēkiem, kā konstitucionālo demokrātu partijai, Krievijas sociāldemokrātiskajai strādnieku partijai un 17. oktobra savienībai – vairums, kuru politiskās idejas ilgtermiņā bija saistītas ar cara varas limitēšanu, nonākt Krievijas politikas centrā. Papildu tam, vairākos Valsts domes sasaukumos deputātu vietas ieguva arī pārstāvji no Baltijas guberņām un citām Krievijas impērijas perifērijām zemēm, dodot plašākas iespējas minoritātēm savu pozīciju un interešu aizstāvēšanai. Vairāku gadu laikā pamatoti var secināt, ka dažādu partiju paustās idejas izplatījās arī sabiedrībā, daļa no kurām veicināja arī Februāra revolūciju un tai sekojošos pārkārtojumus, par ko liecina vēlšanu likuma maiņa pēc 3. domes vēlēšanām par labu velētājiem ar zemes īpašumiem, jo tie tradicionāli balsoja par labu ideoloģiski konservatīvām partijām.²⁷ Līdzīgi, latviešu politiķiem kā Jānim Goldmanim un Jānim Zālītim, kuri nonāca Valsts domē, pēc Februāra revolūcijas bija nozīmīga loma politiskajās norisēs arī Vidzemē. Valsts dome kā vieta, kur varēja izpausties cara opozicionāri arī sevi pierāda ar to, ka tieši Februāra revolūcijas priekšvakarā cars Nikolajs II Valsts domes darbību apturēja, jo tajā paustie uzskati un prasības apdraudēja monarhijas pastāvēšanu.²⁸

Būtiski arī ir pieminēt kreiso ideju pakāpenisku izplatīšanos valstī vairāku gadu laikā, kam bija būtiska loma kopējos sabiedrības uzskatos attiecībā pret Krievijas monarhiju. Arī šajā faktorā nozīmīga loma bija tieši 1905. gada revolūcijai. Viens no kreiso ideju straujo izplatīšanos cēloņiem bija cara režīma represijas pēc 1905. gada revolūcijas, kas radikalizēja sociālistisko kustību visā Krievijā, un, iespējams, radīja daudzus 1905. gada dalībniekos dziļu naidu pret cara iekārtu. Līdz 1914. gadam Latvijas Sociāldemokrātija (turpmāk: LSD), kas kopš

²⁶ JANS KUSBERS. 1905. gada revolūcija cariskajā impērijā un tās nozīme Baltijā. In: Jānis Bērziņš (atb. red.). 1905. gads Latvijā: 100. Rīga 2006, 58–59. lpp.

²⁷ ĀDOLFS KLĪVE. Brīvā Latvija. Latvijas tapšana: atmiņas, vērojumi un atzinumi. Bruklina 1969, 124. lpp.

²⁸ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 66. lpp.

1906. gada bija Krievijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas sastāvdaļa, piedzīvoja visai lēnu, bet vienmērīgu izaugsmi, taču sākoties karam pavērās iespējas sociālistiskās idejas izplatīt daudz straujāk, ko papildināja sabiedrības pieaugošais atbalsts radikālajām sociālistu piedāvātajām idejām kara radīto apstākļu dēļ.²⁹ Par sociālistisko ideju faktoru Februāra revolūcijas laikā liecina dažādi protestētāju izmantotie lozungi, kas bija raksturīgi tieši sociālistiski noskaņotiem politiskiem grupējumiem, piemēram, lozungi bija vērsti pret karu un pret cara iekārtu kopumā.³⁰ Kā arī ideoloģiski kreisi noskaņoto grupu viena no pamatidejām bija tāda valsts iekārta, kas nebija savienojama ar monarhiju. Februārī un martā demonstrantos ļoti ātri izplatījās ideja par vienotu mērķi gāzt caru, kas arī liecina par politiski kreiso ideju izplatību. Par atbalstu kreisajām idejām liecina arī ideoloģiski kreisi noskaņoto partiju un institūciju straujā izveide, un šo jauno institūciju mantotais atbalsts no sabiedrības.

Par vienu no būtiskākajām ilgtermiņa problēmām, ar ko saskarās Krievijas valsts iekārta, bija ilgstoši neatrisinātais agrārais jautājums. Padomju historiogrāfijā šai problēmai tika pievērsta visvairāk uzmanība divu iemeslu dēļ, pirmkārt, neatrisinātais agrārais jautājums tik tiešām bija nozīmīga problēmā lielākai daļai Vidzemes iedzīvotāju, bet, otrkārt, neatrisinātais agrārais jautājums bija izdevīga problēma, ko izcēl padomju vēsturniekiem, jo pārvērtējot šo problēmu bija iespējams vienlaicīgi vainot vācbaltiešus kā sociālu grupu, kā arī tas ļāva vienlaikus leģitimēt 1917. gada LSD politisko programmu un vēlākās muižu atņemšanas.³¹ Muižnieki, lielākajā daļā no padomju historiogrāfijas par šo periodu, tiek dēvēti par ekspluatatoru šķiru,³² bet muižnieku un muižu darbība tiek raksturota kā smags “dzimtbūšanas jūgs”, kuras atrisināšana varēja būt tikai muižu zemju atņemšana.³³ Tajā pašā laikā jāatzīst, ka neatrisinātais agrārais jautājums bija nozīmīga problēma, par ko liecina 1905. gada revolūcijas laika notikumi, kā arī lielais atbalsts no bezzemnieku un zemnieku puses pēc Februāra revolūcijas dažādās institūcijās, kas atbalstīja muižu zemju dalīšanu. Problēmas pamatā bija lielais skaits ar bezzemniekiem, muižu lielie izmēri attiecība pret pašu muižnieku īpatsvaru, muižnieku un muižu ekonomikas nostiprinātās tiesības un privilēģijas likumā, zemnieku saimniecību konkurence ar muižām, kā arī mazās iespējas zemniekiem pašiem izveidot savas saimniecības, ko apgrūtināja jau minētie faktori. Līdz ar to var secināt, ka lielākajā daļā Vidzemes luku iedzīvotāju domās viens no risinājumiem šīm problēmām bija muižu dalīšana. No 19. un 20. gs. mijas no Krievijas impērijas iestāžu puses bija daži mēģinājumi šo problēmu risināt, piemēram, pēc 1905. gada revolūcijas pie Baltijas pagaidu ģenerālgubernatora izveidotā

²⁹ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 128. lpp.

³⁰ JĀNIS KRASIŅŠ (red.). Latviešu strēlnieku vēsture (1915–1920). Rīga 1970. 73. lpp.

³¹ ALEKSANDRS DRĪZULIS. Lielais Oktobris Latvijā. 268-270. lpp.

³² TEODORS DRAUDIŅŠ. Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi un Padomju varu 1917. gadā. Rīga 1957, 3. lpp.

³³ ANATOLIJS BĪRONS, VASILIIJS DOROŠENKO. Vēstures zinātnes attīstība Padomju Latvijā. Rīga 1966, 41. lpp.

Sevišķā apspriede ieskicēja vairākas Baltijas provincēs risināmās problēmas, no kurām vistuvāk zemes problēmu risināšanai bija izskatītais jautājums par pagastu pašvaldību reformām un nodokļu iekasēšanu no muižām. Sarunās formāli tika iesaistīti arī zemnieki un bezzemnieki, taču reforma kopumā bija neveiksmīga un tikai daļēja, jo reforma nebija pietiekoši plaša, kā arī reforma neparedzēja būtiski mainīt situāciju pagastos saistībā ar pašām muižām un zemēm.³⁴ Viens no risinājumiem bija zemstu sistēmu ieviešanā Kurzemē un Vidzemē, taču jau reformas lemšanas brīdīt tika atzīts, ka šī reforma neapmierinās ne zemniecību, ne muižniecību.³⁵ Muižnieki bija pret zemstu sistēmas ieviešanu, jo tas radītu būtiskas pārmaiņas vietējā pašpārvaldē, kura bija ļoti pakārtota vācu muižniecībai.³⁶ Bet zemnieku atšķirīgais ekonomiskais stāvoklis un Latgales pieredze varēja radīt Vidzemes un Kurzemes zemniecībā šaubas par zemstu sistēmu, jo Latgalē kura tika ieviesta zemstu sistēma, rezultējās ar daudzu sīksaimniecību izputēšanu.³⁷ Šim faktoram bija būtiska loma Februāra revolūcijā, jo ilgstošā cara valdības nespēja atrisināt samilzušās zemes problēmas, un cara iekārtas atbalsts atsevišķām sabiedrības grupām papildinājumā ar atsevišķu iedzīvotāju grupu politiskās aktivitātes pieaugumu, pastāvīgi pastiprināja sabiedrībā naidu pret cara iekārtu. Par šī jautājuma aktualitāti pirms Februāra revolūcijas liecina šī jautājuma risināšanas prioritāte, kādu izvirzīja pēc Februāra revolūcijas abu divvaldības pušu institūciju pārstāvji.

Nozīmīgs faktors, kas attiecās gan uz visu Krieviju kopumā, gan uz situāciju Vidzemē, bija plaša starp autokrātijas valsts formu un tās sociālo un sabiedrisko situāciju. Vienlaikus Krievijas impērija pirms kara piedzīvoja ļoti strauju industrializācijas posmu, izglītības līmeņa celšanos, ekonomisko modernizāciju un strauju iedzīvotāju skaita pieaugumu, bet tajā pašā laikā saglabājot novecojušu, bet ar likumu noteiktu kārtu sistēmu, kas ar laiku kļuva arvien nesavienojamāka ar strauji mainīgo sociālo situāciju valstī. Šī kārtu sistēma bija īpaši nozīmīga problēma tieši Krievijas impērijas perifērijas zemēs kā Baltijas guberņās, kur ar likumu nostiprināta kārtu sistēma noteica dažādas privilēģijas un pienākumus katrai noteiktajai kārtai kā muižniecībai un zemniecībai, neskatoties uz muižnieku skaita īpatsvaru pret citām laukos dzīvojošajām iedzīvotāju grupām.³⁸ Krievijas iekšienē pastāvēja līdzīga problēma, bet tā ieguva nedaudz savādākas iezīmes. Līdzīgi kā tas bija, piemēram, Latvijā, arī Krievijas iekšienē sociālekonomiskā situācija vairs neatbilda ar likumu noteiktajai kārtu sistēmai. Laika gaitā lielāka nozīme bija nevis personas piederība kādai kārtai, bet gan viņa īpašuma lielumam un

³⁴ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I, Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai 1900–1918. Rīga 2000, 415. lpp.

³⁵ Ibidem, 415. lpp.

³⁶ VALDIS BĒRZIŅŠ. Latvijā pirmā pasaules kara laikā. 31. lpp.

³⁷ Ibidem, 29. lpp.

³⁸ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 175. lpp.

veidam.³⁹ Neskatoties uz to, ka kārtu sistēma bija daļēji zaudējusi savu aktualitāti, tās esamība sabiedrībā radīja neapmierinātību un savstarpēju naidu starp grupām, kuras formāli piederēja citai kārtai. Par iekšējo spriedzi sabiedrībā liecina, piemēram, kara sākumā strauji pieaugoša pretvāciskā attieksme, par ko savā darbā raksta Ādolfs Klīve, viens no šī laika posma laikabiedriem.⁴⁰ To vienlaikus var saistīt arī ar kara izraisītu patriotisma vilni, jo karš bija pret Vācijas valsti, un līdz ar to vācieši kā etniska grupa tika uzskatīta par neuzticamu un nelojālu. No tā izrietēja vairākas cara iekārtas darbības, piemēram, sākoties karam, tika dotas iespējas izpausties jau ilgstoši sabiedrībā esošai pretvācu attieksmei presē, piemēram, 1914. gada 20. decembra "Dzimtenes Vēstnesis" ievietotā rakstā aprakstīts vāciešu zinātnieku mēģinājumi pierādīt vāciešu tiesības uz Baltijas zemēm.⁴¹ Šī raksta autors vienlaikus aprakstot vāciešu zinātnieku darbību, cenšas parādīt vāciešus par neuzticamiem, jo tie palīdzējuši Vācijas militārajiem uzbrukumiem Lietuvā un Polijā. Papildu tam, raksta autors arī mēģina parādīt vācu pētnieku apgalvojumu nepatiesību par to, ka vāciešiem nav tiesību uz Baltijas reģionu, ko var interpretēt kā jau sabiedrībā pirms kara esošo priekšstatu paušanu. Plaisa starp autokrātijas valsts formu un tās sociālo un sabiedrisko situāciju ilgtermiņā arī radīja savstarpēju neuzticību, un dažkārt pat atklātu naidu starp atsevišķām iedzīvotāju grupām Vidzemes laukos, bet tam vairāk uzmanība tiks pievērsta nākamajā nodaļā, jo savstarpējam sabiedrības grupu nesatikšanai pamatā bija arī sociālekonomiski faktori.

Īstermiņa revolūcijas cēloņi. Svarīgi arī īsumā pievērsties īstermiņa faktoriem, kam bija izšķiroša loma Februāra revolūcijas izraisīšanā. Par tādiem faktoriem mēs varam uzskatīt paša kara izraisītās problēmas, piemēram, vispārējo valsts novājināšanos, pieaugošās militārās neveiksmes frontē, kara izraisīto ekonomisko lejupslīdi, lielās bēgļu masas, kuras demoralizēja sabiedrību kopumā, pārtikas apgādes problēmas un dažādu politisko spēku pret Krievijas impērijas iekārtu vērsta aģitāciju.

Viens no būtiskākajiem faktoriem, kam var pakārtot vairums citus īstermiņa faktorus, ir pieaugošās militārās neveiksmes frontē. Lai gan Krievijas karaspēks pirmos kara mēnešus piedzīvoja vairākas militārās uzvaras gan frontē pret Vāciju, gan frontē pret Austroungāriju, jau 1914. gada pēdējos mēnešos Krievijas karaspēks piedzīvoja smagas sakāves vairākās kaujās, un bija spiests atkāpties abās rietumu frontēs. Lielie cilvēku zaudējumi un ievainoto karavīru atgriešanās no frontes radīja neapmierinātību frontes aizmugurē, ko nespēja mazināt kara sākumā Krieviju pārņemtais patriotisma vilnis.⁴² Neapmierinātībā frontes aizmugurē veicināja

³⁹ VALDIS BERZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 175. lpp.

⁴⁰ ĀDOLFS KLĪVE. Brīvā Latvija. 169. lpp.

⁴¹ Kā vācieši rauga pierādīt, ka Baltija sena vācu zeme. In: Dzimtenes Vēstnesis, Nr. 194., 20.12.1914(02.01.1915), 2. lpp.

⁴² EDGARS DUNSDORFS. Latvijas vēsture. Linkolna 1980. 212. lpp.

jau minēto sociālistisko grupu ietekmi, jo sociālistu aģitācija aicināja uz kara beigām un kara pārtraukšanu bez kontribūcijām, kas ieguva arvien lielāku atsaucību kara nogurdinātajā sabiedrībā. Lielās bēgļu masas, kas virzījās no Zemgales un Kurzemes uz iekškrīeviju, arī uzlika papildu slogu valsts iestādēm un ekonomikai, kā arī bēgļu masas nebija iedvesmojošs skats sabiedrībā, piemēram, 1915. gada 10. maija (27. aprīļa v.s.) izdevumā “Zemkopis” ievietotajā rakstā Kuldīgas lauku iedzīvotāji sūdzas par bēgļu došanos cauri lauku teritorijām, tā rezultātā uz nedēļu apturot lauksaimniecības darbus.⁴³ Minētos faktoros un neveiksmes frontē lielā mērā sabiedrība attiecināja uz caru Nikolaju II, jo, kā jau tika minēts, kopš 1915. gada cars bija uzņēmies bruņoto spēku virspavēlnieka amatu tādējādi neveiksmes frontē ļaujot sabiedrībai attiecināt uz viņu personīgi.⁴⁴ Būtiski cara autoritātes samazināšanos sabiedrības vidū arī izraisīja konservatīvo iekšpolitisko spēku pozīciju vājināšanās, un pilsonisko politiku ietekmes un popularitātes pieaugums, kuri ļoti asi kritizēja valdību un caru personīgi.⁴⁵

Visbiežāk par svarīgāko iemeslu, kas iesāka pirmās demonstrācijas Petrogradā un aizsāka Februāra revolūciju, tiek uzskatīts akūtais maizes trūkums. Ādolfs Klīve, notikumu laikabiedrs, savā darbā par Latvijas vēsturi raksta, ka “pārtikas trūkums Petrogradas un Maskavas veikalos bija konkrētais iemesls, kas izraisīja revolūciju”.⁴⁶ Rietumu historiogrāfijā bieži izceļ to, ka būtiskākais faktors, kas izraisīja pārtikas krīzi, bija krīze pašā apgādes sistēmā, proti, kara un ziemas dēļ transporta sistēma bija noslogota un tai nepietika jaudas apgādāt pilsētas, lai nodrošinātu rūpnīcu, maiznīcu un citu svarīgu pilsētas sfēru darbību.⁴⁷ Pārtikas apgādes traucējumus arī radīja darbaspēka trūkums laukos, kas bija jūtams jau 1915. gada rudenī un arī Vidzemē radīja situāciju, ka karaspēks bija spiests uz vairākiem mēnešiem atlaist no karaspēka daļām darbaspējīgos karavīrus, lai tie veiktu ražas novākšanas darbus laukos.⁴⁸ Karam ieilgstot, pārtikas apgādes problēma tikai saasinājās, jo darbaspējīgo cilvēku skaits laukos turpināja samazināties. Arvien lielāka daļa lauku iedzīvotāju tika iesaistīti karadarbībā, pieauga lauku iedzīvotāju došanās bēgļu gaitās, kā arī pastāvīgi pieauga kritušo skaits. Jau 1916. gadā bēgļiem paredzētā pārtika visā Krievijas mērogā tika normēta.⁴⁹ 1917. gada sākumā problēmas strauji pasliktinājās, galvenokārt, jo maiznīcām sāka pietrūkt milti un tās pārtrauca savu dabu un atstāja

⁴³ Dažādas ziņas: no Kuldīgas. In: Zemkopis, Nr.21., 27.05.1915., 13. lpp.

⁴⁴ VITĀLIJS ŠALDA, TATJANA BARTELE. Latviešu bēgļi Krievijā 1915–1922. Daugavpils 2007, 71. lpp.

⁴⁵ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 581. lpp.

⁴⁶ ĀDOLFS KLIVE. Brīvā Latvija. 166. lpp.

⁴⁷ RICHARD PIPES. The Russian Revolution. New York 2011. pp. 272–275., ORLANDO FIGES. A People's Tragedy: The Russian Revolution. Manhattan 2017. pp. 307–309.

⁴⁸ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 564. lpp.

⁴⁹ VITĀLIJS ŠALDA, TATJANA BARTELE. Latviešu bēgļi Krievijā. 92. lpp.

milzīgu cilvēku skaitu bez noteikta pārtikas avota, kas iesāka demonstrācijas Petrogradā. Arī Rīgā miltu trūkuma dēļ darbu bija spiestas pārtraukt vairākas maiznīcas.⁵⁰

Februāra revolūcijas norise. Aplūkoto cēloņu rezultātā, sākot ar 8. martu (23. februāri v.s.) Petrogradā sākās maza mēroga demonstrācijas un protesti, kas dažu dienu laikā piesaistīja arvien lielāku sabiedrības daļu un pārauga milzīgos izmēros, paralizējot ikdienas situāciju pilsētā. Vairāku gadu ieilgušās problēmas un kara rezultātā radušo problēmu kombinācija rezultējās ar protesta izmēru strauju pieaugumu, kas samilzušo iekšējo problēmu dēļ izplatījās ļoti strauji un piesaistīja lielu daļu no Petrogradas iedzīvotājiem. 9. martā (24. februāri v.s.) iesākās pirmie veikalu grautiņi.⁵¹ Cara un iestāžu darbība ir vērtējama kā lēna, jo tiem nebija efektīvu metožu, lai protestētāju prasības apmierinātu. Papildu tam, cars Nikolajs II neatradās galvaspilsētā, bet armijas virspavēlniecības štābā Mogiļevā, tādējādi kavējot lēmumus un darbību saistībā ar demonstrācijām Petrogradā. Pieaugot vardarbībai un uzbrukumiem Petrogradas policijas vienībām, notika pirmās uguns atklāšanas uz protestētājiem. Tas samilzušo protestētāju pūli saniknoja vēl vairāk, un strauji izplatījās lozungi kā “nost ar caru” un “nost ar karu”.⁵² Atsevišķas militārās vienības atteicās pildīt tiem dotās pavēles ar varu izkliedēt protestētājus, kas papildus kopējai saspringtajai situācijai spieda Nikolaju II apturēt Valsts domes darbību 10. martā (25. februārī v.s.) balstoties uz 1906. gada valsts pamatlikuma 99. pantu.⁵³ Visbūtiskākais iemels šai darbībai bija tas, ka Valsts dome bija kļuvusi par cara opozicionāru politiskās varas centru un līdz ar tās apturēšanu cars Nikolajs II cerēja to neitralizēt. Valsts domes darbības apturēšana Petrogradā protestētāju dalībnieku vidū tika sagaidīta ar neizpratni un dusmām, kā rezultātā protestētāji pauda atbalstu atlaistajai domei, par ko liecina domnieka Mihaila Rodzjanko ievēlēšana par Valsts domes Pagaidu komitejas priekšsēdētāju.⁵⁴ Arī Vidzemē tika sekots līdz notikumiem Petrograda, kā arī par atsevišķiem jautājumiem tika izteikts savs viedoklis, piemēram, laikraksts “Līdums” rakstīja, ka domes atlaišana šajā brīdī, kad jārisina pārtikas jautājums nav pareizas ceļš.⁵⁵ Daļa Valsts domes deputātu izdotajai cara pavēlei nepakļāvās un neatbalstīja cara lēmumu.

Situācijai pasliktinoties, rezerves pulku karavīri Petrogradā arvien lielākā skaitā pievienojas protestētājiem un sāka pārņemt nozīmīgākās Petrogradas ēkas kā cietumus, tiltus un ieroču glabātuves. Pagrieziena punkts bija Tauridas pils ieņemšana, kurā protestētāju dalībnieki ievēlēja Valsts domes Pagaidu komiteju ar atlaistās Valsts domes priekšsēdētāju

⁵⁰ Latvijas komunistiskā partija oktobra revolūcijā 1917. Dokumenti un Materiāli. 581. lpp.

⁵¹ Vēsturiskās dienas. In: Dzimtenes Vēstnesis, Nr.58., 11.(24.)03.1917., 1. lpp.

⁵² VITĀLIJS ŠALDA (sast.). Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem. 29. lpp.

⁵³ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 65. lpp.

⁵⁴ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 100. lpp.

⁵⁵ Bez domes... . In: Līdums, Nr.50.(882.), 1.(14.)03.1917., 1. lpp.

Mihailu Rodzjanko tās priekšgalā.⁵⁶ Jaunievelētā Pagaidu komiteja aicināja caru Nikolaju II atkāpties. Paralēli Pagaidu komitejai izveidojās ideoloģiski kreisi noskaņoto protestētāju atbalstītā Petrogradas strādnieku deputātu padome un tās izpildkomiteja. Pamatoti var uzskatīt, ka jau no pirmajām dienām Petrogradas strādnieku un kareivju deputātu padomes (turpmāk: Petrogradas padomes) atbalsts bija lielāks nekā Pagaidu komitejai, jo lielākā daļa no protestētājiem sastāvēja no Petrogradas strādniekiem un karavīriem, kuru vidū ideoloģiski kreisi uzskati bija ļoti plaši izplatīti. Sākotnēji tomēr starp abiem divvaldības varas centriem patstāvēja zināma sadarbība, par ko liecina 14. martā (29. februārī v.s.) Pagaidu komitejas un Petrogradas padomes kopīgi izstrādātā valdība un tās programmas sastādīšana, kura paredzēja pilnu un tūlītēju amnestiju virknei politisko un reliģisko cietumnieku, vārda un preses brīvību, pulcēšanās brīvības, visu kārtu, ticības un tautu piederības ierobežojumu atcelšanu, Satversmes Sapulces sasaukšanu, tautas milicijas izveidi, pašpārvaldes iestāžu vēlēšanu, un to pulku neatbrūošana un neizvešanā no Petrogradas, kas piedalījās revolūcijā.⁵⁷ Dienu vēlāk darbu sāka Krievijas augstākā pagaidu likumdošanas un izpildvaras institūcijas ministru padome (turpmāk: Pagaidu valdība), kā arī cars Nikolajs II piekāpās protestētāju prasībām un parakstīja manifestu par attiešanos no troņa. Lai gan atteikšanās no troņa notika par labu savam brālim Mihailam Romanovam, arī Mihails no troņa pārņemšanas atteicās ar skaidrojumu, ka Satversmes Sapulcei būs jāizlemj vai monarhiju Krievijā saglabāt, vai atcelt. Šo jautājumu atrisināja tikai 1917. gada 1. septembrī (14. septembrī v.s.), kad Krievijas Pagaidu valdība oficiāli Krieviju pasludināja par republiku.⁵⁸ Cara manifestu par attiešanos no troņa presē publicēja dienu vēlāk 17. martā (5. martā v.s.).⁵⁹

Historiogrāfijā visai bieži pieminēts, ka ziņas par notikušo cara gāšanu Petrogradā Vidzemi sasniedza vēlu, jo telegrāfs atradās karaspēka pavēlniecības pārziņā, bet liela daļa latviešu avīžu jau labu laiku iznāca ārpus Latvijas – Petrogradā, Maskavā un Pleskavā.⁶⁰ Ā. Šilde raksta, ka Rīga netika informēta par notikumiem Petrogradā, jo Rīga atradās frontes tuvumā.⁶¹ Tomēr šim apgalvojumam piekrist ir grūti, jo vairāki Latvijā izdoti laikraksti detalizēti sekoja līdz notikumiem Petrogradā, piemēram, laikraksts “Līdums” sākot ar Februāra vidu savos izdevumos apraksta situāciju Petrogradā un par kādiem jautājumiem tiek lemts Valsts domē.⁶² Kā arī pēc Nikolaja II atkāpšanās un divvaldības struktūru izveides, ir pamats

⁵⁶ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 100. lpp.

⁵⁷ Sowā takušā sarbībā kabinets pisatures pi šaidim pawadinim. In: Drywa (Pēterburga), Nr.9. 08.03.1917., 3. lpp.

⁵⁸ Pagaidvaldība izsludina Krievijas republiku. In: Līdums, Nr.203, 05.(18.)09.1917., 1. lpp.

⁵⁹ Nikolaja otrā atteikšanās no troņa. In: Līdums, Nr.54, 05.(08.)03.1917., 1. lpp.

⁶⁰ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 586. lpp.

⁶¹ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 75. lpp.

⁶² Krievija. In: Līdums, Nr.36, 11.(24.)02.1917., 2. lpp., Valsts dome sesijai atjaunojoties. In: Līdums, Nr.37, 12.(25.)02.1917., 1. lpp., Telegrammas: Valsts dome. In: Līdums, Nr. 47, 25.02.(10.03.)1917., 4. lpp.

uzskatīt, ka tieši abu struktūru pārstāvji bija interesēti izplatīt ziņas par notikumiem Petrogradā pārējā Krievijā, jo abu struktūru starpā jau no pirmajām dienām iezīmējās savstarpēja cīņa un konkurence. Līdz ar to ziņu piegādāšana tālākajās Krievijas valstī esošajās pilsētās par labu vienai vai otrai divvaldības struktūrai varēja nest būtiskus panākumus. Atsevišķos laikrakstos ziņas par notikumiem Petrogradā Vidzemi sasniedza tajā pašā dienā, piemēram, Krievijas Pagaidu valdības manifests Latvijas teritoriju sasniedza 17. martā (4. martā v.s.),⁶³ bet ziņas par Nikolaja II un Mihaila Romanova atteikšanās no troņa jau nākamajā dienā 18. martā (5. martā v.s.).⁶⁴

Salīdzinot ar padomju historiogrāfiju, kur Februāra revolūcija ir analizēta ļoti vienpusīgi, tad rietumu historiogrāfijā šī aina ir pilnīgi pretēja, proti, vairāki zināmākie rietumu vēsturnieki Februāra revolūcijā saskata atšķirīgas iezīmes, virzienus un raksturojumu. Rietumu historiogrāfijas dažādo vērtējumu var ilustrēt ar trīs piemēriem, kur vēsturnieki Februāra revolūciju vērtē atšķirīgi, proti, vēsturnieks Edvards Karrs savā darbā "A History of Soviet Russia: The Bolshevik Revolution, 1917-1923, Vol. 1" raksta, ka pirmajās pēc revolūcijas dienās lielākie jauno pārkārtojumu atbalstītāji bija augstākās sabiedrības kārtas un ierēdņi, kamēr revolucionārās partijas un to vadības bija neizpratnē par tālāko rīcību.⁶⁵ Petrogradas padomes nodibināšanās, pēc autora domām, bija nevis organizēta darbība, bet spontāna dažādu politisko grupējumu sadarbības rezultāts.⁶⁶ Savukārt, vēsturnieks Džonatans Smele savā darbā "The "Russian" Civil Wars, 1916-1926: Ten Years That Shook the World" raksta, ka Februāra revolūcija ir uzskatāma par nepabeigtu revolūciju, jo neviena iedzīvotāju grupa no revolūcijas neieguva tos pārkārtojumus, kādos tās bija ieinteresētas.⁶⁷ Tas, savukārt, pēc autora domām, rezultējās ar cīņām un pārkārtojumiem pēc Oktobra apvērsuma un tam sekojošajā pilsoņu kara laikā.⁶⁸ Vēl atšķirīgs vērtējums ir atrodams vēsturnieces Šeilas Fitzpatrikas darbā "The Russian Revolution", kur autore negatīvi vērtē Pagaidu valdības lēno izveidi, nostiprināšanos un vilcināšanos pretdarbības veikšanā Petrogradas padomei un, kura, pēc autores domām, bija spējīgāka un savu darbību uzsāka veiksmīgāk nostiprinot divvaldības pārvaldes sistēmu valstī.⁶⁹

⁶³ No Pagaidu valdības. In: Rīgas Ziņas, Nr. 63, 04.(17.)03.1917., 1. lpp.

⁶⁴ Lielkņaza Mihaila Aleksandroviča atteikšanās no troņa. In: Rīgas Ziņas, Nr.64, 05.(18.)03.1917., 1. lpp.

⁶⁵ EDWARD CARR. A History of Soviet Russia: The Bolshevik Revolution, 1917-1923, Vol. 1. New York 1950. pp. 70-71.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ JONATHAN SMELE. The "Russian" Civil Wars, 1916-1926: Ten Years That Shook the World. Oxford 2016. pp. 21-23.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ SHEILA FITZPATRICK. The Russian Revolution. Oxford 2008. pp. 44-49.

1.2. Divvaldības perioda raksturojums un izpausmes Vidzemē pēc Februāra revolūcijas

Pēc cara Nikolaja II atkāpšanās, valsts vara sadalījās divas pretējās nometnēs. Lielāko daļu no valsts funkcijām pārņēma Krievijas Pagaidu valdība, kurai tajā pašā laikā paralēli Krievijas Pagaidu valdībai Februāra revolūcijas laikā izveidojās Petrogradas padome, kura sev piesaistīja lielu atbalstītāju skaitu, kā arī Petrogradas padome veicināja paralēlu iestāžu dibināšanu Krievijas Pagaidu valdībai pakļautajām iestādēm. Šo divu varas centru līdzāspastāvēšana un savstarpējā konkurence pēc Februāra revolūcijas būtiski ietekmēja visu situāciju valstī. Abi varas centri piesaistīja katrs savu sabiedrības daļu, tādējādi pretstatot vairākas iedzīvotāju grupas un to intereses, kā arī saasinot sabiedrībā esošos jautājumus un problēmās abiem varas centriem izvirzot savas prasības un problēmu risinājumus, kas ļoti skaidri izpaudās arī Vidzemē.

Jauno institūciju izveidošanās Vidzemē. Pēc ziņu izplatīšanās par jaunajiem pārkārtojumiem Petrogradā, arī Rīgā un vēlāk visā Vidzemē bija jūtamas būtiskas pārmaiņas un divvaldības iezīmju ieviešanās. Jau martā Rīgā pulcējās 48 biedrību valžu locekļi, intelīgenes pārstāvji un zināmi sabiedriski darbinieki, lai apspriestu aktuālo situāciju.⁷⁰ Dažas dienas vēlāk, 21. martā (8. martā v.s.) kopā sanāca vēl plašāka sapulcē ar aptuveni 600 dalībniekiem, nodibinot Rīgas sabiedrisko organizāciju padomi (turpmāk: RSOP).⁷¹ Padome sastāvēja no 45 locekļiem, no kuriem zināmākie padomes darbinieki bija Marģers Skujenieks, Spricis Paegle un Ādams Butulis.⁷² Bez RSOP dibināšanas, pēc cara krišanas dažādas biedrības un grupas sapulces rīkoja mazāka izmēra sapulces,⁷³ kā rezultātā mazāka izmēra sabiedriskās organizāciju padomes radās arī Valkā, Cēsīs un Valmierā.⁷⁴ Līdzīgi kā RSOP, tā arī reģionos nodibinājušajām padomēm mērķis bija, kopā saaicinot dažādu sabiedrības daļu pārstāvjus, veicināt sadarbību un diskutētu par aktuālajiem jautājumiem un problēmām. Jautājumu loks bija ļoti plašs, sākot ar jautājumiem par Latvijas autonomiju,⁷⁵ pārtikas jautājumu⁷⁶ un beidzot ar pašpārvaldes institūciju dibināšanu laukos.⁷⁷ Jautājumu risināšanai, kas saistījās ar Rīgas pilsētu, 14. aprīlī (1. aprīlī v.s.) darbu sāka 88 locekļu pārstāvēta Rīgas pagaidu dome.⁷⁸

⁷⁰ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 590. lpp.

⁷¹ Ibidem.

⁷² EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture. 180. lpp.

⁷³ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 88. lpp.

⁷⁴ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 128. lpp., VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 590. lpp.

⁷⁵ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture. 180. lpp.

⁷⁶ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 597. lpp.

⁷⁷ VALDIS BĒRZIŅŠ. Latvijā pirmā pasaules kara laikā. 195. lpp.

⁷⁸ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 596. lpp.

10 pagaidu domes locekļi bija deleģēti no Rīgas Strādnieku deputātu padomes,⁷⁹ tādējādi radot iespēju abu varas centru pārstāvjiem savstarpēji diskutēt un apspriest būtiskākos jautājumus un problēmas.

Svarīgi atzīmēt, ka RSOP darbu kavēja būtisks faktors, jo līdzīgi kā Petrogradā, arī Rīgā un Vidzemē kopumā izveidojās divi paralēli varas centri. Līdzās RSOP, Rīgā 21. martā (8. martā v.s.) nodibinājās Rīgas Strādnieku deputātu padome (turpmāk: RSDP).⁸⁰ To uzreiz pēc dibināšanas vadīja Arvīds Zeibots 39 cilvēku sastāvā.⁸¹ Kamēr RSOP ap sevi pulcēja pilsonisko partiju pārstāvjus un sabiedrisko organizāciju un biedrību locekļus, tad RSDP ap sevi pulcēja sociālistus un citas ideoloģiski kreisi noskaņotās sabiedrības aprindas. Sākotnēji RSDP liela nozīme bija maziņkiem, tikai vēlāk 1917. gada vasarā padomē pieauga lielinieku ietekme un nozīme.⁸² Papildus maziņkiem, RSDP un tai pakļautās institūcijas piesaistīja arī daļu no bezzemniekiem un bēgļiem, kuriem RSDP paustās kreisās idejas 1917. gada apstākļos pamatoti varēja šķist tuvākas. Tomēr plašs bezzemnieku atbalsts RSDP līdz pagastu bezzemnieku deputātu padomju tīkla izveidei laukos nebija iespējams. Papildu tam, abas organizācijas izvērta plašas pretdarbības kampaņas. Īpaši izteikti šajā jautājumā rīkojās tieši RSDP darot visu, lai lielākajās pilsētās noteicošo lomu iegūtu strādnieku padomes, kas gan politiski, gan ideoloģiski bija pakļautas tieši RSDP.⁸³

Paralēli RSDP un RSOP pēc Februāra revolūcijas politiskajā arēnā iesaistījās arī Latvijas teritorijā esošā 12. armija, un tai pakļautie aptuveni 640,000 karavīri.⁸⁴ Savu interesēšu pārstāvēšanai uzreiz pēc Februāra revolūcijas 12. armijā tika nodibināta kareivju deputātu padome ar izpildkomiteju – Iskosolu, un virsnieku deputātu padome ar savu izpildkomiteju – Iskomofu.⁸⁵ Abas padomes atbalstīja Krievijas Pagaidu valdības nospraustos mērķus, tostarp turpināt karu.⁸⁶ Jūnija sākumā, neilgi pēc abu padomes izveides, Iskomofs saplūda ar Iskosolu, jo abu izpildkomiteju darbība un mērķi vairākos jautājumos sakrita.⁸⁷ 12. armijas sastāvā arī ietilpa Latviešu strēlnieku apvienotā divīzija, kura savā pirmās sapulces laikā 26. martā (13. martā v.s.) Valmierā nolēma ievēlēt visu pulku virsnieku un strēlnieku Pagaidu komiteju deviņu locekļu sastāvā.⁸⁸ Nepilnas divas nedēļas vēlāk 9.–12. aprīlī (27.–

⁷⁹ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 596–597. lpp.

⁸⁰ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 100. lpp.

⁸¹ JĀNIS ŠILIŅŠ. Padomju Latvija 1918–1919. Rīga 2016, 30. lpp.

⁸² ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 102. lpp.

⁸³ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 590. lpp.

⁸⁴ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture. 210. lpp.

⁸⁵ VALDIS BĒRZIŅŠ. Latviešu strēlnieki – Drāma un traģēdija. Rīga 1995, 68. lpp.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Ibidem, 68.–69. lpp.

30. martā v.s.) 1. strēlnieku kongresā ievēlējā arī savu Latviešu strēlnieku pulku apvienotās padomes izpildkomiteju – Iskolatstrelu. Tas uzreiz pēc izveides atradās sociāldemokrātu, jeb mazinieku ietekmē, jo, kā jau iepriekš tika minēts, lielinieku ietekme šajā brīdī vēl bija maznozīmīga. Par to, ka LSD pozīcijas karaspēkā uzreiz pēc Februāra revolūcijas bija niecīgas liecina tas, ka aprīļa sākumā Latviešu strēlnieku pulkos kopumā bija tikai 70 LSD biedri.⁸⁹

Gan RSDP, gan RSOP bija cieši saistītas ar kopējo divvaldības struktūru, kas izveidojās pēc Februāra revolūcijas. Svarīgi atzīmēt, ka vēsturnieku viedoklis precīzi par to, kā divvaldība izpaudās Vidzemē nav vienots, piemēram, Brūno Kalniņš (LSD partijas biedrs no 1913. gada līdz 1918. gadam) uzskatīja, ka Vidzemē divvaldību iemiesoja no vienas puses 12. armijas izpildkomiteja, bet no otras puses RSDP.⁹⁰ Tomēr pareizāks šķiet uzskats, ka pilsonisko divvaldības struktūras daļa Vidzemē izpaudās caur tām organizācijām, kuras tieši atbalstīja pati Krievijas Pagaidu valdība. Tādas organizācijas bija jau minētā RSOP, Vidzemes Pagaidu zemes padome (turpmāk: VPZP) un abas 12. armijas kareivju virsnieku padomes – Iskosols un Iskomofs.⁹¹ Kamēr RSDP sava izteikti ideoloģiski kreisi orientētā rakstura dēļ un publiskā atbalsta Petrogradas strādnieku deputātu padomei un tās rīkojumiem, ir uzskatāma par divvaldības kreisi orientēto spēku pārstāvi.

Nozīmīgāko partiju, savienību un organizāciju izveide. Februāra revolūcijas nestās pārmaiņas un politiskajās brīvības pavēra iespēju Vidzemē dibināties vairākām politiskajām partijām, savienībām un organizācijām, no kurām lielākai daļai bija savi izdevumi, kas jaunajos apstākļos vairs nebija pakļauti cenzūrai. Šie unikālie apstākļi kādi izveidojās no Februāra revolūcijas līdz Oktobra apvērsumam, pirmo reizi deva tik plašām sabiedrības daļām brīvi iesaistīties kopējās politiskajās norisēs un pārstāvēt savas intereses. Kopējais šādu grupu un partiju skaits bija ievērojams, un līdz ar to pievērsties visām jaunajām partijām šī darba izvirzītā mērķa ietvaros nebūtu vēlams, tāpēc uzmanība tiks pievērsta tikai nozīmīgākajām partijām un organizācijām, īpašu vērību pievērsot partiju programmu saturam saistībā ar bezzemnieku faktoru.

Viena no nozīmīgākajām savienībām šī darba ievaros bija divus mēnešus pēc Februāra revolūcijas 12. maijā (29. aprīlī v.s.) nodibinājusies Latviešu zemnieku savienība (turpmāk: ZS). Savu darbību partija balstīja uz īsu brīdi pēc Februāra revolūcijas laukos izveidojušajām zemnieku lauku nodaļām, kas vairums bija vairāku simtu biedru lielas, līdz ar ko partijas aizsākumi ir uzskatāmi par dažus mēnešus agrākiem.⁹² Partijas dibināšanu ierosināja

⁸⁹ JĀNIS ŠILINŠ. Padomju Latvija 1918–1919. 32. lpp.

⁹⁰ Ibidem, 30. lpp.

⁹¹ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture. 179. lpp.

⁹² ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 154. lpp.

kooperatīvo un kulturālo organizāciju darbinieki, kuru vārdā Kārlis Ulmanis ievietoja latviešu laikrakstos aicinājumu sarīkot partijas dibināšanas sapulci.⁹³ Sapulce norisinājās Valkā viesīgās biedrības namā 12. maijā (29. aprīlī v.s.), un uz to ieradās aptuveni 200 pārstāvju no septiņpadsmit Vidzemes apgabaliem, pārstāvot 1500 lauksaimnieku.⁹⁴ Interesanti, ka salīdzinot ar citiem politiskajiem spēkiem, pirmajā partijas sapulcē uzreiz tika izskatīti vairāki jautājumi un nosprausti galvenie partijas uzdevumi un mērķi. Prioritāte visos jautājumos bija tieši zemnieku interesēm, bet lielā daļā jautājumu un mērķu ir redzams zināms kompromiss ar citām sabiedrības kārtu interesēm, visticamāk, lai piesaistītu pēc iespējas plašāku skaitu ar vēlētājiem un interesēm. Piemēram, sapulcē diskutējot par zemes apsaimniekošanas veidiem partija nolēma iestāties par dzimtīpašumiem un to nomu, tādējādi iestājoties par zemnieku interesēm, bet tajā pašā laikā netika izslēgta iespēja arī veidot kopīpašumus, kas bija tuvāka bezzemniekiem.⁹⁵ Partijas preses orgāns bija Valkā iznākošais "Līdums". Laika posmā no aprīļa līdz augustam partijā iestājās aptuveni 20 tūkstošu biedru, un sociālā ziņā tie galvenokārt piesaistīja Vidzemes zemniecību un nozīmīgu skatu bezzemnieku.⁹⁶ Lai gan precīzi skaitļi par partijas sākotnējo sastāvu nav pieejami, ir vairākas būtiskas liecības, piemēram, ZS pirmajā kongresā izskanēja prasība lielāku uzmanību vērēt bezzemnieku stāvoklim, jo tie sastāda aptuveni 50% no partijas sastāva.⁹⁷ Šo skaitli Uldis Krēsliņš uzskata kā neatbilstoši lielu, bet neskatoties uz to, tas liecina par nozīmīgu bezzemnieku atbalstu.⁹⁸ Par nozīmīgu bezzemnieku atbalstu ZS liecina arī 15. jūlija (2. jūlijā v.s.) Rīgas apriņķa bezzemnieku padomes pieņemtā rezolūcija, kura uzlika par pienākumu saviem delegātiem, kuri bija izvēlēti Zemes padomes velēšanu organizēšanai, mudināt bezzemniekus izstāties no ZS.⁹⁹ Šāds solis nebūtu nepieciešams, ja ZS bezzemnieku atbalsts būtu bijis nenozīmīgs. Kopumā ZS 1917. gadā kļuva par lielāko pilsonisko partiju Vidzemē, līdz ar ko tā piesaistīja arī nozīmīgu skaitu bezzemnieku un zemnieku, kā arī nacionāli noskaņotus cilvēkus no visām latviskajām sabiedrības grupām. Būtisks devums plašam sabiedrības atbalstam, bija, iespējams, ZS piedāvātais Latvijas autonomijas plāns. ZS vasarā kļuva par lielāko LSD konkurentu par ietekmi pār zemniekiem un bezzemniekiem lauku pagastos un kā nākamajās nodaļās būs redzams, LSD šo konkurenci uztvēra ļoti nopietni un izvērtā plašu pretdarbības kampaņu.

⁹³ Iekšzeme: Dažādas ziņas. In: Dzimtenes Vēstnesis, Nr.93., 28.04.(11.05.)1917., 2. lpp.

⁹⁴ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 154. lpp.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ ANDRIEVS EZERGAILIS. Esejas par 1917. gadu. Rīga 1991, 41. lpp.

⁹⁷ ULDIS KRĒSLIŅŠ. Latviešu pilsonisko partiju ideoloģija un tās attīstībā 1917.–1920. gadā. Partiju spektrs. In: Latvijas vēstures institūta žurnāls, 2012, Nr. 1, 69.–90. lpp., šeit 75. lpp.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Kommunisticheskaia partiia Latvii v Oktjabrskoi revoliutsii 1917. Dokumenty i materialy. Riga 1963. 222. lpp.

LSD bija partija, kas līdz 1917. gada jūnijam apvienoja gan maziņiekus, gan lieliniēkus. Svarīgi atzīmēt, ka LSD nav uzskatāma par partiju, kas nodibinājās pēc Februāra revolūcijas, jo LSD, kas aizsākās kā Latvijas Sociāldemokrātiskā Strādnieku Partija, tika nodibināta 1904. gada 3. jūlijā (20. jūnijā v.s.) Rīgā apvienojoties latviešu sociāldemokrātiskajām organizācijām.¹⁰⁰ 1906. gadā Latvijas Sociāldemokrātiskā Strādnieku Partija pievienojās Krievijas Sociāldemokrātiskajai Strādnieku Partijai un ieguva jaunu nosaukumu Latvijas Sociāldemokrātija.¹⁰¹ Legāla partijas darbība Krievijas impērija nebija iespējama, taču tas mainījās pēc Februāra revolūcijas. Līdz ar to, ka LSD savu darbu varēja organizēt legāli, tas pavēra partijai līdz tam visplašākās iespējas paust savus uzskatus un veidot politisko platformu. Kopējais partijas biedru, īpaši lieliniēku, skaits partijā uzreiz pēc Februāra revolūcijas, kas arī atspoguļojas citās jomās, piemēram, jau minētajā lieliniēku skaitā strēlnieku pulkos, bija niecīgs. Brūno Kalniņš, viens no LSD biedriem šajā laikā, savā darbā norāda, ka visā neokupētajā Latvijas daļā biedru kopskaits bija 200.¹⁰² Līdz ar to lieliniēku kopējā nozīme politikajās norisēs uzreiz pēc Februāra revolūcijas institūcijās kā RSDP un tās izpildkomitejā bija minimāla, un daudz nozīmīgākā loma bija maziņiekiem. Jaunajos apstākļos, kad pēc Februāra revolūcijas partijas drīkstēja uzsākt legālu darbu un izdot preses izdevumus, LSD biedru kopskaits strauji pieauga, kā arī pastāvīgi pieauga lieliniēku ietekme un īpatsvars LSD. Straujo pieaugumu veicināja arī kopējā divvaldības pārvaldes neefektivitāte, strauji augošais birokrātiskais aparāts, kā arī lielais bezzemnieku, strādnieku un karavīru skaits, kuru intereses visvairāk sakrita ar programmu, kādu uzsāka paust LSD caur saviem izdevumiem “Cīņa” un vēlāk pēc Latviešu strēlnieku II kongresa ar izdevumu “Brīvais Strēlnieks”.

Būtisks devums bija arī lieliniēku īstenotajai aģitācijai, kas bija ļoti veiksmīga taktika esošo apstākļu dēļ. Īpaši lieliniēku aģitatoriem veicās karaspēkā, nesakoties uz to, ka pret lieliniēkiem asi vērsās 12. armijas kareivju un deputātu padomes izpildkomiteja, jeb Iskosols.¹⁰³ Lieliniēku aģitācija par jautājumiem kā muižu atņemšana, kara izbeigšana un tautu pašnotiekšanās bija populāra un veiksmīga, jo šīs bija galvenās problēmas ar kurām saskarās lielākā daļa Vidzemes un arī plašāk visas Krievijas sabiedrība. Lieliniēkiem arī veicās ar aģitāciju Latviešu strēlnieku pulkos. Nozīmīgākais faktors, kas veicināja lieliniēku aģitācijas veiksmi latviešu strēlniekos bija Ziemassvētku kauju laikā strēlnieku vilšanās savā vadībā un lielo zaudējumu ciešana.¹⁰⁴ Vēsturnieks E. Andersons uzskatīja, ka lieliniēku panākumi bija, pirmkārt, no Ziemassvētku kaujās ciestajiem zaudējumiem, un, otrkārt, tādēļ, ka lieliniēki

¹⁰⁰ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 283. lpp.

¹⁰¹ BRŪNO KALNIŅŠ. Latvijas Sociāldemokrātijas 50 gadi. Stokholma 1993, 102. lpp.

¹⁰² Ibidem, 129. lpp

¹⁰³ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 104. lpp.

¹⁰⁴ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture. 621. lpp.

piedāvāja programmu, kas vienlaikus atbilda gan strēlnieku interesēm, gan arī viņu sociālajam stāvoklim, jo vairums strēlnieku bija kalpu un bezzemnieku dēli.¹⁰⁵ Līdzīgi, arī 5. Zemgales latviešu strēlnieku pulka komandieris J. Vācietis savā 1922. gada darbā par galveno pagrieziena punktu strēlnieku pulkos lielinieciskajā virzienā uzskatīja Ziemassvētku kauju rezultātu.¹⁰⁶ Par kopējo aģitācijas veiksmi arī liecina lielinieku darbība Latviešu strēlnieku apvienotās padomes otrajā kongresā, kas norisinājās no 25. līdz 30. maijam (12. līdz 17. maijam v.s.).¹⁰⁷ Šajā kongresā lielinieku uzskatus pauda pieredzējuši lielinieciskās kustības dalībnieki Jūlijs Daniševskis, Fricis Roziņš un Kārlis Pētersons.¹⁰⁸ Kongresa rezultātā tika pieņemta lielinieku izstrādātā rezolūcija, kas iezīmēja lielinieku ietekmes pārņemšanu strēlnieku pulkos, kā arī atspoguļoja lielinieku aģitācijas ietekmi.¹⁰⁹ Pēc maija rezolūcijas pieņemšanas, lielinieki pārņēma arī izdevuma “Brīvais Strēlnieks” izdevniecību, kas bija tā brīža lielākais izdevums, kas rakstīja par strēlnieku interesēm.¹¹⁰ Tādējādi lielinieki īsā laikā pēc Februāra revolūcijas ne tikai nostiprināja savas kopējās pozīcijas, bet ieguva platformu ar kuras palīdzību tie varēja izvērst vēl lielāku un plašāku aģitāciju. Svarīgi atzīmēt, ka, lai gan lielinieki pārņēma vadību otrajā strēlnieku kongresā, ne visi strēlnieki bija lielinieciski noskaņoti. Par to liecina Latviešu kareivju frakcijas nodibināšanās 1917. gada aprīlī pie Pēterpils strādnieku un kareivju padomes.¹¹¹ Šī frakcijā deklarēja, ka latviešu strēlnieki ir par “pilnīgi politiski autonomu Latvijas valsti, ar savu saeimu un savu apsardzības karaspēku” Krievijas federācijā.¹¹² Papildu tam, atsevišķas strēlnieku daļas pēc maija rezolūcijas pieņemšanas izteica protestus.¹¹³

Svarīgi pieminēt historiogrāfijā bieži izlaistu faktoru, ka arī ideoloģiski kreisi organizētie spēki nebija pilnīgi vienoti. Vienlaikus LSD, patstāvēja arī vairāki citi ideoloģiski kreisi strāvājumi sabiedrībā, kas skaidri izpaudās Rīgas vēlēšanās 1917. gada augustā kā atsevišķi vēlēšanu saraksti savu uzskatu atšķirību dēļ. Piemēram, vēlēšanās atsevišķi startēja vairāki ideoloģiski kreisi saraksti kā LSD lielinieku saraksts, Sociālistiskā bloka saraksts, Sociālrevolucionāru maksimālistu saraksts un Latviešu radikālās darba grupas saraksts.¹¹⁴ Tomēr LSD sev piesaistīja lielāko daļu no vēlētājiem to izvērstās aģitācijas un plašo organizatorisko darbību dēļ. Vēlākās darba nodaļās arī būs redzama tieši LSD nozīme

¹⁰⁵ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture. 206. lpp.

¹⁰⁶ JUKUMS VĀCIETIS. Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme. Rīga 1989, 20–21. lpp.

¹⁰⁷ JĀNIS ŠILIŅŠ. Padomju Latvija 1918–1919. 32. lpp.

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ Ibidem, 32.–33. lpp.

¹¹⁰ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture. 206. lpp.

¹¹¹ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 106. lpp.

¹¹² Ibidem.

¹¹³ JĀNIS ŠILIŅŠ. Padomju Latvija 1918–1919. 33. lpp.

¹¹⁴ ANDRIEVS EZERGAILIS. Esejas par 1917. gadu. 15. lpp.

bezzemnieku un pagastu bezzemnieku padomju organizēšanai laukos, kas vēlāk izvērtās par vienu no būtiskākajiem LSD politiskajiem balstiem.

Pēc Februāra revolūcijas Vidzemē organizējas arī citas partijas, taču tām kopumā bija vairakkārt mazāks atbalsts nekā ZS vai LSD. Dažas no jaundibinātajām partijām sabiedrībā mazā atbalsta dēļ savu darbību drīz pēc dibināšanas bija spiesta pārtraukt, kā tas bija, piemēram, Republikāņu un Latvijas neatkarības partijas gadījumos.¹¹⁵ Kā arī mazāko partiju programmās bija vērojamas būtiskas atšķirības vairums jautājumos, piemēram, būtiska atšķirība ir novērojama partiju programmas par agrārjautājuma risināšanu, valsts formas un Latvijas autonomijas jautājumā, kā arī lielu nozīmi partijas piešķir savu uzskatu par personu brīvību un sociālo tiesību paušanai, katrai partijai piedāvājot nedaudz savādāku risinājumu minētajām problēmām.¹¹⁶ Šīm mazākām partijām arī nebija liela loma lauku iedzīvotāju grupu politiskajā organizēšanā un tās nepiesaistīja nozīmīgu skaitu bezzemnieku. Interesanti, kā to noskaidroja Uldis Krēsliņš, 1917. gada marta beigās izdevumā "Jaunas Vārds" tika publicēts provizorisks skatījums uz iespējamo partiju spektru, izdalot trīs pilsonisko strāvas, kuras lielā mērā arī atbilda vēlākajam partiju izkārtojumam.¹¹⁷

Februāra revolūcijai bija virkne ilgtermiņa un īstermiņa cēloņu. Visā Krievijā un Vidzemē bija ieilgušas un neatrisinātas problēmas, kuras kara rezultātā radīto īstermiņa faktoru rezultātā radikalizēja lielas sabiedrības daļas, kas, savukārt, 1917. gada Februārī pārauga grautiņos Petrogradā, spiežot Krievijas caru Nikolaju II atkāpties. Patvaldības gāšanas rezultātā visā Krievijā un arī Vidzemē izveidojās divvaldības pārvaldes struktūra. Papildu tam, Februāra revolūcijas nestās pārmaiņas politiskajās brīvībās pavēra iespēju Vidzemē dibināties vairākām politiskajām partijām un organizācijām. Šie unikālie apstākļi, kādi izveidojās no Februāra revolūcijas līdz Oktobra apvērsumam, pirmo reizi deva tik plašam sabiedrības spektram iespējas brīvi iesaistīties kopējās politiskajos norisēs un pārstāvēt savas intereses. Aplūkojot gan pilsonisku, gan ideoloģiski kreisi noskaņoto partiju darbības sākšanos pēc Februāra revolūcijas, visai skaidri iezīmējās būtiska atšķirība starp abiem partiju grupējumiem. Pilsonisko partiju lielais skaits to dažādas programmas uzskatāmi parāda dažādu uzskatu strāvojumus sabiedrībā, bet vienlaikus lielais partiju skaits arī sadalīja iespējamo vēlētāju skaitu sīkās vienībās, neļaujot izvirzīties izteiktam pretspēkam kopumā vienotajai LSD, neskatoties

¹¹⁵ ĀDOLFS KLĪVE. Brīvā Latvija. 188. lpp.

¹¹⁶ ULDIS KRĒSLIŅŠ. Latviešu pilsonisko partiju ideoloģija un tās attīstībā 1917.–1920. gadā. Partiju spektrs. In: Latvijas vēstures institūta žurnāls, 2012, Nr. 1, 69.–90. lpp., šeit 74. lpp.

¹¹⁷ Ibidem, 75. lpp.

uz to, ka arī ideoloģiski kreisi organizēto spēku vidū ne vienmēr valdīja vienprātība par programmām un nākotnes politisko kursu. Sākotnēji bezzemnieku atbalsts vienai vai otrai partijai vai institūcijai galvenokārt izrietēja no to piedāvātās programmas. Līdz ar to, ka ZS bija spējīga piedāvāt programmu, kas lielā mērā arī atbilda bezzemnieku interesēm un solīja risināt galvenās bezzemnieku problēmas, rezultējās ar bezzemnieku visai lielu atbalstu partijai kopumā. Līdzīgi plašu atbalstu bezzemnieku vidū guva LSD, kura piedāvāja iespējams krasāku un straujāku risinājumu bezzemnieku galvenajai problēmai – agrārajam jautājumam. Tomēr spēku un bezzemnieku atbalsta īpatsvars būtiski mainījās par labu LSD turpmākajās nodaļās izskatīto bezzemnieku padomju izveides rezultātā.

2. VIDZEMES LAUKU IEDZĪVOTĀJU GRUPU VISPĀRĒJS RAKSTUROJUMS NO 20. GADSIMTA SĀKUMA LĪDZ 1917. GADA VASARAI

Izprast pagastu bezzemnieku padomju izveidi un Vidzemes lauku iedzīvotāju grupu plašo atsaucību tām, nav iespējams neaplūkojot kopējo iedzīvotāju grupu raksturojumu laika posmā no 19. un 20. gadsimtu mijas līdz Februāra revolūcijai. Detalizēti aplūkojot galvenās iedzīvotāju grupu raksturiezīmes un problēmas, skaidri atspoguļojas iemesli bezzemnieku plašajam atbalstam pētāmajām bezzemnieku padomēm. Lai gan Februāra revolūcija bija cēlonis, kas ļāva laukos plaši dibināties bezzemnieku padomēm, tieši plašo atsaucību, skaitu, galvenos bezzemnieku padomju darbības mērķus un virzienus noteica vairāku desmitgadu ilgstošās problēmas, saimnieciskie un sociālie apstākļi Vidzemes laukos, kam arī tiks pievērsta uzmanība šajā nodaļā.

2.1. Vidzemes lauku iedzīvotāju grupu un saimnieciskās situācijas vispārējs raksturojums 19. un 20. gadsimta mijā

Lai labāk izprastu kopēju iedzīvotāju grupu un saimniecisko situāciju laukos, ir svarīgi aplūkot iedzīvotāju grupu un saimniecību skaitliskos rādītājus. Ļoti detalizēts pētījums par šo tēmu ir veikts Latvijas vēstures institūta apgāda grāmatā “20. gadsimta Latvijas vēsture: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai 1900–1918”, pēc 1897. gada tautas skaitīšanas datiem 71,5% no 1,379 milj. iedzīvotāju Latvijas teritorijā dzīvoja laukos. Četros Vidzemes guberņas novados, kas mūsdienas atrodas Latvijas valsts teritorijā – Valmierā, Valkā, Cēsīs un Rīgā – lauku iedzīvotāju īpatsvars bija mazāks nekā vidēji Latvijā kopumā, 56,95%,¹¹⁸ jeb 753,730 cilvēku.¹¹⁹ Šī būtiskā atšķirība Vidzemes datus ir skaidrojama ar Rīgas pilsētas klātbūtni, kas gadsimtu mijā strauji attīstījās, tādējādi piesaistot un koncentrējot pilsētā lielu darbaspējīgo cilvēku skaitu, tostarp būtisku daudzumu no Vidzemes lauku iedzīvotājiem.

Lielākās Vidzemes lauku iedzīvotāju grupas. Iedzīvotāji laukos sadalījās vairākās atšķirīgās iedzīvotāju grupās, jeb kārtās, kur katrai kārtai bija likumā noteikti gan pienākumi, gan tiesības. Vidzemē iedzīvotāju grupa ar vislielākajam likumā noteiktajām tiesībām un ar vislielāko politisko ietekmi bija dzimtmuižnieki, kuru kopējais skaits Kurzemes un Vidzemes laukos bija aptuveni 2,3 tūkstoši.¹²⁰ Vidzemē šis skaits veidoja 0.31% no visiem

¹¹⁸ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 173. lpp.

¹¹⁹ Ibidem, 98. lpp.

¹²⁰ Ibidem, 175. lpp.

iedzīvotājiem.¹²¹ Dzimtmuižnieki Vidzemes guberņā pārsvarā bija vācbaltiešu izcelsmes.¹²² Muižas 20. gadsimta sākumā veidoja Vidzemes lauku ekonomikas pamatu, jo muižas bija daudznozaru saimniecībās un nodarbināja lielu skaitu lauku iedzīvotāju, tostarp bezzemniekus, amatniekus un rentniekus. Muižniekiem bija dažādas ar likumu noteiktas privilēģijas, piemēram, tiem bija garantēti monopoli atsevišķās ekonomikas jomās, tostarp medību un zveju monopols, priekšrocības tirdzniecībā, priekšrocības rīkot gadatirgus un izveidot tirdzniecības uzņēmumus.¹²³ Papildu tam, muižniekiem bija savas pašpārvaldes organizācijas kā landtāgs, kuram bija tiesības iesniegt ziņojumus un lūgumus ne tikai impērijas pārvaldes orgāniem (gubernatoram vai iekšlietu ministrijai), bet arī pašam caram.¹²⁴ Atšķirība starp muižnieku dzīves līmeni un pārējo Vidzemes lauku iedzīvotāju dzīves līmeni bija liela un acīmredzama, kas kopā ar likumā noteiktajām privilēģijām laika gaitā sabiedrībā radīja neapmierinātību, kas visspilgtāk izpaudās jau vairakkārt minētās 1905. gada revolūcijas laikā.

Lielākā iedzīvotāju grupa Vidzemē līdz Pirmā pasaules kara bija zemnieki. Zemniekus un bezzemniekus līdz Pirmā pasaules kara beigām formāli uzskatīja par vienu lauku iedzīvotāju grupu, kurus kā vienu sociālu grupu nereti mēdz aplūkot arī historiogrāfijā, taču šī darba ietvaros zemnieki un bezzemnieki ir uzskatāmi par atsevišķām iedzīvotāju grupām to būtisko sociālo un politisko interešu atšķirību dēļ. Bezzemnieki un zemnieki kopā sastādīja nepilnas 4/5 no visiem lauku iedzīvotājiem Vidzemē,¹²⁵ jeb aptuveni 600 tūkstošus (507 tūkstošus 1914. gadā pēc Marģera Skujenieka 1922. gada izdotā darba “Latvija. Zeme un iedzīvotāji” datiem)¹²⁶, taču precīzus datus noteikt nav iespējams, jo iedzīvotāju skaits pastāvīgi pieauga. Piemēram, no 1885. gada līdz 1898. gadam Vidzemes guberņā kopumā, ieskaitot igauņu apdzīvotās daļas, iedzīvotāju skaits palielinājās par 7.7 procentiem.¹²⁷

Zemnieki ar saviem īpašumiem un saimniecībām, bija nozīmīgs ekonomiskais spēks Vidzemē 20. gs. sākumā. Zemnieku īpašumu izmēri bija atšķirīgi, piemēram, zemnieki ar maziem zemes īpašumiem, jeb mazzaimniecību zemnieki veidoja lielāko daļu no zemniekiem ar īpašumiem, kamēr lielsaimniecības kopumā bija skaitliski mazāk, bet politiski daudz ietekmīgākas, kas izrietēja no pagastu pārvaldes sistēmas, kas tiks vairāk skaidrots nākamajā nodaļā. 1905. gadā Vidzemē bija 22,498 zemnieku saimniecību.¹²⁸ Lielais zemnieku saimniecību skaits liecina, ka saimniecības bija visai nelielas, jo lielākā daļa no lauksaimniecībā

¹²¹ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 175. lpp.

¹²² Ibidem.

¹²³ Ibidem, 136. lpp.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Ibidem, 176. lpp.

¹²⁶ MARGĒRS SKUJENIEKS. Latvija. Zeme un iedzīvotāji. 196. lpp.

¹²⁷ RITA CIMDIŅA (red.). Skolas un izglītība Latvijā (1900–1920). Rīga 2000, 13. lpp.

¹²⁸ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 227. lpp.

izmantojamās zemes atradās muižnieku rokās. Salīdzinot ar muižniekiem, zemnieki līdz Februāra revolūcijai nebija politiski organizēti.¹²⁹ Tajā pašā laika zemnieki bija neapmierināti ar netaisnīgo agrāro situāciju un kārtu sadalījumu, piemēram, īpaši zemnieki iebilda pret netaisnīgo ceļu klaušu sadalījumu, kas visu atbildību uzlika zemniekiem, bet muižām lika piedalīties tikai simboliski.¹³⁰ Problēma radās arī administratīvajā līmenī. Līdz ar lielu iedzīvotāju skaita migrāciju uz pilsētām, atsevišķos pagastos samazinājās nodokļu maksātāju skaits, kas rezultējās ar sīkāku pagastu pievienošanu lielākajiem pagastiem, lai izvairītos no nodokļu pieauguma.¹³¹ Savukārt, no pagastu apvienošanās negatīvi tika ietekmēta skolu situācija, jo līdz ar pagastu pievienošanu lielākiem novadiem, tika slēgtas pagastskolas un apgrūtināta pagasta nomalēs dzīvojošo iedzīvotāju izglītība.¹³² Ņemot vērā to, ka muižnieki nemaksāja pagastam nodokļus, tas varēja radīt papildus spriedzi savstarpējas attiecības starp muižniekiem un Vidzemes lauku iedzīvotājiem.¹³³

Daudz lielāku daļu no visiem zemniekiem sastādīja zemnieki bez savas zemes, jeb bezzemnieki. Termins "bezzemnieks" bija fiksēts pagasta tiesībās un nozīmēja pagastā dzīvojošas personas, kurām nepiederēja zeme vai kuri nenomāja lauku saimniecības.¹³⁴ Līdz ar to bezzemnieku kategorijā iekļāva gan laukstrādniekus, gan pagasta inteliģenci, skolotājus, ārstus un ierēdņus, ja viņiem nepiederēja lauku saimniecības. Bezzemnieki veidoja vislielāko lauku iedzīvotāju skaitu Vidzemē. Vidzemē bezzemnieku ģimeņu skaits 20. gadsimta sākumā bija aptuveni 80 tūkstoši.¹³⁵ No pašu bezzemnieku skaita sīkāk ir izdalāmi kalpi, kas veidoja vislielāko daļu no bezzemniekiem. Kalpi par darbu atlīdzībā saņēma naudu, produktus, apģērbu, retāk nomājamo zemi vai dārzu.¹³⁶ Tomēr arī kalpu starpā pastāvēja būtiskas atšķirības dzīves līmenī, piemēram kalpiem, kas strādāja muižās bija augstāks dzīves līmenis nekā kalpiem, kas strādāja mazākās saimniecībās. Svarīga bezzemnieku daļa bija arī vaļinieki, jeb bezzemnieki, kas iztiku pelnīja gadījuma darbos. Bezzemnieku lielais skaits nozīmēja to, ka darba vietas laukos bija mazāk nekā darbaspējīgo cilvēku, tādējādi radot konkurenci par darba vietām. Šī iemesla dēļ, nozīmīga daļa bezzemnieku sākot ar 19. gadsimta vidu arvien vairāk devās darba meklējumos uz Rīgu, jo pilsētā strauji auga darba vietu skaits, kā arī atalgojuma ziņā darbs pilsētā nereti bija izdevīgāks, nekā darbs laukos, ko pastiprināja pilsētas piedāvātās

¹²⁹ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 132. lpp.

¹³⁰ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 565. lpp.

¹³¹ RITA CIMDIŅA (red.). Skolas un izglītība Latvijā. 13. lpp.

¹³² Ibidem.

¹³³ ALEKSANDRS PLENSNERS. Latvijas atbrīvošanās. 40. lpp.

¹³⁴ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 81. lpp.

¹³⁵ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 177. lpp.

¹³⁶ Ibidem.

ērtības.¹³⁷ Pilsēta piedāvāja galvenokārt darbu rūpniecībā un apkalpošanā, par ko liecina 1897. gada dati. Rīgā šajās divās nozarēs strādāja 86,951 cilvēku, jeb 59% no visiem pilsētā strādājošajiem iedzīvotājiem.¹³⁸

Nozīmīgu skaitu no Vidzemes lauku iedzīvotājiem sastādīja arī amatnieki. To kopskaits 20. gs. sākumā bija aptuveni 26,6 tūkstoši.¹³⁹ Arī amatnieki laukos izjuta pilsētas tuvumu un no tās lielrūpniecības nākošo konkurenci. Rīgas rūpniecās ražoto produktu kā, piemēram, tekstils, laukos strauji ieguva atzinību pār vietējo amatniecību ražojumiem zemās cenas un augstās kvalitātes dēļ.¹⁴⁰ Tomēr atsevišķus amatus kā kalējus, namdarus un mūrniekus Rīgas rūpniecība aizstāt nevarēja un šī amata darbinieki turpināja sekmīgi darboties savā jomā līdz pat kara sākumam.¹⁴¹

Zemes dalījums un saimnieciskā situācija. Aplūkojot zemes dalījumu un saimniecisko situāciju laukos Vidzemē, parādās būtiskas atšķirības ar iedzīvotāju kārtu īpatsvaru. Pēc 1907. gada Centrālās statistikas komitejas ziņām 1905. gadā no 5,409,600 desetīnām (1 desetīna = 1,0952 ha) lauksaimnieciski izmantojamās zemes Latvijas teritorijā bija 2,611,900 desetīnas, no kurām 48,3% bija privāta zeme, 38,5% zemnieku zeme, 10,7% valsts, jeb kroņa zeme, 0,9% baznīcas zeme, 1,1 % pilsētu zeme un 0,5% dažādu iestāžu zeme.¹⁴² Privātā zeme, kas galvenokārt piederēja muižniekiem, veidoja aptuveni pusi no visas apstrādājamās zemes Latvijā, kamēr Vidzemē šis īpatsvars bija daudz lielāks. Vidzemē muižniekiem piederēja 86,2% no apstrādājamās lauku zemes, lai gan pati muižnieku kārta veidoja 1.1% (1897. gadā) no kopējā iedzīvotāju skaita.¹⁴³ Tajā pašā laikā pastāvīgi pieauga zemniecību skaits, piemēram, 1905. gadā Vidzemē bija 22,498 zemnieku saimniecību,¹⁴⁴ bet 1916. gadā 25,070 zemnieku saimniecību.¹⁴⁵ Minētie dati skaidri atspoguļo to, ka saimniecību skaits un izmēri neatbilda iedzīvotāju grupu sadalījumam laukos, kas laika gaitā radīja virkni saimniecisku, ekonomisku un politisku problēmu.

Vidzemes lauku iedzīvotāju grupu savstarpējās attiecības. 20. gs. sākumā saimnieciskā situācija Vidzemē strauji mainījās vairāku faktoru iespaidā. Arvien vairāk pieauga savstarpējā konkurence starp muižām un zemnieku saimniecībām, jo zemnieku saimniecības,

¹³⁷ Daļa no Rīgas rūpniecību strādnieku ģimenēm brīvajā laikā Rīgā varēja apmeklēt kino un zooloģisko parku, kā arī pilsēta deva daudz plašākas iespējas izglītībai. JĀNIS BĒRZIŅŠ. Latvijas rūpniecības strādnieku sociālais portrets 1900–1914. Rīga 2009. 59–61. lpp.

¹³⁸ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 202. lpp.

¹³⁹ Ibidem, 185. lpp.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Ibidem, 186. lpp.

¹⁴² Ibidem, 222. lpp.

¹⁴³ ARVEDS ŠVĀBE. Latvijas vēsture 1800–1914. Uppsala 1958, 652. lpp.

¹⁴⁴ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 227. lpp.

¹⁴⁵ Ibidem.

kooperējoties savā starpā un specializējoties, kļuva arvien ekonomiski ietekmīgākas.¹⁴⁶ Laukos pastāvīgi arī pieauga bezzemnieku skaits, kuriem iespējas iegūt zemi bijaniecīgas, ko pastiprināja kopējais nevienmērīgais zemes sadalījums. Visi minētie faktori veicināja zināmu spriedzi savstarpējās attiecībās, jo bezzemnieku, zemnieku saimniecību īpašnieku, muižnieku un vietējās administrācijas intereses visbiežāk sadūrās, ko var ilustrēt ar dažiem piemēriem. Vidzemes guberņas administrācija spriedzi pastiprināja, nevis atbalstot zemnieku saimniecību prasības un risinot to problēmas, bet gan atbalstot muižniekus un to intereses, kamēr paši muižnieki saspringto situāciju nebija spējīgi atrisināt, jo viens no problēmu cēloņiem bija muižu proporcionāli daudz lielākie izmēri un privilēģijas, no kā muižnieki nebija gatavi atteikties. Šī savstarpējā spriedze sevi parādīja 1905. gada revolūcijas laikā, kad Vidzemes laukos plaši tika dedzinātas muižas, jo muižu saimniecības tika uztvertas par galveno problēmu cēloni. Lai gan 1905. revolūcija tika apspiesta, problēmas, kas revolūciju izraisīja netika, būtiski risinātas un Vidzemes lauku iedzīvotāju grupu attiecības un savstarpējā spriedze atkal turpināja pieaugt līdz pat Pirmā pasaules kara sākumam. Papildu problēmas sagādāja 4/5 daļu Vidzemes lauku iedzīvotāju grupu – zemnieku un bezzemnieku – vājā reprezentācija politiskajās norisēs. Vidzemes zemniekiem pēc 1905. gada revolūcijas līdz pat Februāra revolūcijai nebija politisku instrumentu savu interešu aizstāvēšanai vai uzskatu paušanai. Četras velētās Krievijas Valsts domes no 1906. gada līdz 1917. gadam arī nebija spējīgas situāciju Vidzemes laukos uzlabot, jo plašas un visaptverošas reformas netika veiktas. Lai gan no 1905. gada revolūcijas līdz Februāra revolūcijai Vidzemes laukos vairs nenotika plašas demonstrācijas, mītiņi vai sacelšanās, kā tas bija 1905. gada revolūcijas laikā par turpinošu pastāvošu iekšējo spriedzi un problēmām uzskatāmi liecina pēc Februāra revolūcijas paustie zemnieku un bezzemnieku uzskati, organizēšanās un izteiktas atbalsts politiskajām platformām, kuras solīja straujas un visaptverošas reformas, kuru pamatā bija muižu zemes dalīšana un muižnieku privilēģijas atcelšana.

2.2. Pirmā pasaules kara izraisītās izmaiņas Vidzemē saimnieciskajā un iedzīvotāju grupu situācijā

Pirmais pasaules karš un Februāra revolūcija būtiski iespaidoja saimniecisko un sociālo iedzīvotāju grupu situāciju Vidzemē, kam bija tālejošas sekas un iespaids uz visām turpmākajām norisēm, īpaši 1917. gada vasarā. Iespaidīgās un krasās izmaiņas stāvoklī laukos bija īpaši nozīmīgas bezzemnieku un pagastu bezzemnieku padomju kontekstā, jo straujās

¹⁴⁶ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 464. lpp.

izmaiņas vairāku iemeslu dēļ nāca par labu ideoloģiski kreisiem politiskajam spēkiem, tostarp LSD un pagastu bezzemnieku padomēm.

Līdz ar Pirmā pasaules kara sākuma pirmajām dienām militāri tika skarta Latvijas teritorija, piemēram, jau otrajā kara dienā Vācu flote apšaudīja Liepāju.¹⁴⁷ Militāru darbību pastiprināšanās, piefrontes joslas veidošana ar tuvumā esošo sējumu dedzināšanu, un frontes tuvošanās iesāka bēgļu plūsmas veidošanos, kas karam ieilgstot un fronteī virzoties pāri Kurzemei strauji pieauga savos apmēros, krasi iespaidojot situāciju visā valstī un Vidzemes laukos. To, ka lielais bēgļu skaits var kļūt par bīstamu faktoru, ātri apzinājās arī valdošās aprindas, piemēram, kā tas ir izpētīts Latvijas vēstures institūta apgāda grāmatā “20. gadsimta Latvijas vēsture: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai 1900–1918” “Vidzemes muižniecības landmaršals Ā. Pilārs-Pilhaus pauda satraukumu, ka var pienākt brīdis, kad “izmisumā novestie izbadējušies miljoni valstij nozīmēs lielākas briesmas nekā ārējais ienaidnieks”¹⁴⁸. Vidzemes pārvaldes institūcijas tāpat uzskatīja par nepieciešamu turpmāk novērst bēgļu masveida pārvietošanos”.¹⁴⁹ Lielākā daļa no Kurzemes un Zemgales bēgļiem devās sākotnēji uz Vidzemi, bet mazāka daļa uz Latgali. Pārvietošanās austrumu virzienā notika stihiski, bez varas iestāžu organizācijas vai plāna, kas būtiski iespaidoja bēgļu pārtikas un veselības stāvokli.¹⁵⁰ Daļa no bēgļiem turpināja virzību uz austrumiem, dodoties uz tādiem reģioniem kā Pievolgu, Urāliem, Sibīriju un Altaju.¹⁵¹ Par bēgļu kopskaitu pētījumi nav veikti, jo par bēgļiem Krievijā netika ievāktas vienotas un apkopojošas ziņas. Viens no svarīgākajiem avotiem ir Viskrievijas Zemstu savienības ziņas, pēc kurām ir iespējams iegūt vispareizākos, bet joprojām tikai aptuvenus datus. Pēc šiem datiem var secināt, ka 1916. visā Krievijā bija 2,757,735 bēgļu, no kuriem aptuveni 349,988 bēgļu bija no Kurzemes un Vidzemes guberņām (ieskaitot Dienvidigaunijas apgabalus).¹⁵² Taču šie dati bija mainīgi atkarībā no norisēm valstī un frontē, piemēram, no 1916. gada maija līdz 1917. gada februārim bēgļu kopskaits pieauga no 3.074.896 līdz 3.313.372 bēgļiem.¹⁵³ Šie dati labi ilustrē, ka sākot ar 1916. gadu, kad kara fronte bija nostiprinājusies gar Daugavu, bēgļu skaits auga daudz lēnāk, nekā laikā, kad frontes līnija virzījās pāri Zemgalei un Kurzemei, kas rezultējās ar bēgļu skaita pieaugumu līdz 3 miljoniem nepilnu divu gadu laikā. Bēgļu gaitās devās arī nozīmīga daļa muižnieku, muižas atstājot pārvaldnieka ziņā.¹⁵⁴

¹⁴⁷ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture. 20. lpp.

¹⁴⁸ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 557. lpp.

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 18. lpp.

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² VITĀLIJS ŠALDA, TATJANA BARTELE. Latviešu bēgļi Krievijā. 81. lpp.

¹⁵³ Ibidem, 80. lpp.

¹⁵⁴ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 557. lpp.

Lai gan militārā fronte pēc 1916. gada kopumā bija stabila, frontes tuvums dažādos veidos ietekmēja iedzīvotāju grupu stāvokli Vidzemes laukos, kam ir svarīgi pievērst uzmanību, lai izprastu turpmākos sociālos un politiskos procesus Vidzemē. Jau minētais bēgļu skaita pieaugums būtiski izmainīja arī iedzīvotāju grupu sastāvu un ietekmēja visu iedzīvotāju grupu situāciju laukos. Kā iepriekšējās nodaļās tika minēts, bezzemnieku stāvoklis Vidzemes laukos bija visai smags vairāku minēto problēmu dēļ, piemēram, pastāvēja liela konkurence par darbavietām. Bēgļi no Kurzemes esošo situāciju pasliktināja vēl vairāk, jo daļa no bēgļiem nonākot Vidzemē meklēja darbu, tādējādi iekļaujoties jau esošajā bezzemnieku grupā Vidzemē un palielinot kopējo bezzemnieku skaita īpatsvaru Vidzemes laukos.¹⁵⁵ 1917. gadā Vidzemē varēja būt aptuveni 250 tūkstoši bezzemnieku,¹⁵⁶ taču cik liela daļa no tiem bija bēgļi precīzi aprēķināt ir iespējams tikai aptuveni. Tuvākie dati 1917. gada sākumam ir pieejami no 1916. gada, pēc kuriem var noteikt, ka 1916. gada sākumā vācu neokupētajās Baltijas gubernās (Vidzemē un Igaunijā) bija reģistrēti 149,775 latviešu bēgļi.¹⁵⁷ Savukārt, 1916. gada rudenī Tatjanas komitejas¹⁵⁸ rīcībā esošās ziņas liecina, ka latvieši sastādīja 58,1% no kopējā bēgļu kopskaita Baltijas gubernās.¹⁵⁹ No šiem datiem varētu secināt, ka no Vidzemes gubernā 1917. gada sākumā varēja atrasties aptuveni 150,000 bēgļi.

Iespējams būtiskākais Pirmā pasaules kara izraisītais faktors, kas ietekmēja visus lauku iedzīvotājus, muižas un zemnieku saimniecības, bija Krievijas armijas piespiedu rekvizīcijas, kas Vidzemē aizsākās ar 1915. gada sākumu.¹⁶⁰ Sākotnēji Vidzemē tika veiktas mājlopu rekvizīcijas, bet karam ieilgstot karaspēka vajadzībām tika rekvizēti arī zirgi, pārtika, un dažādas izejvielas.¹⁶¹ Līdz 1917. gada pavasarim pēc Rīgas rekvizīcijas komisijas atskaites var secināt, ka tika rekvizēti priekšmeti un iekārtas 20 milj. rbl. apmērā.¹⁶² Rekvizīciju rezultātā Rīgā un arī visā pārējā piefrontes joslā strauji izsīka pārtikas krājumi un iedzīvotāji bija spiesti paļauties uz produktu pievedumiem, kas, savukārt, mēdza kavēties.¹⁶³ Vairākās pilsētās, piemēram, Rīgā, Cēsīs, Valmierā, Valkā un Rēzeknē pēc 1916. gada februāra ieviesa pārtikas

¹⁵⁵ JĀNIS ŠILIŅŠ. Padomju Latvija 1918–1919. 30. lpp.

¹⁵⁶ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 5. lpp.

¹⁵⁷ VITĀLIJS ŠALDA, TATJANA BARTELE. Latviešu bēgļi Krievijā. 82. lpp.

¹⁵⁸ Cara Nikolaja II meita lielkņaze Tatjana bija centrālās bēgļu reģistrācijas biroja komitejas goda priekšsēdētāja, līdz ar ko tautā un historiogrāfijā šo biroju dēvē par Tatjanas komisiju. 1917. gadā komisiju pārdēvēja par Viskrievijas komiteju palīdzības sniegšanai no kara darbības cietušajiem. VITĀLIJS ŠALDA, TATJANA BARTELE. Latviešu bēgļi Krievijā. 29. lpp.

¹⁵⁹ VITĀLIJS ŠALDA, TATJANA BARTELE. Latviešu bēgļi Krievijā. 82. lpp.

¹⁶⁰ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 29. lpp.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 548. lpp.

¹⁶³ VALDIS BĒRZIŅŠ. Latvijā pirmā pasaules kara laikā. 97. lpp.

kartīšu sistēmu.¹⁶⁴ Līdz ar to, ka kara fronte bija lielā mērā nemainīga kopš 1916. gada, nozīmēja to, ka saimniecības un muižas, kas atradās frontes tuvumā, cieta no rekvizīcijām vissmagāk un vairākus gadus pēc kārtas.

Sākoties karam, būtiski tika skartas arī muižas Vidzemē. Jau no kara pirmajām dienām tika aizliegta alkoholisko dzērienu tirdzniecība, kas savukārt atņēma nozīmīgu daļu ienākumus no muižu brūžiem un degvīna dedzinātavām, kas bija kļuvušas par nozīmīgu muižu iztikas avotu 20. gadsimta sākumā.¹⁶⁵ Lai zaudējumus kompensētu, muižas bija spiestas izcirst mežus un iznomāt muižas zemes platības.¹⁶⁶ Īpaši smagi cieta tās muižas un saimniecības, kuras atradās piefrontes joslā. Militāri procesi kā apšaudes, posts, ēku pārņemšana militārām vajadzībām rezultējās ar piespiedu evakuācijām un sējumu iznīcināšanu. Uzskatāmi šo pastāvīgo postu un saimniecību izputēšanu parāda pastāvīgais bēgļu skaita pieaugums, neskatoties uz militārās frontes nemainīgumu laika posmā no 1916. gada maija līdz 1917. gada februārim.

Nozīmīgs vairākus gadus ilgstošs faktors, kas tieši izrietēja no karadarbības un būtiski ietekmēja lauku iedzīvotājus, kā bezzemniekus un zemniekus, bija mobilizācijas karaspēkā. Plašo mobilizāciju rezultātā nereti ģimenes palika bez saviem apgādniekiem un nonāca grūtā stāvoklī, un ar mazām iespējām nodrošināt sev iztiku. Vidzemē pēc pirmajām mobilizācijām trūkumcietēju skaits varēja būt aptuveni 10–20 tūkstoši.¹⁶⁷ Mobilizāciju rezultātā saimnieciski cieta arī nozīmīga daļa Vidzemes zemnieku saimniecības.

Kara stāvoklim bija nozīmīga loma pilsonisko aprindu darbībā arī pirms Februāra revolūcijas radītajiem pārkārtojumiem. Visbūtiskāk izcēlās pilsonisko aprindu darbība saistībā ar bēgļiem un to apgādi, un strēlnieku bataljonu organizēšanu.¹⁶⁸ Bēgļu apgādei tika izveidota Latvijas Bēgļu apgādes centrālkomiteja, kuru ievēlēja 1915. gada augustā Petrogradā notikušā bēgļu kongresa laikā.¹⁶⁹ Nozīmīga daļa no bēgļu apgādes organizāciju dalībniekiem pēc Februāra revolūcijas arī iesaistījās dažādās organizācijās un institūcijās Vidzemē, savu darbību balstot uz iegūto pieredzi kopš kara sākuma.

Minētie karadarbības izraisītie faktori un pārkārtojumi Vidzemes laukos ir vērtējami kā negatīvi un bez šaubām lauku iedzīvotāji bija ieinteresēti karadarbības pārtraukšanā. Tas, savukārt, izskaidro LSD aģitācijas veiksmi un atbalstu starp lauku iedzīvotāju grupām, īpaši bezzemniekiem, kuru interesēs papildus kara izbeigšanai bija agrārā reforma, ko līdzīgi kā kara

¹⁶⁴ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 549. lpp.

¹⁶⁵ Ibidem, 459. lpp.

¹⁶⁶ Ibidem, 565. lpp.

¹⁶⁷ VALDIS BĒRZIŅŠ. Latvijā pirmā pasaules kara laikā. 65. lpp.

¹⁶⁸ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 18. lpp.

¹⁶⁹ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 45.–46. lpp.

izbeigšanu solīja LSD savā aģitācijā. Līdz ar to varam secināt, ka kara radītie faktori uz saimniecībām un muižām laukos, un lauku iedzīvotāju grupām lielā mērā radīja priekšnoteikumus LSD organizēto bezzemnieku padomju izveidei pēc Februāra revolūcijas.

2.3. Februāra revolūcijas izraisītas pārmaiņas saimnieciskajā un iedzīvotāju grupu situācijā

Būtiskas pārmaiņas gan iedzīvotāju grupu, gan saimnieciskajā situācijā radīja Februāra revolūcijas radītie pārkārtojumi. Februāra revolūcijas pārkārtojumu rezultātā politikā nonāca liels skaits jaunu dalībnieku un sabiedrības daļu interešu pārstāvju, starp kuriem nozīmīgākie bija zemnieki un bezzemnieki Vidzemē, kas veidoja 4/5 no visiem lauku iedzīvotājiem.¹⁷⁰ Minēto faktoru dēļ, ir pamats uzskatīt, ka bezzemniekiem kopumā tuvākas bija kreisas idejas, jo ideoloģiski kreisi noskaņotie spēki piedāvāja visplašāko un visstraujāko programmu bezzemnieku stāvokļa uzlabošanai. Līdz ar to, lielais bezzemnieku skaits Vidzemē veidoja nozīmīgāko ideoloģiski kreisi orientēto institūciju atbalsta platformu. Šo bezzemnieku faktoru veiksmīgi laukos izmantoja ideoloģiski kreisi orientētas institūcijas un organizācijas, cenšoties bezzemniekus organizēt politiski, lai palielinātu savu atbalsta platformu.

Februāra revolūcija, līdzīgi kā Pirmā pasaules kara sākums, būtiski ietekmēja muižas un muižnieku stāvokli Vidzemē. Pēc Februāra revolūcijas Vidzemē tikai retos gadījumos muižas saimniecību joprojām vadīja muižas īpašnieks,¹⁷¹ ko varētu skaidrot, ņemot vērā to, ka muižniecības viens no galvenajiem atbalstiem bija tieši cara iekārta, tad tās krišana un liela daļa no valsts varas nonākšanas muižnieku interesēm pretēji noskaņoto padomju varā, varēja radīt pamatotas šaubas un bailes par savu drošību. Nozīmīga loma, iespējams, bija arī pakāpeniski pieaugošajam naidam starp nacionāli un sociālistiski noskaņotām sabiedrības daļām pret visu vācisko. Jau sākoties karam, pretvācu noskaņojums visā Krievijā strauji izplatījās, kas rezultējās arī ar grautiņiem Petrogradā. Latvijas teritorijā pretvācu noskaņojums sākotnēji bija daudz mērenāks, taču tas tik un tā izpaudās dažādās formās, piemēram, ar jau minētajiem vāciešiem negatīvajiem presē publicētajiem rakstiem, ar dažādu vācisko vietvārdu maiņu, un kopēju sabiedrības neuzticību. Cara iekārtas krišana varēja radīt bailes vāciskās sabiedrības daļā, tostarp muižniecībā, ka tiem vairs nav agrākās politiskās aizsardzības un atbalsts, ko pastiprināja pēc Februāra revolūcijas cenzūras atcelšana, kā rezultātā sāka izplatīties dažādi izdevumi, kas atklāti izrādīja nepatiku pret muižniekiem.¹⁷² Kā trešo faktoru vēl var minēt to, ka vēl pirms Februāra revolūcijas muižniecībai bija ar likumu nospirinātas privilēģijas, kā,

¹⁷⁰ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 176. lpp.

¹⁷¹ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 19. lpp.

¹⁷² Lielākoties tie ir izdevumi, kas bija saistīti ar LSD vai RSDP, piemēram, Ziņotājs un Cīņa.

piemēram, savas pašpārvaldes organizācijas kā landtāgs un monopoli dažādās ekonomiskajās jomās, piemēram, bruņinieku muižas īpašniekam bija garantētas medību un zvejas monopols.¹⁷³ Jau 1916. gada janvārī iekšlietu ministrijā notika otrā sēdē par muižnieku privilēģiju jautājumu, kurā tika nolemts, ka Baltijas muižnieki privilēģijas ir jāatceļ bez atlīdzības.¹⁷⁴ Ar likumu privilēģiju atcelšanu bez atlīdzības pieņēma 1916. gada augustā.¹⁷⁵ Tas kopā ar Februāra revolūcijas nestajām pārmaiņām muižniekos varēja radīt nopietnas šaubas par savu drošību, jo cara iekārta un esošās privilēģijas bija muižnieku ietekmes galvenie balsti, kuri nepilna gada laikā bija zuduši.

Bezzemnieki kopumā pēc Februāra revolūcijas bija lielākie ieguvēji. Līdz Februāra revolūcijai bezzemnieki kā politisks faktors Vidzemes laukos bija niecīgs, ko uzskatāmi parāda tas, ka pagasta pārvaldē, kur saimniekiem bija pilnas balsstiesības, bezzemnieku intereses pārstāvēja tikai viens balsstiesīgs vēlētājs no 10 vīriešiem.¹⁷⁶ Pēc Februāra revolūcijas ideoloģiski kreisi noskaņotie spēki, lai iegūtu atbalstu no Vidzemes lielā bezzemnieku skaita, izmantoja izdevību izmantot līdz Februāra revolūcijai pastāvošo bezzemnieku vājo pārstāvniecību pagasta pārvaldē un vairāku gadu neatrisinātas problēmas, solot bezzemniekiem to atrisināšanu. Lai gan tas tika darīts, lai gūtu bezzemnieku politisku atbalstu, tajā pašā laikā nenoliedzami bezzemnieku problēmu un jautājumu izcelšana un nostādīšana divvaldības konkurējošo varas centru vidū, virzīja problēmu atrisināšanu. Papildu tam, vēlāk pagastos veidotais bezzemnieku padomju tīkls deva bezzemniekiem iespējas sevi reprezentēt politikā. Tomēr nenoliedzami arī bezzemnieki daļēji cieta Februāra revolūcijas laikā radušā satricinājuma dēļ Vidzemes muižās, jo bezzemnieku stāvoklis tika ietekmēts pasliktinoties esošajai darba trūkuma situācijai laukos.

Līdzīgi kā bezzemniekiem, arī Vidzemes zemnieki Februāra revolūcijas pārkārtojumu iespaidā ieguva iespējas plašāk pārstāvēt savas intereses, kā arī nodibinājās vairākas institūcijas, kuras pārstāvēja zemnieku intereses. Visskaidrāk tas atspoguļojās Valmieras apriņķī, kurš atrodas Vidzemes centrā, tādējādi šajā pilsētā ļaujot noorganizēt dažādas sapulces un kongresus, piemēram, tieši Valmierā izveidojās VPZP un Valmieras strādnieku un kareivju deputātu padome, kā arī Valmierā norisinājās pirmās plašās zemnieku un bezzemnieku sanāksmes, piemēram, Valmierā no 29. aprīļa līdz 1. maijam (16. līdz 18. aprīlim v.s.) sanāca šī darba ietvaros nozīmīgais Vidzemes Bezzemnieku kongress. Kā arī Februāra revolūcijas

¹⁷³ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 136. lpp.

¹⁷⁴ Iekšzeme: Baltijas muižnieku privilēģiju atcelšana. In: Rīgas Ziņas, Nr.22., 22.01.(04.02)1916., 2. lpp.

¹⁷⁵ Latvija: Baltijas muižnieku privilēģijas atceltas. In: Līdums, Nr.172., 01.(13.)08.1916., 2. lpp.

¹⁷⁶ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 108. lpp.

radītie pārkārtojumi ļāva zemniekiem pievērsties savu atsavināto saimniecību atgūšanai, ko daļa no zemniekiem jau sāka darīt pavasarī.¹⁷⁷

Tomēr zemnieki, līdzīgi kā visas citas iedzīvotāju grupas Vidzemē, arī daļēji cieta pēc Februāra revolūcijas valstī radušās ekonomiskās lejupslīdes, kas izrietēja lielā mērā no divvaldības struktūras izveides, kas radīja neefektivitāti visā valdības darbā un lēmumos.¹⁷⁸ Papildu tam, Februāra revolūcijas rezultātā cīnīties par savām interesēm sāka arī bezzemnieki, kuru intereses ne vienmēr saskanēja ar zemnieku interesēm, tādējādi radot sadursmi starp abām iedzīvotāju grupām politiskā līmenī. Tas galvenokārt izrietēja no tā faktora, ka bezzemnieku politisku pārstāvēšanu lielā mērā uzņēmās lielinieki,¹⁷⁹ kamēr zemnieku intereses centās aizstāvēt vairums pilsoniskās partijas un institūcijas, piemēram, ZS un VPZP.

Īpaši smagi Februāra revolūcijas nestās pārmaiņas izjuta bēgļi Vidzemē, kuru stāvoklis pēc revolūcijas strauji pasliktinājās, jo valstī arvien pieauga grūtības apgādāt karavīrus frontē un strādājošos frontes aizmugurē. Šī iemesla dēļ darba nespējīgo bēgļu apgāde bija atstāta kā viena no zemākajām prioritātēm, līdz ar ko tie visvairāk cieta no politiskajām un ekonomiskajām izmaiņām valstī. Kā arī bēgļi pēc Februāra revolūcijas nonāca abu divvaldības varu ietekmes cīņas centrā, abām pusēm cenšoties iegūt bēgļu atbalstu un noskaņot tos pret otru divvaldības pusi, tādējādi pastiprinot pretrunas starp iedzīvotāj grupām Vidzemē. Bēgļu un bezzemnieku intereses daudzos jautājumos sakrita, līdz ar ko bēgļiem laukos būs nozīmīga loma pagastu bezzemnieku padomēs, taču tam vairāk uzmanība tiks pievērsta nākamajā nodaļā.

Pastāvīgais bezzemnieku skaita pieaugums Vidzemes laukos, kas īpaši strauji palielinājās kara laikā, bija nozīmīgs faktors, kas veicināja kreiso ideju izplatīšanos. Viena no bezzemnieku galvenajām politiskajām prasībām bija agrārreforma, ko kara laikā īstenot nebija iespējams, taču pēc Februāra revolūcijas ideoloģiski kreisi orientētās grupas un institūcijas izmantoja šo problēmu savā labā, solot bezzemnieku problēmu ātru atrisināšanu. Tajā pašā laikā Krievijas Pagaidu valdība pašu problēmas esamību atzina, taču tie neveidoja programmas vai visaptverošus plānus tā atrisināšanai, tādējādi zaudējot daļu bezzemnieku atbalstu. Savu plānu izstrādāja daļa no pilsoniskajām partijām, piemēram, ZS piedāvāja programmu agrārreformas risināšanai, taču līdz ar to, ka savienības iespējas realizēt savu programmu bija mazas, atšķirībā no tās kāda daļēji atradās bezzemnieku padomju rokās, tas piesaistīja visai mazu skaitu bezzemnieku atbalstu. Papildu tam ir pamats uzskatīt, ka sabiedrībā pieaugošo problēmu un domstarpību dēļ, bezzemniekiem tuvāka šķita lielinieku un citu kreisi orientēto spēku

¹⁷⁷ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.), 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 604. lpp.

¹⁷⁸ VITĀLIJS ŠALDA, TATJANA BARTELE. Latviešu bēgļi Krievijā. 356. lpp.

¹⁷⁹ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 131. lpp.

piedāvātais agrārreformas risinājums, kas paredzēja muižu zemju atņemšanu muižniekiem, tādējādi ātri atrisinot galveno bezzemnieku problēmu.

Vidzemē gan saimnieciskais stāvoklis, gan dzīves līmenis starp dažādām iedzīvotāju grupām būtiski atšķīrās. Politiski visietekmīgākā iedzīvotāju grupa bija muižnieki, kuru muižas pirms kara ekonomiski bija dominējošās Vidzemes laukos, pārvaldot vairāk nekā pusi no pieejamās lauksaimniecībā izmantojamās zemes. Tomēr Pirmā pasaules kara un Februāra revolūcijas pārkārtojumu rezultātā tieši muižnieki cieta visvairāk vairāku aplūkoto faktoru rezultātā. Līdzīgi cieta arī zemnieki un to zemnieku saimniecības kara izraisīto mobilizāciju un posta rezultātā. Kā arī visu situāciju laukos saasināja arī lielais bēgļu skaits, kas iekļāvās jau esošajā bezzemnieku iedzīvotāju grupā Vidzemē, tādējādi saasinot savstarpējās attiecības starp iedzīvotāju grupām Vidzemē vēl vairāk. Tajā pašā laikā bezzemnieki, lai gan arī cieta no kara un Februāra revolūcijas izraisītajiem apstākļiem, bija daudzējādā ziņā lielākie ieguvēji, jo tie ieguva plašas iespējas sevi reprezentēt politiskajās norisēs. Tomēr atšķirībā no citām lauku iedzīvotāju grupām Vidzemē pēc Februāra revolūcijas, bezzemnieki kopējā politiskajā arēnā iesaistījās ar unikāliem līdzekļiem, proti, ar LSD un RSDP atbalstu tika veidotas bezzemnieku padomes laukos, kas kalpoja par veidu, kā organizēt un koncentrēt bezzemnieku masu atbalstu laukos par labu bezzemnieku padomju organizatoriem.

3. VIDZEMES PAŠVALDĪBU ATTĪSTĪBA NO 1866. GADA LĪDZ 1917. GADA VASARAI

Karam un Februāra revolūcijai bija liela nozīme ne tikai uz kopējo politisko, ekonomisko un sociālo situāciju valstī, bet tas radīja būtiskas pārmaiņas arī valsts pārvaldē līdz pat pašvaldībām. Lai gan karš un revolūcija bija cēloņi, kas radīja izmaiņas pašvaldību struktūrā, iepriekšējā nodaļā aplūkoti sociālie apstākļi Vidzemes laukos bija noteicošie tajā, kādu ievirzi un kādas iezīmes ieguva jaunā pagastu pārvaldes sistēma Vidzemē, piemēram, plašās bezzemnieku iedzīvotāju grupas ierobežošana pašvaldību struktūrā no 1866. gada bija galvenais cēlonis straujajai bezzemnieku padomju tīkla izveidei Vidzemes laukos.

3.1. Vidzemes lauku pašvaldības no 1866. gada

Pašvaldības institūcijas no 1866. gada. Lai skaidrāk izprastu pilsoniskās pašvaldības un institūcijas un to kopējo darbību pēc Februāra revolūcijas, ir nedaudz jāpievēršas tam, kāda bija pagastu pārvalde Vidzemē pirms Februāra revolūcijas nestajiem pārkārtojumiem.

1866. gadā tika izdots jauns likums par pagastu pārvaldi Baltijas guberņās. Likums paredzēja Vidzemē izveidot pagastos pašvaldības.¹⁸⁰ Jaunā likuma ietvaros bija paredzēts, ka pagastu pašvaldību īstenos pagasta sapulce, vietnieku pulks, pagasta vecākais ar palīgiem un pagasta tiesa.¹⁸¹ Pirms 1866. gada pagastu kopējo uzraudzību nodrošināja koleģiālās iestādes, taču pēc likuma pieņemšanas jaunizveidoto pagastu pašvaldības darbu pārraudzīja zemnieku lietu komisārs.¹⁸² Komisāru iecēla pēc gubernatora ieteikuma iekšlietu ministrs.¹⁸³ Vidzemē katrā apriņķī bija divi komisāri, jeb kopā Latviešu pagastos Vidzemes guberņā 10 komisāri.¹⁸⁴

Svarīgi atzīmēt, ka sākotnēji 1866. gada likumu izsludināja tikai kā pagaidu pārkārtojumus uz sešiem gadiem, jo, iespējams, kā raksta Arveds Švābe, pastāvēja šaubas vai zemnieki un citi pagasta locekļi būs spējīgi izpildīt jaunajā likumā tiem paredzētos pašvaldības pienākumus.¹⁸⁵ Taču šaubas izrādījās nepamatotas, un likums netika atsaukts.

Pēc 1866. gada likuma jaunā pašvaldību sistēma, galvenokārt, tika balstīta uz zemnieku iedzīvotāju grupu, jo minētajā likumā tika noteikts, ka pagasta locekļi skaitījās revīziju sarakstos ierakstītās vai pagasta zemnieku sabiedrībā iestājušās personas. Līdz ar to, lai zemnieku kārtai nepiederoša persona, piemēram, bezzemnieks, kļūtu par pagasta locekli, viņam

¹⁸⁰ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 77. lpp.

¹⁸¹ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 77. lpp.

¹⁸² ARVEDS ŠVĀBE. Latvijas vēsture. 499. lpp.

¹⁸³ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 65. lpp.

¹⁸⁴ Ibidem.

¹⁸⁵ ARVEDS ŠVĀBE. Latvijas vēsture. 340–341. lpp.

bija jāiegūst vai jāiznomā zemes gabals.¹⁸⁶ No šādas pagastu pārvaldes sistēmas var secināt, ka jaunā pašvaldību sistēma jau savā izveidē neatbilda iedzīvotāju grupu sadalījumam laukos, jo minēto iemeslu dēļ neproporcionāli maz tika reprezentēti bezzemnieki un viņu intereses, kamēr zemnieku un saimnieku intereses tika pārstāvētas vairākumā.

Bezzemnieku kopēju izslēgšanu no pagasta pārvaldes uzskatāmi parāda minēto pagasta pārvaldes institūciju darbība, piemēram, minētā pagastu sapulce bija visu pagasta saimnieku, māju īpašnieku un nomnieku sapulce, kas sanāca pagasta namos.¹⁸⁷ Pirms tika sarīkota atsevišķa sapulce pagasta bezzemniekiem, kurā no katriem desmit bezzemniekiem bija jāievēl viens pārstāvis, kurš piedalīsies minētajā pagastu sapulcē. Šīs neproporcionalitātes dēļ pat pagastos, kur bezzemnieku skaits bija vislielākais, tie nevarēja iegūt pārsvaru pār pārējo pagastu sapulci dalībniekiem, tādējādi pagastu sapulcēs tika nodrošināta vienpusīga saimnieku interešu pārstāvēšana. Pagastu sapulces mērķis bija ievēlēt galvenās pagastu amatpersonas, piemēram, pagastu vecākā palīgus, pagastu vietniekus un pagastu tiesu.¹⁸⁸ Pagastu sapulci sasauca reizi gadā pagastu vecākais, kuru arī izraudzīja pati pagastu sapulce.¹⁸⁹

Pagastu vecākais bija galvenā pagastu pašvaldības amatpersona, kuru ievēlēja minētajā pagastu sapulcē uz trīs gadiem. Pagastu vecākajam izraudzīja vienu līdz četriem palīgiem un vienu rakstvedi.¹⁹⁰ Pagastu kopējās kārtības uzturēšana bija pagastu vecākā pienākums, kuram bija tiesības par pārkāpumiem sodīt pagastu locekļus ar arestu līdz divām dienām vai naudas sodu. Papildu tam, pagastu vecākajam bija tiesības iecelt uz katrām 8 līdz 15 lauku mājām vienu desmitnieku kā kārtības sargu.¹⁹¹

Galvenos pagastu saimnieciskos, sabiedriskos, ekonomiskos un ikdienas pārvaldes jautājumus risināja vietnieku pulks, piemēram, budžeta apstiprināšanu, pagastu valdes norēķinu risināšanu, nodokļu un algas sadali, pagastu skolotāju un rakstvežu vēlēšanu sarīkošanu un lūgumu un sūdzību pagastu vārdā izskatīšanu.¹⁹² Vietnieku pulka lielums bija atkarīgs no iedzīvotāju skaita pagastā, piemēram, ja pagastā dzīvoja 200–500 cilvēku, tad vietnieku pulkā varēja ievēlēt no 8 līdz 12 vietniekiem, bet pagastos kuros dzīvoja 1001–2000 iedzīvotāju, tika ievēlēti 16 vietnieki, bet kopumā vietnieku pulka izmērs svārstījās no 4 līdz 24 vietniekiem.¹⁹³ No vietnieku pulka tika izraudzīta pagastu valde, kas sastāvēja no pagastu vecākā, tā palīgiem un

¹⁸⁶ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 77. lpp.

¹⁸⁷ VALIJA ŠALGUNOVA. Skati Līgatnes pagastu pagātne. In: VIJA ROZENTĀLE (atb. red.). Cēsu novada vēsture. 2. sēj. Cēsis 1998, 88. lpp., VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 77. lpp.

¹⁸⁸ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 77. lpp.

¹⁸⁹ Ibidem.

¹⁹⁰ ARVEDS ŠVĀBE. Latvijas vēsture. 340. lpp.

¹⁹¹ Ibidem.

¹⁹² Ibidem.

¹⁹³ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 77–78. lpp.

rakstveža.¹⁹⁴ Puse no vietniekiem bija jāievēl no bezzemnieku vidus, kas, ņemot vērā kopējo bezzemnieku mazo pārstāvniecību pagasta sapulcēs, bija nozīmīgs daudzums, tomēr tas pats likums neļāva bezzemniekiem ieņemt pagasta vecākā un pagasta priekšsēdētāja amatus, līdz ar ko bezzemnieku vietniekiem tika atvēlēta tikai minēto administratīva rakstura darbu darīšana.¹⁹⁵ Kā tas ir atzīmēts Latvijas vēstures institūta apgāda grāmatā “20. gadsimta Latvijas vēsture: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai 1900–1918”, tad bezzemnieki nereti sūdzējās arī par šīs prasības neizpildīšanu, jo bezzemniekiem paredzētājās vietniekpulku amatu vietās tika ievēlēti saimnieku dēli vai brāļi.¹⁹⁶

Svarīgi uzmanību pievērst arī pagasta tiesai, jo arī tajā ir redzamas bezzemnieku iedzīvotāju grupas ar likumu noteikta ierobežošana. Līdz ar 1866. gadu pagasta tiesu vara tika nošķirta no administrācijas varas. Pagastu tiesu veidoja tiesas priekšsēdētājs, tiesneši un vietnieki, kuru kopēju skaitu noteica pagasta vietnieku pulks vai arī to noteica pagasta apvienotajā sapulcē.¹⁹⁷ Pagasta tiesnešus un to vietniekus aizklāti ievēlēja uz trīs gadiem pagasta sapulcē, kuri pēc ievēlēšanas izraudzīja savu priekšsēdētāju.¹⁹⁸ Par tiesas amatpersonām varēja kļūt tikai saimnieki vai zemes nomnieki,¹⁹⁹ tādējādi ieslēdzot no iespējas tiesā kā amatpersonām darboties bezzemniekiem.

Svarīgi arī atzīmēt, ka pēc 1866. gada pārvaldes izmaiņām laukos, no pagasta pašvaldības tika nošķirti muižnieki un muižas zemes nomnieki, kuriem tika ļauts veidot savu atsevišķu pārvaldes iecirkni.²⁰⁰ Tajā pašā laikā pirms tam esošā muižas policija varēja turpināt paraudzīt kārtību muižas tirgos, krogos, dzirnavās un citos muižas uzņēmumos.

Kā redzams, pagastu pārvaldes institūciju kopējā iezīme bija ar likumu noteikta bezzemnieku iedzīvotāju grupas ierobežošana. Šiem faktoriem bija būtiska loma pēc Februāra revolūcijas un vēlākajā Vidzemē īstenotajā pagastu pārvaldē, jo vairums bezzemnieki pieslējās jaundibinātajām pagastu bezzemnieku padomēm, kurās viņu intereses tika pārstāvētas daudz plašāk nekā pirms Februāra revolūcijas esošajās pagastu pašvaldībās. Tajā pašā laikā jaunās pagastu pašvaldības, kas veidojās pēc Februāra revolūcijas, arī pēc savām reformām un pārvēlēšanām nespēja piedāvāt tik plašu bezzemnieku interešu pārstāvēšanu.

¹⁹⁴ ARVEDS ŠVĀBE. Latvijas vēsture. 340. lpp.

¹⁹⁵ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 77. lpp.

¹⁹⁶ Ibidem, 67. lpp.

¹⁹⁷ Ibidem, 79–80. lpp.

¹⁹⁸ Ibidem.

¹⁹⁹ Ibidem, 80. lpp.

²⁰⁰ VALIJA ŠALGUNOVA. Skati Līgatnes pagasta pagātne. In: VIJA ROZENTĀLE (atb. red.). Cēsu novada vēsture. 2. sēj. Cēsis 1998, 68. lpp.

Februāra revolūcijas ietekme uz pagastu pārvaldes institūcijām. Lai gan kara dēļ nozīmīga daļa civilās pārvaldes Vidzemē tika pakļautas militārajām instancēm,²⁰¹ to nevarētu attiecināt uz pašvaldību iestādēm Vidzemē. Nozīmīgākās izmaiņas pašvaldību iekārtā nesa Februāra revolūcija, kas būtiski ietekmēja minēto pašvaldību institūciju darbību. Pret esošo neproporcionālo bezzemnieku reprezentāciju pašvaldības institūcijās sāka iebilst vairākas divvaldības politiski kreisi orientētās institūcijas, piemēram, RSDP un Vidzemes Bezzemnieku padome.²⁰² Līdz ar to 1917. gada 15. aprīlī (2. aprīlī v.s.) VPZP, VBP, RSDP, un Iskolatstrels pieņēma kopīgu lēmumu “aizrādījumā pagastu vēlēšanu lietā”, lai panāktu Vidzemes guberņas pagastu iestāžu demokratizāciju.²⁰³ Lēmums paredzēja pašvaldības iestāžu pārvēlēšanu, jaunu vēlēšanu kārtību (vienlīdzīgas, tiešas, vispārējas un aizklātas), un noteiktu 20 gadu vecuma cenzu vēlētajiem. Pagasta pašvaldību iestāžu pārvēlēšanām bija jānotiek līdz 2. jūnijam (20. maijam v.s.), tomēr, kā būs redzams, daudzviet vēlēšanu process ieilga pat vairākus mēnešus.²⁰⁴ 5.–6. jūnijā (23.–24. maijā v.s.) Vidzemes apriņķu komisāru un milicijas priekšnieku un viņu palīgu sapulcē tika nolemts jaunās pārvēlētajās pagastu valdes pārdēvēt par pagastu izpildkomitejām, bet vietniekpulkus par pagastu padomēm.²⁰⁵

Pagastu padomju vēlēšanas un turpmāko darbību būtiski kavēja LSD pret darbība un Vidzemes Bezzemnieku kongress, kas norisinājās no 29. aprīļa līdz 1. maijam (16. līdz 18. aprīlim v.s.), jo tajā tika izstrādāta instrukcija par paralēlu pašvaldības sistēmu veidošanu laukos, veidojot pagastos bezzemnieku padomes. Papildu tam, jaunā pagastu padomju vēlēšanu kārtība ļāva daļu no jaunajām pagastu padomēm pakļaut bezzemnieku un LSD interesēm.²⁰⁶ Piemēram, Bauņu pagasta vēlēšanās 17. jūnijā (4. jūnijā v.s.) pagastu padomē tika ievēlēti 15 bezzemnieki, 1 amatnieks un 5 saimnieku pārstāvji, bet tās izpildkomitejā 4 bezzemnieku pārstāvji un 1 saimnieku pārstāvis.²⁰⁷ Par Bauņu pagastu padomes izpildkomitejas priekšsēdētāju tika iecelts LSD partijas biedrs.²⁰⁸

Citos gadījumos LSD pagastu padomju vēlēšanās izmantoja pilsonisko partiju un kandidātu savstarpējo sašķeltību, piemēram, R. Greitjāne bastoties uz pētāmā perioda laikabiedra Augusta Samsona grāmatā “Malienas Kalpa dēls. Revolucionāra dzīves stāsts” aprakstīto ir izpētījusi, ka, gatavojoties Mārupes pagastu vēlēšanām, LSD Mārupes apriņķa

²⁰¹ VITA ZELČE. Skice vēstures zīmējumam: Sieviete un Pirmais pasaules karš. In: Latvijas Arhīvi, 2002, Nr. 4. 28.–46. lpp., šeit 29. lpp.

²⁰² VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 77. lpp.

²⁰³ Ibidem.

²⁰⁴ Ibidem.

²⁰⁵ Ibidem, 78. lpp.

²⁰⁶ Ibidem, 77. lpp.

²⁰⁷ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 141. lpp.

²⁰⁸ Ibidem, 147. lpp.

biedri sanāksmē izlēma uz vēlēšanām izvirzīt vairākus bezzemnieku kandidātus, taču uz izpildkomitejas priekšsēdētāja amata no bezzemnieku puses izvirzīt tikai vienu kandidātu pret vairākiem izvirzītajiem saimnieku kandidātiem, tādējādi šķeļot pilsonisko kandidātu pozīcijas un stiprinot savas. Šajā piemērā minētā pieeja bija veiksmīga, un par Māļupes pagasta padomes izpildkomitejas priekšsēdētāju tika ievēlēts LSD biedrs P. Grīnbergs.²⁰⁹

Pagastu padomju pārvēlēšanas būtiski kavēja to darbību vairākos pagastos, piemēram, Kokmuižas un Vecpiebalgas pagastos pārvēlēšanas notika 3 reizes.²¹⁰ Kā arī, ja pagasta padomē uzvarēja pilsoniskie pārstāvji, kā tas bija Rauzas pagastā, tad tās darbību turpināja būtiski kavēt paralēli esošā Rauzas pagasta bezzemnieku padome, kas šajā piemērā veica pretdarbību, vēršoties pie Smiltenes strādnieku un kareivju padomes un panāca lēmumu, ka jāsarīko jaunas Rauzas pagasta padomes pārvēlēšanas, tādējādi uz laiku apturot pagasta padomes darbību un mazinot pilsonisko spēku pozīcijas.²¹¹ Līdzīgi, savus kandidātus bezzemnieku padomes izvēlējās novirzīt gatavojoties septembrī plānotajām Vidzemes Zemes padomes vēlēšanām, piemēram, Sēļu pagasta bezzemnieku padome 4. augusta (22. jūlija v.s.) sēdē nolēma uz pagasta vēlēšanu komisiju nosūtīt kandidātus, kuri vienlaikus bija arī pašas bezzemnieku padomes locekļi.²¹² Šāda darbība tika veikta, visticamāk, lai nostiprinātu bezzemnieku padomju lomu arī pilsonisko institūciju vēlēšanu kārtībā.

Svarīgi atzīmēt, ka būtisks faktors, kas izlēma kurš iegūs lielāku varu pagastā – pagasta padome vai bezzemnieku padome – bija atkarīgs no katra pagasta saimnieciskajiem un sociālajiem apstākļiem. Piemēram, trīs pagastos, kas atrodas viens otram blakus – Mazstraupes, Lielstraupes un Stalbes – katrā varu ieguva pagasta padomes priekšsēdētājs ar atšķirīgu partejisko piederību, proti, Stalbes pagasta padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs bija LSD biedrs, Mazstraupes pagasta padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs bija ZS biedrs, bet Lielstraupes pagasta padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs bija bez piederības kādai partijai.²¹³ Šo atšķirību var skaidrot, ņemot vērā katra pagasta atšķirīgo saimniecisko situāciju – katrā no minētajiem pagastiem būtiski atšķīrās muižu skaits un to izmēri, kas bija nozīmīgs faktors, jo lielākas muižas bija politiski ietekmīgākas. Līdz ar to, Mazstraupes pagastā vēl novembrī muižnieku pārvaldē atradās abas Mazstraupes pagastā esošās muižas.²¹⁴ Turpretī Lielstraupes pagastā muižu nebija, kamēr Stalbes pagastā atradās 4 muižas un 4 pusmuižas,

²⁰⁹ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 141. lpp.

²¹⁰ Ibidem, 143. lpp.

²¹¹ Ibidem, 143.–144. lpp.

²¹² Bezzemnieku padomes prezidija sēde 1917. g. 22. jūlijā. In: REGĪNA GREITJĀNE (sast.). Valmieras apriņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes un Sēļu pagasta Bezzemnieku deputātu padomes protokoli : 1917.–1918. 165. lpp.

²¹³ Ibidem, 147. lpp.

²¹⁴ TEODORS DRAUDIŅŠ. Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi. 146. lpp.

taču tās bija salīdzinoši mazākas, kas, visticamāk, bija nozīmīgs iemesls katra pagasta atšķirīgā izpildkomitejas priekšsēdētājā partejiskajai piederībai. Papildu tam, aplūkojot šo pagastu bezzemnieku padomju ziedojumu apjomus Valmieras apriņķa Strādnieku un bezzemnieku padomei, var secināt par, piemēram, Mazstraupes pagasta bezzemnieku padomes slikto finansiālo stāvokli, jo šī padome bija spējīga ziedot tikai 10 rbl., kas ir mazāk nekā citu pagastu un pat individuālu ziedotāju summas.²¹⁵ Tas, savukārt, liecina par padomes mazo atbalstu, skaitlisko izmēru un iespējamu darbības kavēšanos Mazstraupes pagastā.

3.2. Bezzemnieku padomes un pagastu deputātu padomju izveidošanās

Kamēr norisinājās pagasta padomju pārvēlēšanas, paralēli iesāka veidoties jauna pašvaldību pārvaldes struktūra – bezzemnieku padomes. Lai labāk izprastu bezzemnieku padomju izveidi un turpmāko darbību, ir jāpievēršas to sākotnējai izveidei un apstākļiem, kas ļāva tām veiksmīgi un strauji sākt savu darbību Vidzemes laukos.

Vidzemes Bezzemnieku kongress. Nepilnu mēnesi pēc cara Nikolaja II krišanas, LSD centrālkomiteja un RSDP 29. martā (16. martā v.s.) aicināja²¹⁶ uz Bezzemnieku kongresa rīkošanu Valmierā no 29. aprīļa līdz 1. maijam (16. līdz 18. aprīlim v.s.), ar mērķi ievēlēt jaunu guberņas pārvaldes institūciju.²¹⁷ Dažas nedēļas agrāk, 25. un 26. martā (12. un 13. marts v.s.)²¹⁸ bija nodibināta un savu darbību uzsākusi Vidzemes zemes sapulcē dibinātā VPZP, kurai kā alternatīvu LSD un RSDP bija iecerējusi izveidot Vidzemes Bezzemnieku padomi. Par bezzemnieku kongresa vietu tika izvēlēta Valmiera, jo Valmiera atrodas pašā Vidzemes centrā. Līdz kongresa sarīkošanai, LSD VPZP centās apkarot arī ar demonstrāciju palīdzību, piemēram, 1. aprīlī (19. martā v.s.) noorganizējot 2000 cilvēku lielu demonstrāciju, lai grautu VPZP reputāciju un mēģinot atņemt tai sabiedrības atbalstu,²¹⁹ taču tas nebija veiksmīgi.

Bezzemnieku kongresā kopā piedalījās 436 delegāti²²⁰ no kuriem 239 delegāti bija no Vidzemes pagastiem, bet pārējos 197 delegātus sastādīja arodbiedrību, lauku rūpniecības un latviešu strēlnieku pulku pārstāvji un daži inteliģences pārstāvji, piemēram, skolotāji un sabiedrībā zināmi politiķi.²²¹ No politisko pārliecību viedokļa kongress bija ļoti dažāds, vairums delegāti bija maziņi un lielieki, bet nozīmīgu daļu sastādīja arī pilsoniski noskaņoti

²¹⁵ Kvīte. In: Brīvais Strēlnieks, Nr.69., 07.07.1917., 4. lpp.

²¹⁶ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture. 181. lpp.

²¹⁷ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 109. lpp., Lai organizējamies katrs par sevi uz kopēju mērķi! In: Līdums, Nr.70., 25.03.(07.04)1917., 1. lpp.

²¹⁸ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture. 180. lpp.

²¹⁹ Ibidem, 181. lpp.

²²⁰ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 597. lpp.

²²¹ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 109. lpp.

delegāti.²²² Kongress rezultējās ar vairākām iniciatīvam un priekšlikumiem. Viens no svarīgākajiem kongresa rezultātiem bija Vidzemes Bezzemnieku padomes (turpmāk: VBP) ievēlēšana 45 locekļu sastāvā. Lielākais vairākums no ievēlētās VBP, jeb 82,2%, bija lielinieki, kamēr pārējās pozīcijas ieguva mazinieki un bezpartejiskie kandidāti.²²³ Bezzemnieku padomē 35% no ievēlētajiem locekļiem LSD jau darbojās vidēji 10–15 gadus, piemēram, Jānis Kroders, Jānis Bērziņš un P. Birzgalis.²²⁴ Ievēlētās VBP sastāvs arī atspoguļo Vidzemes Bezzemnieku kongresa kopējo dalībnieku sastāvu pēc to politiskās pārliecības. Kongresā tika nolemts, ka VBP tiek pievienota RSDP kā tās Bezzemnieku sekcija,²²⁵ tādējādi nostiprinot kopējās RSDP pozīcijas visā Vidzemes guberņā un radot skaidru varas struktūru, kas vienlaikus bija konkurētspējīga RSOP un VPZP.

Kongresa laikā izskanēja arī dažādi priekšlikumi par tālāko darbību laukos, piemēram, lielinieki izteica radikālas prasības kā muižu, kroņa un baznīcu zemju konfiscēšanu.²²⁶ Šādu prasību LSD bija izvirzījusi arī savā 1914. gada LSD IV kongresa laikā.²²⁷ Lai gan šī prasība kopumā varēja radīt lielu atsaucību no bezzemnieku puses, lielinieki kongresa laikā savā priekšlikumā vēlējās atņemt zemju vietā nevis zemi sadalīt un dibināt sīksaimniecības, kas bija bezzemnieku interesēs, bet ierosināja konfiscētās zemes apstrādāt kolektīvi muižām līdzīgās lielsaimniecībās.²²⁸ Tas izraisīja lielu neapmierinātību no kongresa dalībniekiem,²²⁹ tomēr kā nākamajā nodaļā būs redzams, tieši šādas darbības laukos veica Vidzemes pagastu bezzemnieku padomes. Kongresā tika pieņemts lēmums nekavējoties ieviest 8 stundu darba dienu un strādnieku apdrošināšanu, kā arī tika spriests par laukstrādnieku organizēšanu arodbiedrībās.²³⁰

Kongresā izskanēja arī mērenāki viedokļi, kas lielā mērā sakrita ar Vidzemes Zemes padomē paustajiem uzskatiem, piemēram, kongresa dalībnieks Miķelis Valters ierosināja uzsākt mērenu agrārreformu, dibinot zemes fondu.²³¹ Taču mēreni viedokļi un prasības kongresā kopumā neguva lielu atzinību un, kā vēlāk būs redzams, arī netika īstenoti. Tam bija

²²² ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 109. lpp.

²²³ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. Rīga 1986, 37. lpp.

²²⁴ Ibidem.

²²⁵ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 597. lpp.

²²⁶ TEODORS DRAUDIŅŠ. Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi. 97. lpp., Vidzemes bezzemnieku kongresā pieņemtās rezolūcijas un Bezzemnieku padomes vēlēšanu rezultāti. In: Latvijas komunistiskā partija oktobra revolūcijā 1917. Dokumenti un Materiāli. 43. lpp., ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 109. lpp.

²²⁷ TEODORS DRAUDIŅŠ. Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi. 63. lpp.

²²⁸ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 109. lpp.

²²⁹ Ibidem.

²³⁰ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 110. lpp., Vidzemes bezzemnieku kongresā pieņemtās rezolūcijas un Bezzemnieku padomes vēlēšanu rezultāti. In: Latvijas komunistiskā partija oktobra revolūcijā 1917. Dokumenti un Materiāli. 43–44. lpp.

²³¹ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 109. lpp.

vairāki iemesli, pirmkārt, agrārreforma bija aktuāls jautājums jau vairākas desmitgades un bezzemnieki vēlējās ātru un, iespējams, straujāko atrisinājumu no dažādu partiju piedāvātajām programmām, otrkārt, pēc Februāra revolūcijas kopumā valdīja revolucionārs noskaņojums un mēreni viedokļi neguva tik lielu atzinību plaši politizētajos apstākļos, un, treškārt, kā raksta Ā. Šilde, liela nozīme kongresā bija lielinieku augstākajai organizētībai, kuri ar efektīvu aģitāciju bija spējīgi mērenus viedokļus apstrīdēt un mobilizēt kongresa dalībnieku masas savām lielinieku prasībām.²³² Papildu tam, lielinieku veiksmīgā aģitācijas, ko nodrošināja vairāku kongresa dalībnieku vairāku gadu lielā pieredze politikā, ļāva tiem panākt sev vēlamu rezultātu.

No vairākām kongresa laikā pieņemtajām rezolūcijām, lielākā daļa bija saistīta ar situāciju Vidzemes laukos. Piemēram, kongresā tika izteikta nepieciešamība veikt pretdarbību visām pilsoniskajām institūcijām,²³³ nepieciešamība veikt visu privāto un mācītāju muižu konfiscēšanu bez atmaksas, kuras pēc konfiscēšanas jānodod apgabalu bezzemnieku pašvaldības orgānu rīcībā,²³⁴ nepieciešamību ikdienā ieviest 8 stundu darbadienu,²³⁵ un sarīkot propagandistu – organizatoru kursus par tautsaimniecības revolūciju, vēsturi un pašvaldības jautājumiem, kurus būtu vēlams par pienākumu apmeklēt vienam katra pagasta bezzemnieku pārstāvim.²³⁶ Taču šī darba ietvaros būtiskākais kongresa rezultāts bija kongresa prezidija izstrādātā instrukcija par bezzemnieku padomju organizēšanu Vidzemes pagastos un par to uzdevumiem.²³⁷ Instrukcija paredzēja katrā pagastā ievēlēt pagasta bezzemnieku padomi, kura sastāvētu no viena deputātu no katriem 50 bezzemniekiem, taču šī noteiktā norma varēja mainīties atkarībā no vietējiem apstākļiem.²³⁸ Pagasta padomju uzdevums bija pārņemt pašvaldības pienākumus pagastā un nodrošināt bezzemnieku intereses. Vienlaikus katrā pagasta bezzemnieku padomē bija pārdzests ievēlēt padomes prezidiju jeb izpildkomiteju. Vēlāk papildus pagastu bezzemnieku padomēm tika ievēlētas arī apriņķa bezzemnieku padomes, kurā uz katriem 1000 bezzemniekiem tika ievēlēts viens pārstāvis, bet tam vairāk uzmanība tiks pievērsta nākamajā nodaļā.²³⁹

Pagastu bezzemnieku padomju izveidošanās. Pagastu bezzemnieku padomes pēc Bezzemnieku kongresā izdotās instrukcijas nodibinājās ļoti strauji, piemēram, pirmās pagasta

²³² ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940, 109.–110. lpp.

²³³ Bezzemnieku sapulce Valmierā: par tekošo momentu. In: Cīņa, Nr.39. 27.04.(10.05.)1917., 2. lpp.

²³⁴ Bezzemnieku sapulce Valmierā: rezolūcija agrārjautājumā. In: Cīņa, Nr.39. 27.04.(10.05.)1917., 2.–3. lpp.

²³⁵ Bezzemnieku sapulce Valmierā: strādnieku jautājumā. In: Cīņa, Nr.39. 27.04.(10.05.)1917., 3. lpp.

²³⁶ Bezzemnieku sapulce Valmierā: par Satversmes Sapulci. In: Cīņa, Nr.39. 27.04.(10.05.)1917., 2. lpp.

²³⁷ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 81. lpp., Latvijas laukstrādnieku šķiras atmošanās. In: Cīņa, Nr.41., 29.04.(12.05.)1917., 1.–2. lpp.

²³⁸ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 82. lpp.

²³⁹ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture. 184. lpp.

vēlēšanas pēc instrukcijas bija plānots veikt jau sākot ar 10. maiju (27. aprīli v.s.) Inčukalna pagastā, 11. maijā (28. aprīli v.s.) Ādažu un Krimuldas pagastos, bet 12. maijā (29. aprīli v.s.) Turaidas pagastā.²⁴⁰ Atsevišķu pagastu bezzemnieku padomju vēlēšanu organizēšanai tika nosūtīti arī RSDP pārstāvji.²⁴¹ Tam bija būtiska loma bezzemnieku padomju organizētībā, piemēram, Sēļu un Jeru pagasta kopīgajā bezzemnieku padomes sēdē 15. augustā (2. augustā v.s.) tika salīdzināta abu minēto pagastu bezzemnieku padomju stāvoklis, kur par Jeru pagasta bezzemnieku padomes salīdzinoši sliktāko stāvokli par vainīgu tika atzīts tas, ka revolūcijas sākumā trūcis bezzemniekiem iniciatoru.²⁴² Dažkārt pagasta padomes pārvēlēšanas un pagasta bezzemnieku padomes vēlēšanas notika tikai ar dažu dienu starpību, piemēram, Salaspils pagasta padome tika ievēlēta 13. maijā (30. aprīli v.s.),²⁴³ bet Salaspils pagasta bezzemnieku padome 20. maijā (7. maijā v.s.).²⁴⁴ Straujā rīcība bija sekmīga, jo jau maijā bezzemnieku padomes tika izveidotas visos 239 Vidzemes pagastos, kas vienlaikus liecina par atbalstu un bezzemnieku ieinteresētību šajā projektā, kā arī par LSD un RSDP augstajām organizatoriskajām spējām, kas izpaudās jau minētā Bezzemnieku kongresa laikā. Papildu tam, bezzemnieku padomes pagastos daudzviet nodibinājās un noorganizējās ātrāk nekā pagasta padomes, tādējādi dodot bezzemnieku padomēm iespēju savu darbību uzsākt netraucēti.

Pagastu bezzemnieku padomju viens no izveides mērķiem bija veikt pret darbību pilsoniskajām pašvaldības organizācijām Vidzemes pagastos, taču no pilsonisko aprindu puses šāda pret darbība sākumā nesevoja. Tieši pretēji, VPZP un Vidzemes guberņas pārvaldes iestādes atbalstīja bezzemnieku padomju veidošanu laukos, par ko liecina 9. maijā (26. aprīli v.s.) presē tika publicētais Rīgas domes galvas Gustava Zemgala paziņojums, ka nav pieļaujama šķēršļu likšana bezzemnieku padomju organizēšanai pagastos.²⁴⁵ Augstāko amatpersonu atbalsts bezzemnieku padomju izveidei bija būtisks guvums bezzemnieku padomēm un LSD, bet tajā pašā laikā šis atbalsts bija būtisks traucēklis pagasta padomēm, līdz ar to šis G. Zemgala solis ir grūti skaidrojams, jo tas bija pretēji pilsonisko institūciju un partiju interesēm. Taču ņemot vērā plašo atbalstu laukos jaunizveidotajām bezzemnieku padomēm, šo soli varētu skaidrot kā pilsonisko partiju mēģinājumu neizraisīt plašus konfliktus laukos, kā arī atbalsts bezzemnieku padomēm no augstākām institūcijām var tikt interpretēts kā mēģinājums panākt

²⁴⁰ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 42. lpp., Rīgas ziņas!: Rīgas apriņķa bezzemnieku ievēribai. In: Jaunākās Ziņas, Nr.104., 25.04.1917., 2. lpp.

²⁴¹ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 41. lpp.

²⁴² Sēļu un Jeru pagastu bezzemnieku padomju sēde 1917. g. 2. augustā Paipes muižā. In: REGĪNA GREITJĀNE (sast.). Valmieras apriņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes un Sēļu pagasta Bezzemnieku deputātu padomes protokoli : 1917.–1918. 168.–169. lpp.

²⁴³ Iekšzeme: Salaspils bezzemniekus uzaicina ierasties. In: Baltijas Vēstnesis, Nr.24., 04.(17.)05.1917., 2.–3. lpp.

²⁴⁴ Rīgas ziņas!: Rīgas apriņķa bezzemnieku ievēribai. In: Jaunākās Ziņas, Nr.104., 25.04.1917., 2. lpp.

²⁴⁵ Latvija: paziņojums. In: Ziņotājs, Nr.35., 26.04.1917., 3. lpp.

kompromisu lauku pagastos esošo problēmu risināšanā. Tomēr nākamajā nodaļā būs redzams, ka bezzemnieku padomju pretdarbība pilsoniskajām partijām nemazinājās un kompromiss vai kopīga jautājumu risināšana starp dažādām pagasta esošajām institūcijām bija visbiežāk nesekmīga.

Apriņķa un guberņas strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomes izveidošanās un nozīme. Dažas nedēļas pēc pirmo pagastu bezzemnieku padomes izveides, Vidzemes Bezzemnieku delegātu konferencē, kas norisinājās Rīgā no 14. līdz 15. jūnijam (1. līdz 2. jūnijam v.s.), tika nolemts veikt soļus kopējai politiski kreiso spēku pakļauto institūciju centralizācijai Vidzemē.²⁴⁶ Papildus centralizācijas jautājumam, tika apspriesta situācija pagastos,²⁴⁷ bezzemnieku frakcijas darbība Vidzemes Zemes padomē,²⁴⁸ agrārjautājums²⁴⁹ un pārtikas jautājums.²⁵⁰ Svarīgākais tomēr bija konferencē izņemtais, ka ir jāizveido apvienota Vidzemes strādnieku, kareivju un bezzemnieku padome, kā arī līdzīgas padomes katrā apriņķī.²⁵¹ Šī darba ietvaros tam ir svarīgi veltīt uzmanību, jo tas skāra bezzemnieku jautājumu, kopējo pārvaldes sistēmu Vidzemes laukos, kā arī pārvaldes sistēmas centralizācijā bija iesaistītas bezzemnieku padomes pagastos.

Salīdzinot ar pagastu bezzemnieku padomēm, Apriņķu padomes dibinājās lēnāk, piemēram, Cēsu apriņķa padomes pirmā sēde notika 16. jūlijā (29 jūlijā v.s.),²⁵² taču tas ir skaidrojams ar izstrādāto instrukciju un lauku padomju organizācijas plānu, proti, bija paredzēts apriņķu bezzemnieku padomes dibināt balstoties uz jau nodibinātām pagastu bezzemnieku padomēm, kur uz katriem 1000 bezzemniekiem pagastu bezzemnieku padome sūtītu vienu pārstāvi uz apriņķa bezzemnieku padomi.²⁵³ Papildu tam, pagastu bezzemnieku padomju sapulču vietās tika sarīkotas vēlēšanas, kurās varēja piedalīties visi pagasta bezzemnieki, strādnieki un kareivji, kas bija sasnieguši 18 gadus, kuri ievēlēja uz ik 1000 pagastā

²⁴⁶ Latvija, Sabiedriskā un politiskā dzīve: Vidzemes bezzemnieku delegātu konference Rīgā 1. un 2. jūnijā 1917. g. In: Cīņa, Nr.21.(183.), 07.(20.)06.1917., 2. lpp.

²⁴⁷ Latvija, Laukstrādnieku dzīve un darbs: Vidzemes bezzemnieku delegātu konference Rīgā. In: Cīņa, Nr.24.(186.), 10.(23.)06.1917., 2. lpp.

²⁴⁸ Latvija, Laukstrādnieku dzīve un darbs: Vidzemes bezzemnieku delegātu konference Rīgā. In: Cīņa, Nr.23. (185.), 09.(22.)06.1917., 2.–3. lpp.

²⁴⁹ Latvija, Laukstrādnieku dzīve un darbs: Vidzemes bezzemnieku delegātu konference Rīgā. In: Cīņa, Nr.24.(186.), 10.(23.)06.1917., 2. lpp.

²⁵⁰ Latvija, Laukstrādnieku dzīve un darbs: Vidzemes bezzemnieku delegātu konference Rīgā. In: Cīņa, Nr.24.(186.), 10.(23.)06.1917., 2. lpp.

²⁵¹ Latvija, Sabiedriskā un politiskā dzīve: Vidzemes bezzemnieku delegātu konference Rīgā 1. un 2. jūnijā 1917. g. In: Cīņa, Nr.21.(183.), 07.(20.)06.1917., 2. lpp.

²⁵² Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes sēde 1917. g. 29. un 30. jūlijā. In: AUSEKLIS SPRESLIS (sast.). Iskolata un tā prezidija protokoli (1917.–1918.). 22. lpp.

²⁵³ VIIA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 82. lpp.

dzīvojošajiem bezzemniekiem 1 delegātu.²⁵⁴ Par piemēru minēto apriņķa padomju vēlēšanām var aplūkot Stalbes bezzemnieku padomes darbību. Pēc instrukcijas saņemšanas par apriņķa padomju veidošanu, 2. jūlijā (19. jūnijā v.s.) Stalbes bezzemnieku padome izstrādāja detalizētu paziņojumu par gaidāmajām vēlēšanām un to norisi, un izsludināja pagasta bezzemnieku sapulci priekšstāvu izraudzīšanai.²⁵⁵

Pēc apriņķa strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomju izveides, tika nolemts, ka sēdes ir sasaucamas ne retāk kā reizi mēnesī.²⁵⁶ Pastāvīgo apriņķa padomes darbu nodrošinātu apriņķa padomes izpildkomiteja.²⁵⁷ Papildu tam, bezzemnieku jautājumu risināšanai tika paredzēta arī bezzemnieku sekcijas izveidošana pie apriņķa padomes, kā arī atsevišķa bezzemnieku sekcijas izpildu biroja ievēlēšana.²⁵⁸

Guberņas strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomi paredzēja veidot no minētajām apriņķa padomēm, kur tika ievēlēts viens deputāts no apriņķa padomes, kurš pārstāvētu 5000 darbaļaužu. Pirmā guberņas padomes sēde notika no 11. līdz 12. augustam (no 29. jūlija līdz 30. jūlijam v.s.), kurā piedalījās 29 deputāti no RSDP un 34 deputāti no 4 izveidotajām Vidzemes apriņķa padomēm.²⁵⁹ Pirmās sēdes laikā tika ievēlēta arī Latvijas strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomes izpildkomiteja – Iskolats.²⁶⁰

Jaunās apriņķa un guberņas institūcijas ļāva apspriest pagastu bezzemnieku padomēm svarīgus jautājumus daudz plašākā mērogā, kā arī pēc apvienošanās LSD bija plašākas un efektīvākas spējas regulēt un iespaidot situāciju laukos, piemēram, bezzemnieku padomes rīkoja streikus,²⁶¹ kurus, kā to aprakstīja Jānis Birkenfelds 1957. gadā izdotajā darbā “1917. gads Latvijā – Revolūcijas dalībnieku atmiņas” apriņķa līmenī atbalstīja jaunizveidotās apriņķu padomes.²⁶² Apriņķa padomes arī rīkoja mītiņus un sēdes, kurās nereti tika pievērsta uzmanība jautājumiem, kas bija aktuāli bezzemniekiem Vidzemes laukos, piemēram, 11. augustā (24. augustā v.s.) Valmieras apriņķa strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome aicināja visos Valmieras apriņķa pagastos sarīkot mītiņus, kuros tiktu apspriesta virkne jautājumu, tostarp, strādnieku apdrošināšanu bezdarba, slimības vai negadījuma gadījumā.²⁶³

²⁵⁴ Latvija, Sabiedriskā un politiskā dzīve: Vidzemes bezzemnieku delegātu konference Rīgā 1. un 2. jūnijā 1917. g. In: Cīņa, Nr.21.(183.), 07.(20.)06.1917., 2. lpp.

²⁵⁵ Paziņojums, (19.(02.)06.1917.), In: LNA LVVA, P-1065.f., 1.apr. 1.1., 8. lp.

²⁵⁶ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 84. lpp.

²⁵⁷ Ibidem.

²⁵⁸ Ibidem.

²⁵⁹ Ibidem.

²⁶⁰ Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomes pirmās sēdes rezolūcijas un Iskolata vēlēšanu rezultāti. In: Latvijas komunistiskā partija oktobra revolūcijā 1917. Dokumenti un Materiāli. 226–227. lpp.

²⁶¹ ARNOLDS AIZSILNIEKS. Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945. Stokholma 1968, 27. lpp.

²⁶² 1917. gads Latvijā : Revolūcijas dalībnieku atmiņas. 136–137. lpp.

²⁶³ Latvija: 26 mītiņi Valmieras apriņķī. In: Brīvais Strēlnieks, Nr.99., 11.08.1917., 2.–3. lpp.

Tas varēja kopumā palielināt bezzemnieku atbalstu LSD atbalstītajām un veidotajām institūcijām laukos, tādējādi pastiprinot arī pagastu bezzemnieku padomju faktoru.

3.3. Vidzemes Bezzemnieku padomes un Vidzemes Pagaidu zemes padomes apvienošanās un galvenie darbības virzieni

Vidzemes Bezzemnieku padomes un Vidzemes Pagaidu zemes padomes apvienošanās. VBP darbība paralēli VPZP bija īsa un nav pamats runāt par būtiskām un nozīmīgām darbībām, jo jau savas pirmās sēdes laikā, nepilnas divas nedēļas pēc VBP izveides, 16 maijā (3. maijā v.s.) norisinājās VPZP un VBP sarunas par apvienošanos.²⁶⁴ Šo soli gan padomju historiogrāfijā, gan Latvijas mūsdienu historiogrāfijā interpretē atšķirīgi. Padomju historiogrāfijā šī perioda vēsturi apraksta vienpusīgi un izteikti no strādnieku un bezzemnieku sabiedrības kārtu perspektīvas papildinājumā ar uzskatu, ka divvaldības periods bija “revolucionāru un kontrrevolucionāru cīņa”. No šādas interpretācijas izrietēja uzskats, ka VPZP ir “kontrrevolucionārs spēks”, kuram būtu jāpretojas un jādara viss, lai nepieļautu VPZP iegūt noteicošo lomu Vidzemes lauku situācijas regulēšanā. Līdz ar to padomju historiogrāfija abu padomju apvienošanos pamatoja ar skaidrojumu, ka padomju apvienošanas rezultātā apvienotās padomes ideoloģiski kreisie deputāti bija spējīgi limitēt pilsonisko spēkus un izšķirošos gadījumos nostāsies bezzemnieku pusē.²⁶⁵ Papildu tam, līdz ar to ka, VPZP Krievijas Pagaidu valdība bija atzinusi kā guberņas pašvaldības orgānu Vidzemē, VBP pievienošanās VPZP dotu VBP lēmumiem juridisku pamatu.²⁶⁶ Īss un padomju historiogrāfijas iezīmēm raksturīgs šī lēmuma skaidrojums ir atrodams A. Drīzuļa darbā “Lielais Oktobris Latvijā”, kur apvienošanās tiek skaidrota kā buržuāzijas vājums, proti, nespēja ignorēt darbaļaužu gribu.²⁶⁷ Padomju historiogrāfija par būtisku apsvērumu VBP apvienošanai ar VPZP piemin arī finansiālu ieguvumu.²⁶⁸ Svarīgi arī atzīmēt, ka vairums padomju historiogrāfija abu padomju apvienošanās skaidrojumam nepievēršas nemaz. Lielas grūtības šo soli izskaidrot padomju vēsturniekiem, iespējams, radīja fakts, ka pirms apvienošanās Valmieras bezzemnieku kongresā laikā tika pausta neuzticība VPZP.²⁶⁹

²⁶⁴ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 598. lpp.

²⁶⁵ AUSEKLIS SPRESLIS (sast.). Iskolata un tā prezidija protokoli (1917.–1918.). 237. lpp.

²⁶⁶ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 117. lpp.

²⁶⁷ ALEKSANDRS DRĪZULIS. Lielais Oktobris Latvijā. 139. lpp.

²⁶⁸ Ibidem.

²⁶⁹ Kongresā tika pieņemta rezolūcija, kas nosodīja VPZP vēlēšanas, kas pēc kongresa dalībnieku domām tika veiktas uz vecā režīma likumiem, un ka tā pārstāv tikai mantīgo šķiru intereses, līdz ar ko VPZP nav tiesību spriest par visu iedzīvotāju lietām.

Bezzemnieku sapulce Valmierā 16. un 17. aprīlī. In: Jaunākās Ziņas, Nr.101., 21.04.1917., 1. lpp.

Nacionālajā historiogrāfijā par VBP un VPZP apvienošanās motīviem tiek uzskatīts būtisks VPZP sastāva faktors, proti, nozīmīga daļa no VPZP locekļiem bija ar sociāldemokrātiskiem uzskatiem, kas abu padomju apvienošanās rezultātā nozīmētu, ka apvienotajā organizācijā locekļu skaits ar ideoloģiski kreisiem uzskatiem iegūtu vairākumu.²⁷⁰ Pēc apvienošanās apvienotajā padomē kopā bija 93 locekļu, no kuriem 45% bija LSD biedri, 34% ZS un citu pilsonisko partiju biedri, 5% meņševiki un eseri, 13% bezpartejiskie un 3% kuru partijas piederību R. Greitjāne nenoskaidroja.²⁷¹ Savukārt, vēsturnieks E. Andersons par galveno padomju apvienošanās iemeslu uzskata Zigfrīda Meierovica, M. Valtera un Andreja Frīdenberga veiksmīgo diplomātiju, pierunājot bezzemnieku padomi pievienoties VPZP.²⁷² Vēl atšķirīgs viedoklis ir meklējams darbā “Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)”,²⁷³ kur par abu padomju apvienošanās iemeslu tiek uzskatīts kreiso un centrisko spēku lielā kritika Pagaidu valdības atzītajai VPZP saistībā ar tās sastāvu, proti, padomē pirms apvienošanās pārāk plaši tika reprezentēti turīgākie Vidzemes saimnieki, kā rezultātā VPZP bija tā, kas pieņēma lēmumu par apvienošanu.²⁷⁴

Lai gan padomju historiogrāfija par apvienošanās iniciatoru uzskata Bezzemnieku padomi, bet nacionālā historiogrāfija ar atsevišķiem izņēmumiem Vidzemes Zemes padomi, kopumā var secināt, ka apvienošanās rezultātā lielākā ieguvēja bija Bezzemnieku padome. Bezzemnieku padomei tas bija izdevīgs lēmums, jo vienlaikus nemainījās pagastu bezzemnieku padomju attiecības ar VBP sekciju apvienotajā VPZP (Vidzemes Pagaidu zemes padomes nosaukums nemainījās arī pēc apvienošanās). Kā arī pēc apvienošanās tika iegūti papildus finansiāli līdzekļi, kā arī būtiski tika ietekmēta apvienotās VPZP pilsonisko deputātu lēmumu darbība. Minēto iemeslu dēļ var secināt, ka VPZP pilsoniskie deputāti no šīs darbības bija vismazākie ieguvēji, līdz ar ko E. Andersona uzskats, ka padomju apvienošanās pamatā bija veiksmīgā Z. Meierovica, M. Valtera un A. Frīdenberga diplomātija, nešķiet pareizs.

Apvienotās Vidzemes Pagaidu zemes padomes darbība. Pēc sēžu aprakstiem var noprast, ka apvienotajā padomē starp bezzemnieku frakciju un pārējiem padomes dalībniekiem daudzos jautājumos nebija vienprātība un bieži radās domstarpības virknē jautājumos. Piemēram, sēdēs, kas norisinājās no 4. līdz 7. jūlijam (17. līdz 20. jūlijam v.s.), tika apspriests jautājums par nodokļu projektu, kur bezzemnieku frakcija piedāvāja savu risinājumu, bet ZS frakcija savu. ZS interesēs bija nodokļu projektu īstenot, balstoties uz pagasta nodokļu maksātājiem, kamēr bezzemnieku frakcijas interesēs bija nodokļu projektu veidot, iesaistot

²⁷⁰ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 125. lpp.

²⁷¹ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 117. lpp.

²⁷² EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture. 185. lpp.

²⁷³ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 528. lpp.

²⁷⁴ Ibidem, 74. lpp.

visus pagasta iedzīvotājus.²⁷⁵ Līdzīgi, problēmas un domstarpības radās jautājumā par finanšu nodaļas izstrādāto projektu nodokļu lietā, kas paredzēja pagastos ievēlēt finanšu komisijas. Domstarpības radās ne tikai jautājumā par finanšu komisijas vēlēšanu kārtību,²⁷⁶ bet arī par pašu finanšu komisijas patstāvību, kur bezzemnieku frakcija bija ieinteresēta finanšu komisiju padarīt mazāk patstāvīgu un to sasaistīt ar pagastu izpildkomitejām, kamēr ZS šim viedoklim oponenta un iestājās par finanšu komisijas lielāku patstāvību.²⁷⁷

Daudz asākas domstarpības izcēlās 5. jūlija (18. jūlija v.s.) apvienotajā VPZP sēdē, kur bezzemnieku frakcija iesniedza “visstingrāko nosodījumu” un pieprasīja, ka iepriekšējās dienas sēdi nevar uzskatīt par notikšu, jo sēdes izpildorgānā nav pārstāvēti pietiekami daudz bezzemnieku pārstāvji. Līdz ar to, 4. jūlijā (17. jūlija v.s.) sēde pēc bezzemnieku frakcijas domām ir uzskatāma par labo grupu varas uzurpāciju.²⁷⁸ Pēc ilgām debatēm sūdzība tika pieņemta un 4. jūlijā (17. jūlija v.s.) notikusī sēde tika atzīta par nenotikušu.²⁷⁹

Laikos, kad VPZP sēdes tika noturētas bez lielām domstarpībām, tika izskatīti un pieņemti lēmumi virknē nozīmīgu jautājumu. Daļa no jautājumiem attiecās uz visu gubernu, piemēram, daudz uzmanība tika veltīta jautājumiem par dažādu vēlēšanu rīkošanu,²⁸⁰ par lauku milicijas darbu,²⁸¹ par bēgļu stāvokli laukos,²⁸² un tika debatēts par aktuālo Latvijas autonomijas jautājumu.²⁸³ Daļa no apspriestajiem jautājumiem saistījās arī ar norisi pagastos, piemēram, viens no VPZP locekļiem Voldemārs Bastjānis savā darbā²⁸⁴ raksta, ka padomē tika apspriesti jautājumi arī par administrācijas, skolu, tiesu, baznīcas, satiksmes, apsardzības, muitas un citiem jautājumiem.²⁸⁵ No preses arī var secināt, ka padomē tika debatēts par pagastu padomju vēlēšanu un tām piešķiramajam budžetam,²⁸⁶ tika izskatīti jautājumi par pagastu

²⁷⁵ Vidzemes Pagaidu zemes padomes sēdes 4.,5.,6. un 7. jūlijā. In: Līdums, Nr.159. (792.), 15.(28.)07.1917., 5. lpp.

²⁷⁶ Iekšzeme: Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes sapulces. In: Baltijas Vēstnesis, Nr.75., 07.(20.)07.1917., 2.–3. lpp.

²⁷⁷ Vidzemes Pagaidu zemes padomes sēdes 4.,5.,6. un 7. jūlijā. In: Līdums, Nr.159. (792.), 15.(28.)07.1917., 5. lpp.

²⁷⁸ Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes sēdes 4.,5.,6. un 7. jūlijā. In: Līdums, Nr. 156.(789.), 12.(25.)07.1917., 5.–6. lpp.

²⁷⁹ Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes sēdes 4.,5.,6. un 7. jūlijā. In: Līdums, Nr. 156.(789.), 12.(25.)07.1917., 5.–6. lpp.

²⁸⁰ Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes sēdes no 17. līdz 19. jūnijam. In: Līdums, Nr. 146.(777.), 30.06.(13.07)1917., 4.–6. lpp.

²⁸¹ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 95. lpp.

²⁸² VITĀLIJS ŠALDA. Lielinieku mēģinājumi pakļaut savai ietekmei latviešu bēgļus Vidzemē (1917. gada februāris–oktobris). In: Latvijas Arhīvi, 2003, Nr. 3. 52.–74. lpp., šeit 66. lpp.

²⁸³ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture. 187. lpp.

²⁸⁴ VOLDEMĀRS BASTJĀNIS. Demokrātiskā Latvija: Stokholma 1966, 343. lpp.

²⁸⁵ Ibidem, 12. lpp.

²⁸⁶ Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes sēdes 4.,5.,6. un 7. jūlijā. In: Līdums, Nr. 163.(796.), 20.06.(12.08)1917., 3. lpp.

kopējo organizāciju,²⁸⁷ tika apspriestas zemes rentes, graudniecības un mežu problēmas,²⁸⁸ un tika vērsta virknei ikdienišķu problēmu un norišu kārtošanai Vidzemes laukos.²⁸⁹

Lai gan no preses rodas iespaids, ka bezzemnieku padomes frakcija apvienotajā VPZP darbojās sekmīgi, īpaši veicot pretdarbību pilsoniskajiem deputātiem, šāds viedoklis neatspoguļojās Vidzemes Bezzemnieku delegātu konferencē Rīgā, kas norisinājās 14. un 15. jūnijā (1. un 2. jūnijā v.s.). Sēdē tika atzīmēts, ka bezzemnieku frakcijas darbība apvienotajā VPZP nebija pietiekoši sekmīga, galvenokārt, materiālo līdzekļu trūkuma dēļ.²⁹⁰

Apvienotā VPZP kā augstākā pagaidu Vidzemes pašvaldības organizācijā apvienotā sastāvā darbojās līdz 2. septembra (20. augusta v.s.) VPZP vēlēšanām.²⁹¹

Viens no būtiskākajiem iemesliem, kā dēļ bezzemnieku padomes laukos varēja izveidoties tik strauji un veiksmīgi bija iepriekšējā pagasta pašvaldību iekārta, kas neparedzēja taisnīgu bezzemnieku interešu pārstāvēšanu pagasta pārvaldē. Ar likumu noteikta bezzemnieku ierobežošana pirms Februāra revolūcijas bija galvenais cēlonis veiksmīgajai kreiso institūciju īstenotajām laukos pēc Februāra revolūcijas, par ko liecina veiksmīgā pretdarbība pilsoniskajām institūcijām un projekts par bezzemnieku padomju tīkla veidošanu Vidzemes laukos.

Februāra revolūcijas rezultātā Vidzemes laukos izveidojās paralēla pašvaldību struktūra, kuru veidoja pagastu padomes un pagastu bezzemnieku padomes. Uzskatāmi paralēlo varas struktūru parāda LU žurnāla "Latvijas Vēstures" fonda izdevumā "Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)" sastādīta tabula (skatīt 1. pielikumu). Būtiskas izmaiņas Februāra revolūcija nesa arī guberņas pašvaldības līmenī, kurā sākotnēji arī izveidojās divas paralēlās pārvaldes institūcijas – VPZP un VBP. Abas padomes ātri pēc savas izveides apvienojās, no kā lielākā ieguvēja bija VBP, jo apvienošanās rezultātā augstākajā Vidzemes guberņas pašvaldības līmenī lielākā daļa locekļu bija ar politiski kreisiem uzskatiem. VPZP pēc apvienošanās nodarbojās ar virkni dažādu lauku jautājumu risināšanā, taču VPZP delegāti reti vienojās par problēmu risinājumiem, un dažādi iekšēji strīdi un konflikti būtiski kavēja VPZP darbu, līdz ar to kavējot pagastu padomju darbu un problēmu risināšanu laukos.

²⁸⁷ Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes sēdes no 17. līdz 19. jūnijam. In: Līdums, Nr. 146.(777.), 30.06.(13.07)1917., 4.–6. lpp.

²⁸⁸ Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes sēdes no 17. līdz 19. jūnijam. In: Līdums, Nr.141.(974.), 23.06.(06.07)1917., 1.–2. lpp.

²⁸⁹ Rīga: Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes Valdes sēde. In: Līdums, Nr. 103.(936.), 07.(20.)05.1917., 2. lpp.

²⁹⁰ Latvija, Laukstrādnieku dzīve un darbs: Vidzemes bezzemnieku delegātu konference Rīgā. In: Cīņa, Nr.23. (185.), 09.(22.)06.1917., 2.–3. lpp.

²⁹¹ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 165. lpp.

4. PAGASTU BEZZEMNIEKU PADOMJU UN PAGASTU PADOMJU GALVENIE DARBĪBAS VIRZIENI NO 1917. GADA APRĪĻA LĪDZ AUGUSTAM

Šīs nodaļas mērķis ir aplūkot pagastu bezzemnieku padomju galvenos darbības virzienus, īpašu uzmanību pievēršot nozīmīgākajiem jautājumiem un problēmām, kā arī pievēršot uzmanību paralēli katrā pagastā esošās pagastu padomes darbībai, jo salīdzinot pagastu bezzemnieku padomju darbību ar paralēli pagastā esošās pagastu padomes darbību, skaidri atspoguļojas bezzemnieku padomju faktors un loma Vidzemes lauku pagastos.

Vidzemes pagastu bezzemnieku padomes pēc nodibināšanās Vidzemes pagastos pārņēma daļu no vietējās pašvaldības funkcijām, un nodarbojās ar bezzemnieku politisko organizēšanu un vietējā pagasta darbības nodrošināšanu, piemēram, organizējot miliciju, dažviet pārņemot pārtikas komitejas un veicot pagastu tiesas. Piemēram, Sēļu pagasta bezzemnieku padomei izdevās pakļaut visas pagasta pašvaldības iestādes, tādējādi būtiski paplašinot šīs bezzemnieku padomes izskatīto jautājumu loku.²⁹² Citu bezzemnieku padomju jautājumu loks bija mazāks, piemēram, kā būs redzams Stalbes pagasta bezzemnieku padome risināja tikai atsevišķas pagasta problēmas, jo vienlaikus pagastā turpināja sekmīgi darboties citas neatkarīgas pagasta pārvaldes institūcijas. Nozīmīga daļa no bezzemnieku padomju sēdēm tika atvelta padomes kases ienākumu un izdevumu apspriedei.²⁹³ Skaidri ikdienas pagastu bezzemnieku padomju darbību ieskicē izdevumā "Brīvais Strēlnieks" atrodams ziņojums par Paltmales pagasta bezzemnieku padomes sasaukto sēdi 12. augustā (30. jūlijā v.s.), kurā norādīts, ka tikšot apspiesti jautājumi par attiecībām pret politiskajām partijām, graudnieku un rentnieku jautājumi, kandidātu "apskatīšana" (domāts izvēlēšanās) priekš nākošajām vēlēšanām, bezzemnieku padomes pārvēlēšanas un budžeta apmēru apzināšana bezzemnieku padomēm.²⁹⁴ Līdzīgu ainu atspoguļo Stalbes bezzemnieku padomes protokoli, kuros redzams, ka bezzemnieku padomē 10. augustā (23. augustā v.s.),²⁹⁵ 14. augustā (27. augustā v.s.)²⁹⁶ un

²⁹² Sēļu un Jeru pagastu bezzemnieku padomju sēde 1917. g. 2. augustā Paipes muižā. In: REGĪNA GREITJĀNE (sast.). Valmieras aprīņa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes un Sēļu pagasta Bezzemnieku deputātu padomes protokoli : 1917.–1918. 168.–169. lpp.

²⁹³ 6. jūlija Stalbes bezzemnieku padomes sēdes protokols. In: LNA LVVA, P-1065.f., 1.apr. 1.l., 9. lp.

²⁹⁴ Latvija: Paltmale. In: Brīvais Strēlnieks, Nr.89., 30.07.1917., 3. lpp.

²⁹⁵ 10. augusta Stalbes pagasta agrārkomitejas sapulces protokols. In: LNA LVVA, P-1065.f., 1.apr. 1.l., 10. lp.

²⁹⁶ 14. augusta Stalbes pagasta agrārkomitejas sapulces protokols. In: LNA LVVA, P-1065.f., 1.apr. 1.l., 10. lp.o.p.–11. lp.

7. septembrī (20. septembrī v.s.),²⁹⁷ tika risināti vietējo muižu, graudnieku un rentnieku strīdi un savstarpējās attiecības.

Svarīgs jautājums bija pretdarbības veikšana pilsoniskajām organizācijām un institūcijām laukos. Šāda darbība tikai noteikta Vidzemes Bezzemnieku kongresa laikā, kas risinājās no 29. aprīļa līdz 1. maijam (16. līdz 18. aprīlim v.s.), kur pagasta bezzemnieku padomēm tika noteikts, ka “bezzemnieku padomēm rūpīgi jāseko līdzi pagastu pašpārvaldes rīcībai, un, ja tās rīcība nav bezzemnieku interesēs, padomēm ir jāveic nepieciešamā pretdarbība šādai komiteju rīcībai”.²⁹⁸ Īpašu uzmanību pagastu bezzemnieku padomes pievērsa pretdarbībai ZS, ko bezzemnieku padomes un LSD uztvēra par nopietnāko konkurentu politiskajā cīņā. Sēļu bezzemnieku padomes sēdē 14. jūnijā (1. jūnijā v.s.) pretdarbības nepieciešamība ZS tika izvirzīta kā viena no prioritātēm starp tādiem jautājumiem kā līdzekļu iegūšana padomes vajadzībām un padomes prezidija vēlēšanām.²⁹⁹

Pirms uzmanība tiek pievērsta atsevišķiem bezzemnieku padomju darbības virzieniem, īsumā ir jāpievērš uzmanība pagastu bezzemnieku padomju finansēšanai, jo finanšu daudzums būtiski ietekmēja visus bezzemnieku padomes darbības virzienus. Lai gan Vidzemes guberņas komisāra paziņojumā tika noteikts, ka visas sabiedriskās organizācijas izmaksas sedz no biedru iemaksām, strādnieku un bezzemnieku padomes panāca subsīdiju piešķiršanu no pašvaldību budžeta.³⁰⁰ Galvenokārt, tas izrietēja jau no minētā apstākli, ka Vidzemes guberņas komisāra vietas izpildītājs G. Zemgals noteica, ka nav pieļaujama šķēršļu likšana bezzemnieku padomju izveidē.³⁰¹ Papildu tam, līdz ar VBP apvienošanos ar VPZP, kuru savukārt atzina Krievijas Pagaidu valdība kā leģitīmu varas struktūru, arī VBP ieguva juridisku pamatu un atbalstu no Krievijas Pagaidu valdības.³⁰² Līdz ar to, var secināt, ka pagastu bezzemnieku padomes arī no Krievijas Pagaidu valdības puses tika uzskatītas par pagastu pašvaldības institūcijām, kurām pienākas pašvaldības darbam paredzētais finansējums. Tajā pašā laikā daļu no bezzemnieku padomju izmaksām turpināja segt biedru ziedojumi, kā arī daļa no bezzemnieku padomju līdzekļiem tika ziedoti citām LSD saistītajām institūcijām, tādējādi daļa no šiem ienākumiem nonāca LSD rīcībā.³⁰³ Tomēr arī šis finansējums dažkārt bija par maz, piemēram, Valmieras

²⁹⁷ 7. septembra Stalbes pagasta agrārkomitejas sēdes protokols. In: LNA LVVA, P-1065.f., 1.apr. 1.l., 11. l.p.o.p.

²⁹⁸ In: *Kommunisticheskaia partiia Latvii v Oktjabrskoi revoliutsii 1917. Dokumenty i materialy.* Rīga 1963. 57. lpp.

²⁹⁹ Sēļu pagasta Bezzemnieku deputātu padomes sēde 1917. g. 1. jūnijā. In: REGĪNA GREITJĀNE (sast.). Valmieras apriņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes un Sēļu pagasta Bezzemnieku deputātu padomes protokoli : 1917.–1918. 159.–160. lpp.

³⁰⁰ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 82. lpp.

³⁰¹ Latvija: paziņojums. In: *Ziņotājs*, Nr.35., 26.04.1917., 3. lpp.

³⁰² VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 82. lpp.

³⁰³ Kvīte. In: *Brīvais Strēlnieks*, Nr.69., 07.07.1917., 4. lpp., Kvīte. In: *Brīvais Strēlnieks*, Nr.85., 26.07.1917., 3. lpp.

apriņķa kareivju un strādnieku deputātu padome 5. jūnijā (18. jūnijā v.s.) nosūtīja paziņojumu Stalbes bezzemnieku padomei, kurā tika norādīts, ka apriņķa padomei sekmīgai darba veikšanai ir nepieciešami papildu līdzekļi, kā arī tiek minēts tas, ka no ziedojumiem ienākošie līdzekļi ir nepietiekoši. Lai problēmu risinātu, apriņķa padome Stalbes bezzemnieku padomei uzlika pienākumu aplikt bezzemniekus ar papildu nodokli.³⁰⁴ Pie līdzīga secinājuma un darbības atsevišķas padomes nonāca pašas, piemēram, Sēļu pagasta bezzemnieku padomes sēdē jau 14. jūnijā (1. jūnijā v.s.) tika nolemts izveidot jaunu nodokli visiem pagasta bezzemniekiem 40. kap apmērā, lai nodrošinātu pagasta bezzemnieku padomes darbu, kā arī lai atbalstītu ar papildu līdzekļiem RSDP Bezzemnieku sekciju.³⁰⁵ Papildus nodokļa aplikšana kara un divvaldības apstākļos nevarēja būt populārs solis, kas, visticamāk, ietekmēja pagasta iedzīvotāju priekšstatus par bezzemnieku padomi, taču šis gadījums skaidri parāda bezzemnieku padomju un kopējā kreisā divvaldības varas struktūras finanšu trūkuma iespaidu uz bezzemnieku padomju īstenoto darbību laukos. Papildu tam, šie papildus nodokļi būtiskus rezultātus nenesa, par ko liecina divās sēdēs – 14. līdz 15. jūlija (1. līdz 2. jūlija)³⁰⁶ un 17. līdz 18. augusta (4. līdz 5. augusta)³⁰⁷ – secinātais, ka bezzemnieki nepilda savu pienākumus nodokļu maksāšanā, kā arī nemaksā nodokļus tādos apmēros kādos tas bija nolemts.

4.1. Agrārā jautājuma risināšana

Vidzemes lauku pagastu visaktuālākais jautājums un problēma bija agrārais jautājums. Bezzemnieku padomes šī jautājuma risināšanai pievērsās visvairāk, kā arī šī jautājuma risināšanai prioritāti deva LSD, kā arī apriņķa bezzemnieku padomes.

Pagastu bezzemnieku padomju agrārā jautājuma risināšanu ir iespējams iedalīt divās visaptverošās kategorijās, pirmkārt, bezzemnieku padomes risināja saimnieku, kalpu un rentnieku strīdus un problēmas ar mērķi uzlabot kalpu un bezzemnieku kopēju dzīves līmeni, un, otrkārt, agrāro jautājumu risināja ar visaptverošām metodēm, kas izmainīja saimniecisko stāvokli kopumā, proti, rekvizējot un pārņemot muižu pārvaldīšanu.

³⁰⁴ Ziņojums Stalbes pagasta bezzemnieku padomei 5. jūnijā. In: LNA LVVA, P-1065.f., 1.apr. 1.l., 7. lp.

³⁰⁵ Sēļu pagasta Bezzemnieku deputātu padomes sēde 1917. g. 1. jūnijā. In: REGĪNA GREITJĀNE (sast.). Valmieras apriņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes un Sēļu pagasta Bezzemnieku deputātu padomes protokoli : 1917.–1918. 159.–160. lpp.

³⁰⁶ Deputātu padomes sēde 1917. g. 1.–2. jūlijā. In: REGĪNA GREITJĀNE (sast.). Valmieras apriņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes un Sēļu pagasta Bezzemnieku deputātu padomes protokoli : 1917.–1918. 30.–31. lpp.

³⁰⁷ Izpildkomitejas ārkārtējā sēde 1917. g. 3. augustā. In: REGĪNA GREITJĀNE (sast.). Valmieras apriņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes un Sēļu pagasta Bezzemnieku deputātu padomes protokoli : 1917.–1918. 61. lpp.

Kā iepriekšējās nodaļās tika aplūkots, savstarpēji strīdi muižās starp muižas saimniekiem un rentniekiem pastāvēja vairākas desmitgades pirms šī darba pētāma laika perioda, taču pēc bezzemnieku padomju tīkla izveides Vidzemes pagastos, iekšējie strīdi pasliktinājās gan to apmēros, gan skaitā. Tas skaidrojams ar to, ka bezzemnieku padomes aktīvi iesaistījās strīdu risināšanā, visbiežāk, strīdus atrisinot par labu kalpiem un bezzemniekiem. Piemēram, jau minētajā Stalbes bezzemnieku padomē rentnieku strīdu risināšanai tika uzmanība vairākas sēdēs. Piemēram, 14. augustā (27. augustā v.s.) tika izskatītas vietējās muižas saimnieku un graudnieku strīds, kuru bezzemnieku padome izšķīra par labu graudniekiem, ļaujot tiem turpināt muižā palikt par rentniekiem par mazāku rentes samaksu kā iepriekš.³⁰⁸ Pašus strīdus visai bieži izraisīja pašas pagastu bezzemnieku padomes, cenšoties pusgraudu sistēmu pārvērst naudas rentē, bet dažkārt tas sagādāja grūtības un lika bezzemnieku padomēm mudināt vietējos muižas laukstrādniekus pārstāt strādāt muižā un nemaksāt par zemes izmantošanu, kas, savukārt, izraisīja konfliktu, kuras atrisināšanā bija jāiesaista pagasta pašvaldības, tostarp, bezzemnieku padomes.³⁰⁹ Šāda bezzemnieku padomju darbība tika ieskicēta arī minētajā Vidzemes Bezzemnieku kongresa laikā, kur tika nolemts, ka “jāgādā par to, lai zemes rente tiku pienācīgi noregulēta, pie kam tā ir jāmaksā vietējām demokrātiskām pašvaldības iestādēm, kuras to savukārt iemaksā VPZP”.³¹⁰

Atsevišķiem jautājumiem pagastu bezzemnieku padomes pievērsa īpašu uzmanību, piemēram, ļoti būtiski situāciju laukos mainīja pagastu bezzemnieku padomju īstenotā muižu pārņemšana. Lēmums par to, ka muižas jākonfiscē arī tika ieskicēts Vidzemes Bezzemnieku kongresa laikā. Lai lēmumam dotu juridisku pamatu, muižu konfiskācijas bezzemnieku padomes pamatoja balstoties uz 18. aprīļa (5. aprīļa v.s.) 12. armijas komandiera Radko Dmitrijeva izdotiem noteikumiem, kur par obligātu tika noteikta visas aramzemes apstrādāšana frontes rajonā.³¹¹ Visbiežāk tika runāts un diskutēts par to, ka ir jāpārņem vai jākonfiscē visa zeme, bez atmaksas, jo valdīja uzskats, ka zemnieki par zemi ir samaksājuši ar savu darbu.³¹²

Svarīgi piebilst, ka historiogrāfijā un presē vārds muižas pārņemšana vai konfiscēšana tiek lietots kā sinonīms, jo praksē nepastāvēja būtiska abu darbību atšķirība, kā arī darbības,

³⁰⁸ 14. augusta Stalbes pagasta agrārkomitejas sapulces protokols. In: LNA LVVA, P-1065.f., 1.apr. 1.l., 10. l.p.o.p.–11. l.p.

³⁰⁹ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 607. lpp.

³¹⁰ Latvija, Laukstrādnieku dzīve un darbs: Vidzemes bezzemnieku delegātu konference Rīgā. In: Cīņa, Nr.24.(186.), 10.(23.)06.1917., 2. lpp.

³¹¹ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 82. lpp.

³¹² Sakarā ar Krievijas zemnieku kongresa lēmumiem iespējais LSD CO “Cīņa” redakcijas raksts, kurā izteikts aicinājums bezzemnieku padomēm veikt sagatavošanas darbus muižnieku zemes konfiscēšanai un zemes izmantošanas kārtības noteikšanai. In: Latvijas komunistiskā partija oktobra revolūcijā 1917. Dokumenti un Materiāli. 127.–129. lpp.

kas sekoja pēc bezzemnieku padomes vai pārtikas komiteju muižas pārņemšanas, vai konfiskācijas, bija vienāda. Visticamāk, gadījumos kad muižu bija iespējams pārņemt pilnībā tika lietots vārds konfiskācija, bet gadījumos, kad vēl bija jārēķinās ar citām pašvaldības institūcijām kā pārtikas komitejām vai pagasta izpildkomitejām, bezzemnieku padomes izvēlējās konfiskāciju aizstāt ar šķietami mērenāku darbību – muižas pārņemšanu.

Kopumā jāatzīst, ka muižu konfiskācijas un pārņemšanas šī darba aplūkojamā periodā nebija visai sekmīgas, jo tika konfiscētas vai pārņemtas tikai neliela daļa no muižām, piemēram, līdz augustam Rīgas patrimoniālapgabalā konfiscēja visas privātās un majorāta muižas, taču tālāk no pilsētas un frontes – Cēsu, Valkas un Valmieras apriņķos – tika konfiscētas vai pārņemtas vien 23 muižas, jeb 5% no kopējā šajos apgabalos esošā muižu skaita.³¹³ Pēc lielinieku apvērsuma novembrī situācija mainījās, Vidzemē no 729 muižām³¹⁴ Iskolats ar bezzemnieku padomju palīdzību kopā konfiscēja 410 privātās, kroņa un mācītājmuižas.³¹⁵ Lai gan tas ir ārpus šī darba ietvariem, to ir svarīgi atzīmēt, jo tas atspoguļo nevis bezzemnieku padomju nevēlēšanos muižas konfiscēt, bet gan to nespēju šādu plaša mēroga konfiskāciju veikt 1917. gada vasarā esošajos divvaldības politiskajos apstākļos, jo bija jārēķinās ar vairākiem citiem nozīmīgiem politiskajiem spēkiem. No tā izriet arī secinājums, ka bezzemnieku padomju darbības iespējas būtiski limitēja citas pagastu institūcijas.

Arī praktiski muižu konfiskācija negāja viegli un ne vienmēr muižnieki mēģinājumam konfiscēt muižas pakļāvās, piemēram, abas jau minētās Mazstraupē esošās muižas bez bruņotiem spēkiem nav bijušas iespējams konfiscēt vēl pat 1917. gada beigās, kad būtiski bija mainījušies politiskie apstākļi par labu bezzemnieku padomēm.³¹⁶ Līdzīgi muižu konfiskācija kavējās arī citos pagastos, piemēram, līdzīgi kā Mazstraupē, arī Alūksnes apriņķī 1917. gada beigās Iskolata sēdē tika nosodīta Alūksnes apriņķa bezzemnieku padomes darbība,³¹⁷ jo neesot līdz sēdes brīdim konfiscēta neviena muiža.³¹⁸

Vairāk bezzemnieku padomēm veicās muižās, kurās norisinājās streiki. Piemēram, pēc 8 dienu ilga streika vietējai pagasta bezzemnieku padomei bija iespēja Nurmu muižu pārņemt savā rīcībā, ievēlot 8 locekļu lielu sevišķu muižas valdi.³¹⁹ Līdzīgi, jūlijā izcēlās streiks Sēļu

³¹³ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 606. lpp.

³¹⁴ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture. 183. lpp.

³¹⁵ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 625. lpp.

³¹⁶ TEODORS DRAUDIŅŠ. Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi. 146. lpp.

³¹⁷ Apriņķa padomēm nebija vara konfiscēt muižas, līdz ar ko kritika ir veltīta nevis pašai apriņķa padomei, bet tai pakļautajām pagasta bezzemnieku padomēm.

³¹⁸ Iskolata sēde 1917. gada 4. decembrī. In: AUSEKLIS SPRESLIS (sast.). Iskolata un tā prezidija protokoli (1917.–1918.). 115. lpp.

³¹⁹ Latvija: Saimnieciski sarežģījumi Valmieras apriņķa muižās. In: Jaunais Vārds, Nr. 149., 04.(17.)07.1917., 2.–3. lpp.

pagasta Pantenes muižā saimnieku prasību dēļ. Ņemot vērā streika apstākļus Sēļu pagasta bezzemnieku padome 19. jūlija (6. jūlija v.s) sēdē nolēma kopā ar vietējo pagasta pārtikas komiteju pārņemt Pantenes muižas saimniecību savās rokās.³²⁰ Andrievs Ezergailis raksta, ka streikus inspirēja un iniciēja pagastu bezzemnieku komitejas (domātas padomes), ko pārbaudīt nav iespējams, taču tas ir ticami ņemot vērā minēto apstākli, ka muižu pārņemšana bija veiksmīgāka muižās, kurās norisinājās streiki. Arī padomju historiogrāfijā ir atrodami apliecinājumi tam, ka streiki tika rīkot mērķtiecīgi ar mērķi radīt muižā konfliktu, kuras izšķiršana būtu iespējama tikai iesaistot pagasta bezzemnieku padomi, pārtikas komiteju un pagasta padomes izpildkomiteju pārstāvjus.³²¹

Nozīmīgākais instruments bezzemnieku padomēm, ar ko īstenot muižu pārņemšanas 1917. gada vasarā bija pārtikas komitejas. Ar pārtikas komiteju palīdzību, kuras dažkārt atradās bezzemnieku padomes un LSD ietekmē, bezzemnieku padomes īstenoja daļu no muižu pārņemšanas, piemēram, 14. maijā (1. maijā v.s.) Puikules pagastā pārtikas komiteja savā pārraudzībā uzņēmās Puikules muižu, bet 25. jūnijā (12. jūnijā v.s.) pēc 7 dienu ilga streika pārtikas komiteja kopā ar citām organizācijām savā pārziņā pārņēma Dīķeru³²² muižu.³²³

Pēc muižu pārņemšanas bezzemnieku padomes turpināja pārvaldīt muižu līdzīgi kā tas tika darīts pirms paņemšanas, nevis pārdaļīja muižu zemi zemniekiem un bezzemniekiem.³²⁴ Šī ideja bija ļoti nepopulāra Vidzemes Bezzemnieku kongresa laikā,³²⁵ tomēr bezzemnieku padomes šo pieeju tik un tā ieviesa praksē, bet ar iespēju muižas zemi izīrēt par naudu zemes lietotājiem.³²⁶ Tomēr arī tas kopumā bija neveiksmīgs projekts un nenesa rezultātus, jo bezzemniekiem un zemniekiem kara un tā radītajos apstākļos nauda, lai izīrētu zemi par pagastu bezzemnieku padomju noteikto cenu nebija.³²⁷

Līdz ar muižas zemes konfiskāciju vai pārņemšanu, tika konfiscēts vai pārņemts arī muižu kapitāls, vērtspapīri, inventārs, labība un lopbarība.³²⁸ Visbiežāk līdz ar muižas pārņemšanu tika veiktas izmaiņas arī muižas darbībā, piemēram, tika ieviesta 8 stundu darba diena, noteikts

³²⁰ Bezzemnieku padomes sēde 1917. g. 6. jūlijā. In: REGĪNA GREITJĀNE (sast.). Valmieras aprīņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes un Sēļu pagasta Bezzemnieku deputātu padomes protokoli : 1917.–1918. 163–164. lpp.

³²¹ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 168. lpp.

³²² Muiža dažkārt dēvēta par Dūķeru muižu

³²³ Latvija: Saimnieciski sarežģījumi Valmieras aprīņķa muižās. In: Jaunais Vārds, Nr. 149., 04.(17.)07.1917., 2.–3. lpp.

³²⁴ Latvija: Par agrāro kustību Valmieras aprīņķī. In: Līdums, Nr. 143.(975.), 27.06.(10.07)1917., 5.–6. lpp.

³²⁵ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 109. lpp.

³²⁶ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 625. lpp.

³²⁷ Ibidem.

³²⁸ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture. 251. lpp.

minimālais darba atalgojums, apdrošināšana, un zemes rentes noregulēšana.³²⁹ Jaunie noteikumi grūtajos kara apstākļos būtiski ietekmēja muižu turpmāko saimniecisko darbību.³³⁰

Papildu tam, daļa zemnieku muižu konfiskāciju rezultātā pamatoti varēja uztraukties par savu stāvokli un meklēja iespējas sevi aizsargāt gadījumā, ja pagastu bezzemnieku padomes vērstos arī pret zemnieku īpašumiem. Tam piemēru savā grāmatā ir atradis Ā. Šilde aprakstot Mazsalacas lauksaimnieka Riekstiņa³³¹ lūgumu iekšlietu ministrijai aizsargāt lauksaimniekus no bezzemnieku padomju patvaļībām.³³² Par pastāvošo dažādu iestāžu patvaļību un kopējo nedrošo stāvokli laukos liecina arī 1. septembrī (19. augustā v.s.) Valmieras agrārkomitejām izsūtītais ziņojums, kurā teikts, ka aprinča agrārvalde saņem daudz sūdzības par pagasta izpildkomiteju, pārtikas komiteju un bezzemnieku padomju darbu, jo nereti problēmas un strīdi tiekot risināti uzaicinot tikai vienu ieinteresējošo pusi.³³³

Darbā aplūkotajā nacionālajā historiogrāfijā muižu pārņemšana tiek uzskatīta par ekonomiski neefektīvu projektu, kam ir daudz argumenti. Pirmkārt, pēc muižu pārņemšanas pagastu bezzemnieku padomēm nereti trūka līdzekļu muižu uzturēšanas turpināšanai,³³⁴ otrkārt, sagādes un produkcijas sistēma karadarbības un konfiskāciju rezultātā tika sagrauta,³³⁵ treškārt, lai gan ne visas muižas tika konfiscētas, arī nekonfiscētajās muižās radās problēmas, jo sasaasinājās muižu pārvaldnieku, laukstrādnieku saimnieku un kalpu savstarpējās attiecības, kas rezultējās ar kopējo saimniecības ekonomiskā stāvokļa samazināšanos.³³⁶

Argumenti par labu konfiskācijai lielākoties atrodami padomju historiogrāfijā. Kā galveno pozitīvo rezultātu no muižu konfiskācijām nereti izceļ muižas kalpu ekonomiskā stāvokļa uzlabošanos, jo bezzemnieku padomes pēc muižu pārņemšanas ieviesa 8 stundu darba dienas ilgumu, kā arī deva muižu kalpiem un nodarbinātajiem bezzemniekiem iespējas sevi reprezentēt politikā.³³⁷ Tomēr līdz galam izvērtēt muižu konfiskācijas rezultātus būtu iespējams aplūkojot izmaiņas saimnieciskajā situācijā līdz 1917. gada beigām, kas nav šī darba ietvaros, tomēr šī darba pētāmajā periodā skaidri atspoguļojas tas, ka bezzemnieku padomju darbība šajā jautājumā kopumā bija neveiksmīga, neskatoties uz to, ka šī jautājuma risināšana bija prioritāra

³²⁹ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 82. lpp.

³³⁰ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 606. lpp.

³³¹ Personas vārds nav minēts.

³³² ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 112. lpp.

³³³ 19. augusta ziņojums Valmieras aprinča agrārkomitejām. In: LNA LVVA, P-1066.f., 1.apr. 1.l., 86. lp.

³³⁴ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 625. lpp.

³³⁵ Ibidem.

³³⁶ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 607. lpp., Skujene: Laukstrādnieku streiki muižās. In: Līdums, Nr. 123.(956.), 02.(15.)06.2017., 2. lpp.

³³⁷ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 153. lpp.

bezzemnieku padomēm. Darba ietvaros aplūkotās padomju historiogrāfijā muižu konfiskācijas vai pārņemšanas radītās negatīvās sekas netiek pieminētas.

4.2. Darbība pārtikas jautājuma risināšanā

Pārtikas situācija Vidzemes laukos pēc Februāra revolūcijas turpināja pasliktināties. Dažāda veida rekvizīcijas militārām vajadzībām Vidzemes laukos nemazinājās, kā arī būtiskas problēmas pārtikas apgādē radīja jau minētās muižu pārņemšanas.³³⁸ Kā Februāra revolūcija pierādīja, pārtikas jautājuma nerisināšana bija spējīga ļoti strauji noskaņot iedzīvotāju masas pret pastāvošo iekārtu, un līdz ar to, ka pašvaldības funkcijas daļēji laukos bija pārņēmušas pagastu bezzemnieku padomes, pārtikas jautājuma atrisināšana ieguva prioritāru nozīmi.

Viens no bezzemnieku pārtikas problēmu risināšanas viediem bija minētās muižu pārņemšanas, tomēr ir pamats uzskatīt, ka bezzemnieku padomju darbība šajā jautājumā pārtikas problēmas tikai pasliktināja, piemēram, vēsturnieks E. Andersons raksta, ka muižnieki iznīcināja vēl nenogatavojušos labību patvaļīgo streiku un konfiskāciju dēļ,³³⁹ jaunie ieviestie noteikumi par darba stundām un atalgojumu pārņemtajās muižās, visticamāk, mazināja muižu produktivitāti, kā arī bezzemnieku padomju inscenētie streiki muižās pirms to pārņemšanas arī būtiski traucēja kopēju pārtikas sagādi un ražošanu.³⁴⁰ Papildu tam, bezzemnieku padomes aicinājumi laukstrādniekus nestrādāt muižā un nemaksāt par zemes izmantošanu rezultējās ar nekonfiscēto muižas zemes neapstrādāšanu,³⁴¹ kā arī pusgraudnieki (laukstrādnieki, kas apstrādāja saimnieka piešķirtu zemes gabalu) tika aicināti nedot muižai labības un lopbarības daļu, kas rezultējās ar muižas mājlopu pārtikas trūkumu.³⁴²

Minēto darbību rezultātā strauji pasliktinājās pārtikas problēmas Vidzemē, kā arī ļoti asi saasinājās savstarpējas attiecības visās muižās starp muižu pārvaldniekiem un muižu laukstrādniekiem, saimniekiem un kalpiem, ko labi atspoguļo Stalbes bezzemnieku padomes protokoli, no kuriem redzams, ka Stalbes bezzemnieku padomē virkne sēdes 10. augustā (23. augustā v.s.),³⁴³ 14. augustā (27. augustā v.s.)³⁴⁴ un 7. septembrī (20. septembrī v.s.),³⁴⁵ tika atvēlētas vietējo muižu, graudnieku un rentnieku strīdu un savstarpējo attiecību risināšanai.

³³⁸ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 597. lpp.

³³⁹ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture 1914–1920. 184. lpp.

³⁴⁰ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 607. lpp.

³⁴¹ Ibidem.

³⁴² Ibidem.

³⁴³ 10. augusta Stalbes pagasta agrārkomitejas sapulces protokols. In: LNA LVVA, P-1065.f., 1.apr. 1.l., 10. lp.

³⁴⁴ 14. augusta Stalbes pagasta agrārkomitejas sapulces protokols. In: LNA LVVA, P-1065.f., 1.apr. 1.l., 10. lp.o.p.–11. lp.

³⁴⁵ 7. septembra Stalbes pagasta agrārkomitejas sēdes protokols. In: LNA LVVA, P-1065.f., 1.apr. 1.l., 11. lp.o.p.

Pārtikas problēmas bija saasinājušās visā valstī un to apzinājās arī Pagaidu valdība, līdz ar ko pēc Pagaidu valdības 7. aprīlī (25. martā v.s.) izdotajiem noteikumiem “Par labības nodošanu valsts rīcībā un par vietējām pārtikas iestādēm”,³⁴⁶ tika paredzēts izveidot pārtikas komitejas trīs pārvaldes struktūrās – gubernās, apriņķos, pagastos un pilsētās.³⁴⁷ Pārtikas komitejas formāli bija pakļautas Valsts Pārtikas komitejai un tās galvenais uzdevums bija īstenot labības valsts monopolu ar repartīcijas palīdzību (visa lauksaimniecības produkcija virs noteiktās normas bija jānodod valsts iestādēm), organizējot labības obligātu pārdošanu valstij par noteiktām cenām, veicot labības rekvizīciju no personām, kas nepakļāvās Pagaidu valdības noteikumiem un organizējot labības nogādāšanu sagādes punktos.³⁴⁸ Galvenais mērķis pārtikas komiteju izveidei bija atrisināt pārtikas problēmas.

Pārtikas komitejas savu darbību veica ar vairākām metodēm, piemēram, regulējot, nosakot un ieviešot dzīvē dažādus lēmumus saistībā ar pārtikas situāciju, piemēram, ar Krievijas Pagaidu valdības lēmumu no 7. aprīļa (25. marta v.s.), Rīgas pilsētas robežās tika noteikta maizes cena un no kviešu miltiem atļāva izgatavot tikai maizi un tika noteiktas cenas par pārtikas iepirkšanu.³⁴⁹ Kā arī vasarā Vidzemes gubernā, līdzīgi kā tas tika noteikts citās Krievijas lielākajās pilsētās, tika ierobežots gaļas patēriņš, kas rezultējās ar citu produktu pieprasījuma pieaugumu.³⁵⁰ Pārtikas komitejām arī bija tiesības šķirt lauksaimnieku strīdus pagastos, un pieņemt lēmumu par saimniecību nodošanu vietēju pašvaldību institūciju pārvaldē.³⁵¹ Pārtikas komiteju lēmumu izpildi un ieviešanu laukos uzticēja kontrolēt pašvaldības iestādēm, pagasta pārtikas komitejām, pagastu bezzemnieku padomēm un pagastu padomēm.³⁵² Īpaši izceļams ir pārtikas komiteju darbs saistībā ar 1916. gada rudzu pārpalikumu rekvizēšanu, jo instrukcija šim darbam paredzēja rekvizēšanu virs noteiktas normas pēc pašiem pagasta pārtikas komitejas ieskatiem, kā arī šo darbu nevarēja kavēt dažādi šķēršļi, piemēram, īpašnieka neierašanās rekvizēšanas laikā. Rekvizēto labību komitejai bija jāizdala starp pagasta iedzīvotājiem, kuriem pēc tiem bija vislielākā nepieciešamība.³⁵³

Praksē pārtikas komitejas atsevišķu strīdu vai jautājumu risināšanai vērsās pie palīdzības vietējām pagasta pašvaldības institūcijām, tostarp pie bezzemnieku padomēm. Šāds piemērs ir

³⁴⁶ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 71. lpp.

³⁴⁷ Ibidem.

³⁴⁸ Ibidem.

³⁴⁹ Rīgas ziņas!. In: Jaunākās Ziņas, Nr.144., 13.06.1917., 1.–3. lpp.

³⁵⁰ ĒRIKS JĒKABSONS. Pārtikas faktors Latvijā Pirmā pasaules kara un Neatkarības kara laikā 1914.–1920. gadā. In: ĒRIKS JĒKABSONS (atb. red.) Karš un sabiedrība Latvijā, 1914–1920. Rīga 2021. 447. lpp., šeit 194. lpp.

³⁵¹ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 72. lpp.

³⁵² Ibidem, 71. lpp.

³⁵³ Noteikumi par 1916. g. rudzu ražas rekvizēšanas kārtību Vidzemes gubernā (29.06.(12.07.)1917). In: LNA LVVA, P-1066.f., 1.apr. 1.l., 46. lp.

meklējams Stalbes pārtikas komitejas protokolos, kur aprakstīts gadījums, kur jautājuma risināšanai pārtikas komiteja bija uzaicinājusi gan pagasta izpildkomitejas, gan pagasta bezzemnieku padomes locekļus.³⁵⁴

Līdz ar to, ka pārtikas komitejām bija ļoti nozīmīga loma pārtikas problēmu risināšanā, plaša vara un ietekme laukos, jo tās varēja veikt muižu pārņemšanas, labības rekvizīcijas un pat pagastā esošo zirgu rekvizīcijas,³⁵⁵ pārtikas komiteju pārņemšana un pakļaušana ātri kļuva par prioritāti kreisi orientētam institūcijām un vietējām bezzemnieku padomēm.

Praktiski pārtikas komiteju pārņemšana vai to daļēja pakļaušana bezzemnieku padomju interesēm izrietēja no Pagaidu valdības izstrādājama noteikumiem pagasta pārtikas komiteju vēlēšanās, proti, pagasta pārtikas komiteju bija paredzēts ievēlēt pagasta valdes sasauktas pilntiesīgo pilsoņu vispārējās sapulces laikā.³⁵⁶ Ņemot vērā iepriekšējās nodaļās aplūkotos sociālos apstākļus Vidzemes laukos, tad arī šajās sapulcēs vairums dalībnieku, atspoguļojot Vidzemes iedzīvotāju kārtas, visticamāk, sastāvēja no bezzemniekiem un muižu kalpiem. Tādējādi bezzemnieku padomes ieguva sev vēlamus rezultātus, piemēram, panākot vairākuma bezzemnieku un bēgļu pārstāvju ievēlšanu komitejā attiecībā pret saimnieku pārstāvjiem. Piemērs tam ir Teodora Draudiņa darbā aprakstītās Lubānas pagasta pārtikas komitejas sastāvs, kur bija ievēlēti 2 saimnieku pārstāvji, bet 2 bezzemnieku un 1 bēgļu pārstāvis.³⁵⁷

Svarīgi atzīmēt, ka bezzemnieku padomes šajā jautājumā nerīkojās bez plašāka saskaņojuma ar institūcijām, kas iestājās par bezzemnieku padomju pārstāvēšanu, jo lēmums par to, ka pagastu bezzemnieku padomēm jāpārņem "stingra" kontrole pār pārtikas komitejām tika pieņemts jau minētajā Rīgā no 14. līdz 15. jūnijam (1. līdz 2. jūnijam v.s.) notikušajā Vidzemes bezzemnieku delegātu konferencē, kur rezolūcijā par agrārjautājumu konference atzina, ka "vienīgās revolūcijas iestādes ir bezzemnieku, strādnieku un kareivju deputātu padomes, kurās izpaužas masu vairākuma ieskatī, uzdodam tām uzturēt stingru kontroli pār visu vietējo dzīvi, pašvaldības iestādēm, pārtikas komitejām, miliciju, utt".³⁵⁸ Līdz ar to, ka aprinča padomēm bija pakļautas arī pagastu bezzemnieku padomes, tad šī rezolūcija arī ir attiecināma uz pagastu bezzemnieku padomēm, kuras īstenoja pārtikas komiteju darbības ietekmēšanu un pārņemšanu.

³⁵⁴ 20. jūlija Stalbes pagasta pārtikas komitejas sapulces protokols. In: LNA LVVA, P-1066.f., 1.apr. 1.l., 70. lpp.

³⁵⁵ 10. septembrī (28. augustā v.s.) Stalbes pagasta pārtikas komitejā tika izskatīts jautājums, kā sodīt tās personas, kas pagastā nebija pakļāvušās pārtikas valdes rīkojumam par zirgu rekvizīciju. 28. augusta Stalbes pagasta pārtikas komitejas sapulces protokols. In: LNA LVVA, P-1066.f., 1.apr. 1.l., 111. lpp.

³⁵⁶ Noteikumi par Pagaidu Pārtikas Komiteju vēlēšanām. In: Jaunākās Ziņas, Nr. 163., 06.07.1917., 2. lpp.

³⁵⁷ TEODORS DRAUDIŅŠ. Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi. 93. lpp.

³⁵⁸ Latvija, Laukstrādnieku dzīve un darbs: Vidzemes bezzemnieku delegātu konference Rīgā. In: Cīņa, Nr.24.(186.), 10.(23.)06.1917., 2. lpp.

Pagastu bezzemnieku padomju mēģinājumi pārņemt pārtikas komitejas ne vienmēr bija veiksmīgi, jo pārtikas komitejas noturēt savā ietekmē un pārvaldībā centās arī pilsoniskas partijas un pagastu padomes, un līdz ar to, radās arī situācijas, kur pārtikas komitejas vadīja zemes īpašnieki, kā rezultātā pārtikas komitejas pretojās pagastu bezzemnieku padomju lēmumiem.³⁵⁹ Savstarpējā cīņa par ietekmi pār pārtikas komitejām kavēja tās darbu, tādējādi arī pasliktinot pārtikas situāciju laukos. Liela daļa no pārtikas komitejām darbojās nesekmīgi, piemēram, Iskolata sēdē 5. oktobrī (22. septembrī v.s.) tika izskatītas sūdzības, ka pārtikas komitejas darbojas vāji un zemnieki ar labību rīkojoties pēc savas patikas.³⁶⁰ Lai gan 5. oktobris (22. septembrī v.s.) ir ārpus šī darba pētniecības ietvariem, ir pamats uzskatīt, ka līdzīga situācija pastāvēja arī vasarā, jo sociālekonomiskie apstākļi, salīdzinot ar vasaru, būtiski neatšķīrās. Interesanti kā pārtikas komiteju nesekmīgo darbu skaidro padomju historiogrāfija, proti, līdz ar to, ka daļa no pārtikas komitejām palika “buržuāzijas” rokās, tās tādējādi mērķtiecīgi sabotēja bezzemnieku padomju rīkojumus un lēmumus.³⁶¹

Tās pārtikas komitejas, kuras nonāca bezzemnieku un bezzemnieku padomju ietekmē, veica dažādas politiskas un saimnieciskas darbības, kuras kopumā sakrita ar bezzemnieku padomju un kopējo kreisu spēku piekopto politiku, piemēram, pārtikas komitejas streiku vai konfliktu gadījumos muižās tās pārņēma savā rīcībā, vai nodeva tās bezzemnieku padomēm. Ja pārtikas komitejas sastāvā vairums bija bezzemnieki un kalpi, tad muižniekiem iespēja iegūt sev vēlamu rezultātu muižu strīdu gadījumos bijaniecīgas. Labi savstarpējo sadarbību starp bezzemnieku padomēm un pārtikas komitejām parāda jau vairakkārt aplūkotais Stalbes pagasta piemērs, kur Stalbes pagasta pārtikas komitejas arhīva materiālos ir redzams, ka Stalbes bezzemnieku padome atsevišķos gadījumos nosūtīja vietējai pārtikas padomei savu sēžu protokolu norakstus un uzturēja ļoti ciešu kontaktu.³⁶²

Lai gan pārtikas komitejām tika likti daudz šķēršļi to veiksmīgas darbības veikšanai, presē ir atrodamī piemēri, kur pārtikas komiteja savu darbu veica veiksmīgi, piemēram, 12. jūlija (29. jūnija v.s.) “Jaunais Vārds” preses izdevumā aprakstīts kā Leimaņu muižā pēc rekvizīcijas atrasti 128 pudu rudzu, kamēr Skujenes, Kaives un Mācītāju muižās atrasti vēl 600 pudu rudzu un kviešu, kas tika izpārdoti vietējiem trūkcūmciētējiem.³⁶³ Līdzīgi pārtikas problēmu risināja

³⁵⁹ Iskolata sēde 1917. gada 16. augustā. In: AUSEKLIS SPRESLIS (sast.). Iskolata un tā prezidija protokoli (1917.–1918.). 44. lpp.

³⁶⁰ Iskolata paplašinātā sēde 1917. gada 22. septembrī. In: AUSEKLIS SPRESLIS (sast.). Iskolata un tā prezidija protokoli (1917.–1918.). 53. lpp.

³⁶¹ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 51. lpp.

³⁶² 4. jūnija Stalbes pagasta bezzemnieku sapulces protokola noraksts. In: LNA LVVA, P-1066.f., 1.apr. 1.l., 71. lp.–71. lp.o.p.

³⁶³ Latvija: Skujene. In: Jaunais Vārds, Nr.145., 29.06.(12.07)1917., 2.–3. lpp.

bezzemnieku padomes, konfiscējot labību un pārtiku un to izdalot trūkumcietējiem.³⁶⁴ Tomēr vissekmīgāk pārtikas problēmas bezzemnieku padomes risināja ciešā sadarbībā ar pārtikas komitejām, piemēram, Inčukalna muižā 10. jūlijā (22. jūnijā v.s.) pagasta bezzemnieku padome ar pārtikas komiteju kopīgi rekvizēja muižas lopus, kuri bija jālikvidē saskaņā ar veterinārārsta rīkojumu, un daļu no iegūtās gaļas pārdeva vietējiem iedzīvotājiem.³⁶⁵ Līdzīgi, 8. augustā (26. jūlijā v.s.), pārtikas komitejām tika izdots jauns ziņojums saistībā ar karaspēka sienu rekvizīcijām, kur jaunā kārtība paredzēja to, ka karaspēka daļas un kroņa organizācijas sienu var iepirkt tikai ar pārtikas komitejas ziņu un piekrišanu, pie kam par pārdoto sienu saņemtā atlīdzība ir jānodod siena sagatavošanas nodaļai.³⁶⁶ Tādējādi tika regulēta kopējā rekvizīciju darbība laukos ar pārtikas komiteju un bezzemnieku padomju palīdzību un pārziņu.

Pārtikas komiteju un bezzemnieku padomju darbam bija daudz kritiķi, piemēram, ZS, kuras izdevumā "Līdums" ir atrodamas vairāki īsi raksti, kuri kritizē pārtikas komiteju un bezzemnieku padomju darbu. Šāds raksts ir atrodamas, piemēram, 10. augustā (28. jūlija v.s.) izdevumā, kur kāds anonīms bezzemnieks kritizē pārtikas komitejas lēno darbu un rekvizīcijas, kā arī secina, ka pārtikas komiteja iegūst lielus līdzekļus savas darbības rezultātā, jo vietējā pārtikas komiteja rekvizē rudzus par 270 kap. pudā, bet tos turpat uz vietas pārdodot Limbažu komitejai par 4 rbl. pudā, liekot anonīmajam bezzemniekam interesēties par to, kur paliek iegūtie līdzekļi, un kam tie nāk par labu.³⁶⁷ Skarbu kritiku pārtikas komitejas saņēma 8. augustā (26. jūlijā v.s.),³⁶⁸ kad Krievijas Pagaidu valdības pārtikas ministrs Aleksejs Pešehonovs izsūtīja pavēli pārtikas komitejām nekavējoši pielietot visstingrākos līdzekļus, lai novērstu iedzīvotāju patvaļīgu un nelikumīgu rīcību un piespiestu tos pildīt Pagaidu valdības noteikumus par labības atlikuma nodošanu valsts rīcībā un lauku apstrādāšanu.³⁶⁹ Papildu tam, pārtikas komitejām tika stingri noteikts, ka tās nedrīkst pieņemt lēmumus un rezolūcijas, kuras ierosina iedzīvotājus uz patvaļīgu un noziedzīgu rīcību pret zemes īpašniekiem, pretējā gadījumā tikšot atstādināti no amatiem un sodīti pārtikas valžu priekšsēdētāji un locekļi.³⁷⁰ Ne vienmēr arī pārtikas komitejas darbība bija veiksmīga un izdevīga vietējā pagasta graudniekiem. Ir atrodamī piemēri, kur pagasta iedzīvotāji iesniedz lūgumus citām iestādēm pārņemt kāda strīda

³⁶⁴ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 624. lpp.

³⁶⁵ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 190. lpp.

³⁶⁶ Šādu ziņojumu 8. augustā (26. jūlijā v.s.) saņēma Stalbes pārtikas komiteja. LNA LVVA, P-1066.f., 1.apr. 1.l., 77. lp.–77. lp.o.p.

³⁶⁷ Latvija: Pāle. In: Līdums, Nr.170.(803.), 28.07.(09.08)1917., 5. lpp.

³⁶⁸ Lai gan pārtikas komitejas pavēli saņēma vairākas dienas vēlāk, pati pavēle ir datēta ar 31. jūliju (18. jūliju v.s.)

³⁶⁹ Pārtikas Ministra pavēle Pārtikas Komitejām, 18. jūlijs 1917. g. N.18. In: LNA LVVA, P-1066.f., 1.apr. 1.l., 127. lp.–127. lp.o.p.

³⁷⁰ Pārtikas Ministra pavēle Pārtikas Komitejām, 18. jūlijs 1917. g. N.18. In: LNA LVVA, P-1066.f., 1.apr. 1.l., 127. lp.–127. lp.o.p.

izšķiršanu savās rokās, piemēram, Stalbes pagasta Vecmuižas graudnieki 2. augustā (20. jūlijā v.s.) iesniedza šādu lūgumu Vidzemes guberņas agrārkomitejai, lūdzot tai pārņemt strīda izšķiršanu no Stalbes pagasta pārtikas komitejas savās rokās.³⁷¹ Līdzīgi, atsevišķus strīdus pagasta bezzemnieku padome nebija spējīga izšķirt pati, līdz ar ko strīdi nonāca augstākās institūcijas kā Valmieras apriņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomē, piemēram, 18. jūlija (5. jūlija v.s.) sēdē tika apspriesti un pieminēti jautājumi, kas skāra Ungurmuižu un Stalbes muižu.³⁷²

Papildu tam, šķēršļus pārtikas komiteju darbam lika apkārtņē esošie pulki, piemēram, 1. oktobrī (18. septembrī v.s.) Stalbes apkārtņē esošais 544. pulks prasīja Stalbes pārtikas komitejai nodrošināt kartupeļu un auzu piegādi uz pulka atrašanās vietu bezatlīdzības rekvizīcijai uz 12. oktobri (29. septembri v.s.).³⁷³ Lai gan tas ir ārpus darba pētāmā perioda, nav pamats uzskatīt, ka apstākļi bija savādāki dažus mēnešus iepriekš.

Labības rekvizīcija un sadalīšana kopumā nav uzskatāma par veiksmīgu politiku, jo tas saasināja muižnieku, saimnieku un bezzemnieku savstarpējas attiecības, kā arī ilgtermiņā tas nebija risinājums esošajām problēmām. Problēmas sagādāja arī saimnieku un zemes īpašnieku mēģinājumi izvairīties no bezzemnieku padomju un pārtikas komiteju rekvizīcijām, piemēram, labību izbarojot lopiem, bet pienu pārstrādājot sierā un vedot uz pilsētām. Lai ar to cīnītos, bezzemnieku padome un pārtikas komiteja bija spiesta atsevišķos pagastos, kā Sēļu pagastā, noteikt katrai muižai piena obligāti nododamās piena normas, bet sieru atļāva ražot tikai pagasta bezzemniekiem.³⁷⁴ Augusta otrajā pusē pārtikas ieviešana no iekškrīvisijas guberņām civiliedzīvotāju vajadzībām tika pilnībā pārtraukta.³⁷⁵ Līdz ar to, vasarā esošās problēmas pārtikas apgādē un ražošanā plaši izpaudās oktobrī, kad bezzemnieku padomes apsekoja Vidzemes saimniecības ar mērķi noteikt pārtikas rezerves un secināja, ka rezerves ir ārkārtīgi niecīgas.³⁷⁶ Pieaugošās problēmas un draudošo “uztura krīzi” apzinājās visas nozīmīgākās institūcijas Vidzemē kā RSDP, VPZP, Vidzemes guberņas komisārs un guberņas pārtikas komiteja, kuras kopīgi jūlijā pārtikas komitejām un lauku iedzīvotājiem izsūtīja paziņojumu, lūdzot ievērot Vidzemes guberņas pārtikas komitejas norādījumus un turpināt saražotos lauku

³⁷¹ Vidzemes guberņas agrārkomitejai, Vecmuižas Stalbes pagasta graudnieku lūgums. (20.07.(02.08.)1917.) In: LNA LVVA, P-1066.f., 1.apr. 1.l., 69. lp.

³⁷² Deputātu padomes izpildkomitejas sēde 1917. gada 5. jūlijā. In: REGĪNA GREITJĀNE (sast.). Valmieras apriņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes un Sēļu pagasta Bezzemnieku deputātu padomes protokoli : 1917.–1918. 45–46. lpp.

³⁷³ 18. septembra lūgums bezmaksas rekvizīcijai Stalbes pagasta pārtikas komitejai. In: LNA LVVA, P-1066.f., 1.apr. 1.l., 93. lp.

³⁷⁴ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 189. lpp.

³⁷⁵ ĒRIKS JĒKABSONS. Pārtikas faktors Latvijā Pirmā pasaules kara un Neatkarības kara laikā 1914.–1920. gadā. In: ĒRIKS JĒKABSONS (atb. red.) Karš un sabiedrība Latvijā, 1914–1920. Rīga 2021. 447. lpp., šeit 195. lpp.

³⁷⁶ VALDIS BĒRZIŅŠ. Latvijā pirmā pasaules kara laikā. 228. lpp.

ražojumus vest arī uz pilsētām, pretēji kā to bija norādījušas atsevišķas lauku iestādes un iedzīvotāji, jo pilsētās bija radušies nopietni pārtikas produktu trūkumi.³⁷⁷

Problēmas radās arī administratīvā līmenī, piemēram, pārtikas valde 16. jūlijā (3. jūlijā v.s.) bija spiesta izsūtīt visām rajonu, pagastu un pilsētas pārtikas komitejām atkārtotu ziņojumu par pavasarī izdotajiem Pagaidu valdības noteikumiem par labības nodošanu valsts rīcībā un par vietējo pārtikas iestāžu darbību, jo izrādījās, ka daļa no pārtikas padomēm pavasarī izdoto ziņu nebija saņēmušas un nebija sekojušas rīkojumiem.³⁷⁸ Līdzīgu administratīvu neefektivitāti pierāda vēl kāds gadījums, kas atrodams Stalbes pārtikas komitejas protokolos. 30. jūlijā (17. jūlijā v.s.) Stalbes pārtikas komiteja saņēma pavēsti no Vidzemes guberņas pārtikas valdes, kurā tika prasīts pildīt Pagaidu valdības izdotos noteikumus, un izpildīt prasību pārtikas valdei nosūtīt komitejas sēžu protokolu norakstus.³⁷⁹ 10. augustā (28. jūlijā v.s.) tika saņemta jauna pavēste, kurā vēlreiz tika izskaidroti šie noteikumi, kas liek domāt, ka Stalbes pārtikas komiteja joprojām nevarēja izpildīt pārtikas valdes prasības.³⁸⁰ Svarīgi atgāināt, ka Stalbes pārtikas komiteja darbojās ciešā sadarbībā ar Stalbes bezzemnieku padomi. Kā arī no minētajiem piemēriem var secināt, ka bezzemnieku padomju galvenais pārtikas jautājuma risināšanas rīks bija vietējā pagasta pārtikas komitejas, un minētie piemēri uzskatāmi parāda, ka pat gadījumos, kur pārtikas komiteja darbojās ciešā sadarbībā vai pakļautībā vietējai bezzemnieku padomei, pārtikas jautājuma risināšana nebija veiksmīga. Galvenais iemesls pārtikas komiteju un bezzemnieku padomju neveiksmei risināt pārtikas problēmas bija pašas pārtikas problēmas raksturs un cēloņi, kuru nebija iespējams risināt ar pielietotajam metodēm kara un sarežģītajos divvaldības apstākļos.

4.3. Bēgļu jautājuma risināšana

Svarīga problēma Vidzemes laukos 1917. gada bija bēgļu jautājums. Bēgļi pēc Februāra revolūcijas, līdzīgi kā citas iedzīvotāju grupas, nonāca divvaldības konkurējošo institūciju centrā, kļūstot par nozīmīgu politisku faktoru. Liela nozīme bēgļu jautājuma risināšanā ieguva pagasta pašvaldības, tostarp bezzemnieku padomes, cenšoties gan risināt praktiskas bēgļu problēmas, kā arī vienlaikus cenšoties gūt no bēgļiem atbalstu, jo kā jau tika aplūkots, bēgļiem bija nozīmīga politiska loma dažādās pagastu pārvaldes institūcijās.

³⁷⁷ Jūlija paziņojums Pārtikas komitejām un lauku iedzīvotājiem. In: LNA LVVA, P-1066.f., 1.apr. 1.l., 132. lp.–132. lp.o.p.

³⁷⁸ 3. jūlija pavēste no Vidzemes guberņas pārtikas valdes visām rajonu, pagastu un pilsētu pārtikas komitejām. LNA LVVA, P-1066.f., 1.apr. 1.l., 53. lp.

³⁷⁹ 17. jūlija pavēste no Vidzemes guberņas pārtikas valdes Stalbes pārtikas komitejai. In: LNA LVVA, P-1066.f., 1.apr. 1.l., 68. lp.

³⁸⁰ 28. jūlija pavēste no Vidzemes guberņas pārtikas valdes visām pārtikas komitejām. In: LNA LVVA, P-1066.f., 1.apr. 1.l., 79. lp.

Svarīgi atzīmēt, ka pilsoniskās partijas un institūcijas bēgļu jautājumam pagastos pievērsās daudz agrāk nekā bezzemnieku padomes vai citas ar LSD saistītās institūcijas. Valmieras zemes sapulcē, kas norisinājās no 25. līdz 26. marta (12. līdz 13. martam v.s.) dalībnieki apzinājās, ka lauku darbos ir iesaistāmi arī bēgļi, pieņemot rezolūciju, kas paredzēja, ka pie zemes apstrādāšanas jānodarbina arī bēgļi, izdodot viņiem piemērota lieluma zemes gabalus uz rentes vai pusgrauda noteikumiem.³⁸¹ Turpretī Valmieras bezzemnieku kongresā, kas norisinājās no 29. aprīļa līdz 1. maijam (16. līdz 18. aprīlim v.s.), un kas bija rīkots daļēji kā atbilde minētajai Valmieras zemes sapulcei, bēgļu jautājums netika apspriests. Šo sākotnējo kreiso institūciju nevēlēšanos organizēt bēgļu darbu ir iespējams skaidrot īsumā aplūkojot LSD izvērsto politiku attiecībā pret bēgļiem pirms Februāra revolūcijas.

Sākoties bēgļu kustībām 1915. gadā, lielinieki attiecās no dalības bēgļu aprūpes organizāciju darbā.³⁸² Līdz ar to sākotnējās bēgļu apgādes organizācijas bija kopumā brīvas no lielinieku vai LSD ietekmes. Plašākā mērogā bēgļu jautājumu no 1915. gada risināja Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja, kas organizēja dažādu mazāku bēgļu organizāciju un aģentūru darbu, kamēr pastarpināti bēgļu komitejām ar bēgļu jautājumu un problēmā pagastos nodarbojās vietējās pašvaldības.³⁸³ Pēc Februāra revolūcijas bēgļu jautājums Vidzemē tika strauji politizēts.

Pirmās darbības bēgļu organizēšanai LSD veica jau 5. aprīlī (23. martā v.s.), sarīkojot bēgļu sapulci ar nolūku izstrādāt plānu turpmākajai rīcībai un ievēlēt jaunu bēgļu organizācijas Pagaidu komiteju, kuras galvenais uzdevums būtu rūpēties, lai pilsētās un laukos saskaņā ar Strādnieku deputātu padomēm tiktu sasauktas bēgļu sapulces un ievēlēti viņu pārstāvji.³⁸⁴ Kamēr tika organizētas šādas sapulces, 9. aprīlī (27. martā v.s.) izveidotā Pagaidu komiteja izteica pilnīgu neuzticību Baltijas (Latviešu) Bēgļu Apgādāšanas komitejai, tādējādi saraujot saites ar pilsonisko politiķu vadītajām bēgļu organizācijām un nostādot bēgļu jautājumu divvaldības konkurējošo institūciju centrā.³⁸⁵ LSD pēkšņo interesi pēc Februāra revolūcijas bēgļu jautājuma risināšanā ir iespējams skaidrot ar to, ka bēgļi, līdzīgi kā bezzemnieki, bija nozīmīga iedzīvotāju grupa šajā periodā Vidzemē, līdz ar ko veidojot padomes un atbalstot bēgļu intereses, LSD tādējādi cerēja iegūt plašu atbalstu lielā iedzīvotāju grupas daļā. No šī apsvēruma arī izrietēja bezzemnieku padomes darbība laukos attiecībā uz bēgļiem.

³⁸¹ Zemes sapulce Valmierā. III. In: Lūdums, Nr.63.(896.),17.(30.)03.1917., 2. lpp.

³⁸² VITĀLIJS ŠALDA. Lielinieku mēģinājumi pakļaut savai ietekmei latviešu bēgļus Vidzemē (1917. gada februāris–oktobris). In: Latvijas Arhīvi, 2003, Nr. 3. 52.–74. lpp., šeit 52. lpp.

³⁸³ VITĀLIJS ŠALDA, TATJANA BARTELE. Latviešu bēgļi Krievijā. 32. lpp.

³⁸⁴ VITĀLIJS ŠALDA. Lielinieku mēģinājumi pakļaut savai ietekmei latviešu bēgļus Vidzemē (1917. gada februāris–oktobris). In: Latvijas Arhīvi, 2003, Nr. 3. 52.–74. lpp., šeit 55. lpp.

³⁸⁵ Ibidem.

Kā arī jāatzīst, ka bēgļi kopumā 1917. gada vasarā, salīdzinot ar 1915. gadu, bija neapmierināti ar esošo situāciju, un tie pauda neuzticību esošajām bēgļu apgādes institūcijām, kas lielā mērā veicināja LSD centienus piesaistīt daļu bēgļu savām institūcijām.³⁸⁶

Lai gan bezzemnieku kongresa laikā bēgļu jautājums netika aplūkots, pēc bezzemnieku padomju tīkla nodibināšanās Vidzemes laukos, pagastu bezzemnieku padomes uzsāka strauju darbību ar mērķi iegūt bēgļu atbalstu. Lai to panāktu, vairākās bezzemnieku padomēs, piemēram, Ērgļu pagasta Bezzemnieku padomē, no ievēlētajiem 16 deputātiem, 2 vietas tika atvēlētas bēgļiem.³⁸⁷ Tādējādi bēgļiem pagastu bezzemnieku padomes deva iespēju reprezentēt savas intereses, kā arī iesaistīja daļu no bēgļiem kopējā lauku pagastu pašvaldības darbā. Līdzīga bēgļu iesaiste pašvaldību darbā notika pārtikas komitejās. Teodors Draudiņš savā darbā par 1917. gadu piemin to, ka Lubānas pagasta pārtikas komiteja sastāvēja no 2 saimnieku un 2 bezzemnieku pārstāvjiem, bet 1 loceklis bija ievēlēts no pagastā dzīvojošajiem Kurzemes bēgļiem.³⁸⁸ Tādējādi pārtikas komitejā saimnieku pārstāvji bija mazākumā, kas bija nozīmīgi, jo kā tika aplūkots, pagastu bezzemnieku padomes centās pagastu pārtikas komitejas uzturēt savā pārvaldībā, jo ar pārtikas komiteju palīdzību tika veiktas muižu un saimniecību pārņemšanas. Papildu tam, nereti pārtikas komitejas locekļi bija arī bezzemnieku padomes locekļi, kas šādā veidā, visticamāk, ļāva cieši koordinēt bezzemnieku padomes darbību ar pārtikas komitejas darbību.³⁸⁹

Svarīgi atzīmēt, kam lai gan historiogrāfijā bēgļus no Kurzemes un Zemgales Vidzemē pieskaita kopējai bezzemnieku iedzīvotāju grupai,³⁹⁰ bezzemnieku padomju uztvere dažkārt šajā jautājumā atšķīrās, proti, bēgļu status ne vienmēr bija noteikts un ne visos pagastos bēgļus uztvēra par bezzemniekiem, jeb iedzīvotājiem kuriem pienāktos tiesības piedalīties pagastu bezzemnieku padomes vēlēšanās, piemēram, Inčukalna pagasta bezzemnieki apspiežot jautājumu par padomes vēlēšanās tiesībām piedalīties bēgļiem, nolēma, ka bēgļi tajās piedalīties nevar.³⁹¹ Tomēr tas ir atsevišķs gadījums, ko ir svarīgi pieminēt, jo tas parāda to, ka bezzemnieku padomes katrā pagastā bija ar nedaudz atšķirīgiem uzskatiem un ne vienmēr sekoja augstāku institūciju norādījumiem.

Bezzemnieku padomes arī risināja praktiskus bēgļu jautājumus, piemēram, risinot bēgļu izmetināšanas, apgādes, un nodarbināšanas jautājumus. Dažkārt kādā atsevišķā pagastā esošie bēgļi izlēma vairs nesadarboties ar kādu no līdzšinējām bēgļu institūcijām un būtiski mainīja

³⁸⁶ VITĀLIJS ŠALDA, TATJANA BARTELE. Latviešu bēgļi Krievijā. 185. lpp.

³⁸⁷ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 43. lpp.

³⁸⁸ TEODORS DRAUDIŅŠ. Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi. 93. lpp.

³⁸⁹ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 178. lpp.

³⁹⁰ JĀNIS ŠILIŅŠ. Padomju Latvija 1918–1919. 30. lpp.

³⁹¹ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 43. lpp.

savu darba organizāciju, komitejas, piemēram, šādi bēgļi izvēlējās rīkoties Straupes pagastā 2. augustā (20. jūlijā v.s.) sēdē nolemjot, ka nestrādās kopā ar līdzšinējo bēgļu komiteju, bet rīkos paši savu. Turpmāk bēgļu apgādi Straupē uzņēmas vietējā pagasta pārtikas komiteja.³⁹² Ņemot vērā to, ka pārtikas komitejas atradās nozīmīgā bezzemnieku padomju ietekmē, visticamāk, ka bēgļu apgāde Straupē pēc 2. augusta (20. jūlija v.s.) nonāca daļējā bezzemnieku padomes rīcībā, taču diemžēl Straupes bezzemnieku padomes un pārtikas komitejas arhīva materiāli ir zuduši, lai šo minējumu varētu apstiprināt.

Kopumā kreiso institūciju darbību historiogrāfijā saistībā ar bēgļiem vērtē kā neveiksmīgu, piemēram, V. Šalda raksta, ka lieliniekiem līdz oktobra apvērsumam neizdevās iegūt bēgļu vairākuma atbalstu lielnieciskajai Latvijas bēgļu organizācijas padomei, kā arī salīdzinot ar citiem iedzīvotāju slāņiem kā strādniekiem, strēlniekiem un bezzemniekiem, tad bēgļu vidū atbalsts lieliniekiem bija vismazākais.³⁹³ Līdzīgs secinājums izteikts darbā “20. gadsimta Latvijas vēsture: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai 1900–1918”.³⁹⁴ Taču kā redzams, aplūkojot bezzemnieku padomes darbu saistībā ar bēgļiem, kā arī bezzemnieku padomēm nozīmīgo bēgļu iesaisti bezzemnieku padomēm svarīgajās pārtikas komitejās parādās nedaudz citāda aina, proti, lai gan kopumā bēgļu atbalsts lieliniekiem bija mazs, atsevišķos pagastos tam bija izšķiroša nozīme par labu vietējai bezzemnieku padomei, jo ar bēgļu atbalsta palīdzību varēja tikt īstenots viens no lielinieku galvenajiem mērķiem šajā periodā – muižu konfiscēšana.

4.4. Pagastu padomju galvenie darbības virzieni

Iepriekšējās nodaļās tika aplūkota pagasta Vidzemes Bezzemnieku padomju darbība, taču lai skaidrāk atspoguļotu bezzemnieku padomju nozīmi un faktoru Vidzemes laukos, uzmanība arī jāpievērš bezzemnieku padomēm paralēli pastāvošajam pagastu padomēm. Abu pašvaldību darbība vairākos jautājumos gan sakrita, gan sadūrās, kā arī rezultāti abām pašvaldības institūcijām atsevišķos jautājumos bija atšķirīgi, kas nozīmē, ka abu pašvaldības darbību salīdzinājums ir svarīgs, lai atspoguļotu pagastu bezzemnieku padomju kopējo lomu un faktoru Vidzemes lauku regulējošo institūciju kontekstā.

Kopējie pagasta padomju galvenie darbības virzieni. Pagastu padomes galvenokārt nodarbojās ar ikdienas pagasta un pašvaldības jautājumu risināšanu, tikai daudz sarežģītākos apstākļos nekā pirms Februāra revolūcijas. Pagastu padomes pēc to pārvēlēšanām, risinot

³⁹² SOLVEIGA UPĪTE. Bēgļu kustība Cēsu novadā Pirmā pasaules kara laikā. In: VIJA ROZENTĀLE (atb. red.). Cēsu novada vēsture. 2. sēj. Cēsis 1998, 59. lpp.

³⁹³ VITĀLIJS ŠALDA. Lielinieku mēģinājumi pakļaut savai ietekmei latviešu bēgļus Vidzemē (1917. gada februāris–oktobris). In: Latvijas Arhīvi, 2003, Nr. 3. 52.–74. lpp., šeit 69.–70. lpp.

³⁹⁴ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 626. lpp.

ikdienas jautājumus, bija spiestas uzmanību pievērst vairākiem tā brīža aktuālākajiem jautājumiem, piemēram, izskatot agrāros līgumus, risinot domstarpības, kas radās ar paralēli katrā pagastā esošo bezzemnieku padomi, kā arī koordinēt savu darbu ar pārtikas un zemes komitejām. Papildu tam, pagastu padomes rīkoja dažādas sapulces, piemēram, 14. maijā (1. maijā v.s.) Mārsnēnu pagastā norisinājās saimnieku, rentnieku un graudnieku sapulce,³⁹⁵ 22. maijā (9. maijā v.s.) bezzemnieku sapulce, kurā tika lasīti noteikumi no pagasta un Vidzemes guberņas pārtikas komitejām,³⁹⁶ bet 27. maijā (14. maijā v.s.) notika pagasta vispārējā sapulce.³⁹⁷ Pagasta padomju darbu būtiski ietekmēja iepriekšējā nodaļā aplūkotās izmaiņas vēlēšanu kārtībā, ko uzskatāmi var redzēt jau minētajos Mārsnēnu pagasta protokolos. 27. maijā (14. maijā v.s.)³⁹⁸ un 5. jūnijā (23. maijā v.s.)³⁹⁹ notika divas vispārējās pagasta sapulces, kuras tika veltītas pagasta padomes amatpersonu vēlēšanām. Interesanti, ka 26. maijā (13. maijā v.s.) vispārējo sapulci apmeklēja 80 saimnieku pārstāvji un 148 bezzemnieku pārstāvji, bet 5. jūnija (23. maija v.s.) sapulci 96 saimnieku pārstāvji un 250 bezzemnieku pārstāvji. Lai veiktu visaptverošus secinājumus, būtu jāaplūko vairāku pagasta padomju vēlēšanas, taču Mārsnēnu pagastā acīmredzami palielinājās bezzemnieku pārstāvju īpatsvars, ko, visticamāk, var saistīt ar jauno vēlēšanu kārtību.

Jautājums, kam pagastu padomes pievērsa lielu uzmanību, un kas nebija bezzemnieku padomju darbākārtībā, bija pagastu skolu darba organizēšana. Līdz ar plašajiem pārkārtojumiem pārvaldes institūcijās notika nozīmīgas pārmaiņas arī visā Vidzemes skolu sistēmā. Lai nodrošinātu skolas un to darbu, jūlijā tika izstrādāts projekts par pagaidu Vidzemes skolu pārvaldi.⁴⁰⁰ Starp vairākām pieņemtajām prasībām nozīmīgākās šī darba ietvaros bija prasība pie katras skolas izveidot padomi, kas sastāvēja no visiem skolas skolotājiem, un kuras uzdevums būtu nodrošināt skolas kopēju darbību.⁴⁰¹ Padomes uzdevumos bija arī sastādīt skolas budžeta projektu, sniegt pagasta padomei vajadzīgos statistiskas ziņojumus, un reizi mēnesī piedalīties pagasta skolu sapulcēs. Kā arī pie pagasta padomes tika izveidotas skolu nodaļas, kuras sastāvēja no viena pārstāvi no katras pagasta skolas.⁴⁰² Pagastu padomes

³⁹⁵ 1. maija Mārsnēnu pagasta saimnieku, rentnieku un graudnieku sapulces protokols. In: LNA LVVA, 1086.f. 1.apr. 379.l., 102. lp.o.p.

³⁹⁶ 9. maija Mārsnēnu pagasta bezzemnieku sapulces protokols. In: LNA LVVA, 1086.f. 1.apr. 379.l., 103. lp.o.p.

³⁹⁷ 14. maija Mārsnēnu pagasta vispārējās sapulces protokols. In: LNA LVVA, 1086.f. 1.apr. 379.l., 106. lp.o.p.–107. lp.o.p.

³⁹⁸ 14. maija Mārsnēnu pagasta vispārējās sapulces protokols. In: LNA LVVA, 1086.f. 1.apr. 379.l., 106. lp.o.p.–107. lp.o.p.

³⁹⁹ 23. maija Mārsnēnu pagasta vispārējās sapulces protokols. In: LNA LVVA, 1086.f. 1.apr. 379.l., 108. lp.–108. lp.o.p.

⁴⁰⁰ Pagaidu noteikumi un projekts par Vidzemes skolām. In: Brīvais Strēlnieks, Nr.66.,04.07.1917., 2.–3. lpp.

⁴⁰¹ Pagaidu noteikumi un projekts par Vidzemes skolām. In: Brīvais Strēlnieks, Nr.66.,04.07.1917., 2.–3. lpp.

⁴⁰² Pagaidu noteikumi un projekts par Vidzemes skolām. In: Brīvais Strēlnieks, Nr.66.,04.07.1917., 2.–3. lpp.

izmantojot šādu kartību, organizēja un vadīja skolu sistēmu Vidzemē. Pie Vidzemes pagastu bezzemnieku padomēm šādas skolu nodaļas nepastāvēja, tādējādi bezzemnieku padomēm nebija iespējams ietekmēt vai organizēt skolas pagastu līmenī. Svarīgi atzīmēt, ka, lai gan pagasta līmenī skolu nodaļas pie bezzemnieku padomēm nepastāvēja, pie atsevišķam jūlijā izveidotajām apriņķu bezzemnieku padomēm, piemēram, pie Valmieras apriņķa Strādnieku, kareivju, un bezzemnieku padomes, tika izveidotas vairākas jaunas pārvaldes sekcijas, tostarp skolu sekcija.⁴⁰³ Tas izrietēja no 15. jūlija (2. jūlija v.s.) Valmieras apriņķa padomes sēdē secinātā, ka skolas un to saistītās institūcijas ir visreakcionārākās iestādēs, kuras būtu jāpārveido atceļot veco sistēmu un jāpanāk skolu pārvaldes pāriešana sabiedrības rokās. Līdz ar to, katrai bezzemnieku padomei bija uzdots izvirzīt atsevišķu sekciju skolas lietu kārtošana.⁴⁰⁴ Tas liecina par to, ka sākot ar jūliju bija plānots bezzemnieku padomēm oponēt pagastu padomēm arī skolu jautājumā, tomēr tas šī darba aplūkojamā laika periodā neīstenojās. Nevienā no darbā aplūkotajām bezzemnieku padomes materiāliem skolu jautājums un skolu sekcijas izveide nav nesusi rezultātus.

Pagastu padomes arī iesaistījās kopējā divvaldības varu savstarpējā cīņā, piemēram, lai mēģinātu panākt lielinieku ietekmes mazināšanos. Vecgulbenes pagastu padome 11. jūnijā (29. maija v.s.) sēdē nolēma nenosūtīt Latviešu strēlnieku pulkiem pagasta iedzīvotāju saziētos apmēram 530 pudu rudzu un auzu, jo Latviešu strēlnieku pulki bija pieņēmuši lieliniecisko rezolūciju (domāts 2. latviešu strēlnieku kongress). Sēdē tika paziņots, ka padomes nostāja tikšot mainīta, kad Latviešu strēlnieki pilnīgi pievienosies 12. armijas pieņemtajam politiskajam virzienam un mainīs pieņemto rezolūciju.⁴⁰⁵ Savstarpēja cīņa pagastos starp abām pagasta pašvaldībām izpaudās arī abām padomēm konkurējot vienai ar otru par lielāku atbalsta gūšanu no pagasta iedzīvotājiem. Interesants piemērs ir atrodams Meņģeles pagastā, kur 4. jūnijā (22. maijā v.s.) Meņģeles pagasta bezzemnieku padome savā sēdē nolēma neatzīt 3. jūnijā (21. maijā v.s.) notikušo pagasta vispārējo sapulci, jo šinī sapulcē tika nolemts neatzīt dažas nedēļas senāku sapulci, kas norisinājās 20. maijā (7. maijā v.s.).⁴⁰⁶ Šī savstarpējā sapulču neatzīšana liecina par savstarpējam sliktajām attiecībām un konkurenci pagastā.

Atsevišķos jautājumos zināmu sadarbību starp bezzemnieku padomēm, pagasta izpildkomitejām un pārtikas komitejām paredzēja augstākas institūcijas, piemēram, Vidzemes guberņas pašvaldība, jeb apvienotā VPZP. 1. jūlija (18. jūnijā v.s.) sēdē tika nolemts, ka

⁴⁰³ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 57–58. lpp.

⁴⁰⁴ Deputātu padomes Bezzemnieku sekcijas sēde 1917. gada 2. jūlijā. In: REGĪNA GREITJĀNE (sast.). Valmieras apriņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes un Sēļu pagasta Bezzemnieku deputātu padomes protokoli : 1917.–1918. 159.–160. lpp.

⁴⁰⁵ Latvija: Ziedojumu pārtraukšana strēlniekiem. In: Līdums, Nr.128.(961.), 08.06.1917., 5. lpp.

⁴⁰⁶ Laikrakstu apskats: laukstrādnieku dzīve un darbs. In: Līdums, Nr.122.(955), 01.(14.).06.1917., 4. lpp.

gadījumā, ja lauku saimniecībās rodas konflikts vai streiks, tad to sākotnēji mēģina atrisināt vietējās tiesas kopā ar pārtikas komiteju. Tomēr, ja tas neizdodas un vietējā bezzemnieku padome, pārtikas komiteja un pagastu izpildkomiteja kopīgi atzīst streiku vai konfliktējošo strādnieku prasības par taisnīgām, tad minētas lauku institūcijas pārņem konfliktā iesaistītās saimniecības savā pārziņā un pārvaldībā, par to informējot VPZP valdi un guberņas zemes komiteju.⁴⁰⁷ Minētais lēmums skaidri atspoguļo VPZP darbību saistībā ar institūcijām laukos, proti, jautājumu risināšanai var tikt iesaistītas vienlaicīgi arī paralēli esošas institūcijas kā, piemēram, pagastu padome un pagasta bezzemnieku padome. Tomēr šāda abu institūciju iesaistīšana viena jautājuma risināšanā visbiežāk bija nesekmīga, kā tas skaidri parādījās saistībā ar muižu konfiskāciju vai pārtikas problēmu risināšanu, jo savstarpējās konkurences rezultātā jautājumi netika risināti, bet esošās problēmas tikai saasinājās. Šāda darbība sagādāja arī citas problēmas, piemēram, nozīmīgs apstāklis, kas kavēja pagastu padomju darbību bija tas, ka vairāki LSD partijas pārstāvji kandidēja un ieņēma amatus vairākās pašvaldības institūcijas vienlaicīgi, tostarp pilsoniskajās pašvaldības institūcijās. Spilgts piemērs ir Kārlis Rusmanis, kurš Sēļu pagastā vienlaikus bija pagasta pārtikas komitejas loceklis, pagasta milicijas komitejas priekšnieks, pagasta izpildkomitejas priekšsēdētājs, pagasta bezzemnieku padomes priekšsēdētāja vietnieks, pagasta finanšu komisijas loceklis un pagasta vēlēšanu pagaidu komisijas loceklis.⁴⁰⁸ Ar šādu vairāku amatu vienlaicīgu ieņemšanu būtiski tika traucēta un limitēta pagastu padomju darbība, un iespējas pilsoniskajiem kandidātiem izvērst pilnvērtīgu pagasta pašvaldības darba organizēšanu. Papildu tam, Vidzemes guberņas paredzēta sadarbība starp dažādām pagasta pašvaldības institūcijām šādā piemērā būtu bijusi neveiksmīga, jo vairākas pagasta institūcijas atrodas vienas personas vai politiskās partijas ietekmē.

Padomju historiogrāfijā pagasta padomju darbība tiek nosodīta un, kopā ar citām pilsoniskajām organizācijām, tās darbība tiek attēlota kā nespējīga un vāja. Piemēram, A. Drīzulis savā darbā “Lielais Oktobris Latvijā” pilsoniskās organizācijas un to darbību raksturo kā nespējīgu, pārņemtu ar iekšējām birokrātiskām cīņām un pakļautu turīgāko zemnieku interesēm.⁴⁰⁹ Īpaši tiek nosodīta pārtikas komiteju darbība, neskatoties uz to, ka pārtikas komitejas bija nozīmīgas tieši pagastu bezzemnieku padomēm.⁴¹⁰ Ļoti izteikti pilsoniskās organizācijas un to darbu kritizē Ilga Apine 1974. gada darbā “Latvijas sociāldemokrātija un nacionālais jautājums”, paužot uzskatu, ka pilsoniskās organizācijas un

⁴⁰⁷ Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes sapulce no 17.–19. jūnijam. In: Jaunākās Ziņas, Nr.154., 23.06.1917., 1.–2. lpp.

⁴⁰⁸ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 146. lpp.

⁴⁰⁹ ALEKSANDRS DRĪZULIS. Lielais Oktobris Latvijā. 134–137. lpp.

⁴¹⁰ Ibidem, 135. lpp.

partijas kā ZS ir orientētas uz muižnieciski kapitālistisko Krieviju, vēlas lai Latvija tiktu nogriezta no Krievijas, kā arī Apine raksta, ka ZS pauda uzskatus, ka Latvijai vajadzētu pievienoties Vācijas sastāvam.⁴¹¹ Šādi raksturojot pilsonisko organizāciju darbu, Ilga Apine viscaur savā darbā tādējādi izceļ kreiso organizāciju darbu, tostarp parādot bezzemnieku padomes ne tikai kā institūcijas, kuras iestājās par bezzemnieku interesēm, bet arī kā institūcijas, kuru darbība pasargāja Latviju kopumā no pilsonisko organizāciju plāniem. Līdzīgi, Ilga Apine savā darbā pārvērtē lielinieku kopējo nozīmi, rakstot, ka ap LSD saliedējās neokupētās Latvijas daļas iedzīvotāju milzīgais vairākums.⁴¹² Lai gan jāatzīst, ka LSD tiešām mantoja lielu sabiedrības atbalstu, par ko liecina ārpus šī darba laika posma vēlēšanu rezultāti, tomēr Ilga Apine atbalstu pārvērtē, jo Ilga savā darbā nepievēršas ZS darbības, pagasta padomju lomas, kā arī citu pagaidu pilsonisko institūciju darbības izvērtējumam, kas, savukārt, rada ļoti vienpusīgu ainu par 1917. gada vasaras apstākļiem Vidzemē.

Izpildkomiteju priekšsēdētāju partejiskās piederības nozīme. ZS bija nozīmīga loma ne tikai apvienotajā VPZP, bet arī pagastu padomēs. R. Greitjāne savā darbā ir detalizēti aplūkojusi visu Valmieras apriņķa pagastu padomju izpildkomiteju priekšsēdētāju partejisko piederību. Šajā pētījumā vienlaikus atspoguļojas ZS nozīmīgā politiskā ietekme un izpildkomitejas priekšsēdētāja partejiskās piederības nozīme. 17 pagastos no Valmieras apriņķa 48 pagastiem izpildkomitejas priekšsēdētājs pārstāvēja ZS. Tajā pašā laikā 13 pagastu izpildkomitejas priekšsēdētāji bija LSD biedri.⁴¹³ Tomēr svarīgi atgādināt, ka katrā pagastā pastāvēja arī paralēlā pašvaldības institūcija, jeb bezzemnieku padome, tādējādi arī pagastos kuros izpildkomitejas priekšsēdētājs bija no ZS, to darbību būtiski limitēja pagasta bezzemnieku padome, bet pagastos, kur gan pagasta padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs bija no LSD un vienlaikus pastāvēja bezzemnieku padome, pamatoti var secināt, ka lielinieku un bezzemnieku intereses tika pārstāvētas ļoti plaši, kamēr zemnieku un lielsaimnieku intereses tika reprezentētas ļoti vāji.

Pagastu izpildkomiteju priekšsēdētāja amatam bija arī nozīme saistībā ar bezzemnieku padomju un pagastu padomju kopējo darbību. Iepriekšminētais piemērs par Mazstraupes pagastu, kur vēl 1917. gada decembrī nebija īstenota abu Mazstraupes muižu konfiskācija,⁴¹⁴ labi atspoguļo pagasta padomes izpildkomitejas priekšsēdētāja partejiskās piederības nozīmi, proti, Mazstraupes pagasta izpildkomitejas priekšsēdētājs bija no ZS un, kā tika aplūkots, ZS

⁴¹¹ ILGA APINE. Latvijas sociāldemokrātija un nacionālais jautājums. 299.–301. lpp.

⁴¹² Ibidem, 312. lpp.

⁴¹³ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 147. lpp.

⁴¹⁴ TEODORS DRAUDIŅŠ. Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi. 146. lpp.

kopumā pretojās muižu patvaļīgai konfiskācijai.⁴¹⁵ Turpretī, Naukšenu pagastā, kur pagasta padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs bija LSD biedrs, Naukšenu pagasta bezzemnieku padome jau jūnijā īstenoja pirmās muižu konfiskācijas, pārņemot Nurmu muižu.⁴¹⁶ Tas liecina par to, ka pagastu padomes darbība katrā pagastā bija lielā mērā atkarīga no pagasta izpildkomitejas priekšsēdētāja amata.

Labs piemērs izpildkomitejas partejiskās piederības nozīmei ir pārtikas komiteju darbība. Pagastos kur LSD ietekme bija vislielākā bezzemnieku lielā īpatsvara dēļ, un pagasta padomes izpildkomitejas priekšsēdētāja LSD partejiskās piederības dēļ, arī pārtikas komitejas varēja īstenot daudz straujāku darbību, piemēram, jau 14. maijā (1. maijā v.s.) Puikules pagastā pārtikas komiteja savā pārraudzībā uzņēmas Puikules muižu.⁴¹⁷ Svarīgi atzīmēt, ka Puikules muižas pagasta padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs arī bija LSD biedrs.⁴¹⁸ Papildu tam, pārtikas komitejām īstenot saimniecību pārņemšanu savā pārziņā VPZP nolēma daudz vēlāk, 1. jūlija (18. jūnija v.s.) sēdē, kas ir pēc Puikules muižas pārņemšanas brīža, kas liecina par pilnīgu bezzemnieku un kreiso politikas pārspēku Puikules pagastā.⁴¹⁹

ZS nozīmi kā oponentu spēkam LSD Vidzemes laukos uzskatāmi parāda ZS biedru ideja 1917. gada jūlijā Vidzemes laukos dibināt saimnieku–zemturu padomes. Galvenais cēlonis šai idejai bija pieaugošās prasības no LSD un tai pakļauto institūciju vēlme un plāni muižu konfiscēšanai, un zemes sadalīšanu bezzemniekiem. Viens no saimnieku padomes idejas iniciatoriem Andrievs Niedra apgalvoja, ka zemes labāka apstrādāšana ir iespējama tad, ja zeme atrodas dzimtīpašumā.⁴²⁰ 18. jūnijā (5. jūnijā v.s.) Cēsīs tika sasaukta sapulce, kur tika ievēlēta Latviešu zemturu padome.⁴²¹ Padomes valdē ievēlēja Jāni Ansbergu, K. Krauzi, S. Paegli, Voldemāru Teikmani un Arturu Žēru.⁴²² Ideja tomēr kopumā bija neveiksmīga vairāku iemeslu dēļ, pirmkārt, idejai bija oponenti ZS valdē tādējādi kavējot idejas realizēšanos,⁴²³ otrkārt, šajā laikā bija nodibinājušās un lielā skaitā pārvēlētas minētās pagastu padomes, tādējādi mazinot šīs idejas nozīmīgumu un iespējamo lomu, treškārt, zemturu padomes tiktu balstītas tikai uz zemes īpašniekiem, tādējādi izslēdzot Vidzemes lauku iedzīvotāju lielāko grupu bezzemniekus,

⁴¹⁵ Zemnieku savienība iestājās par zemes fonda radīšanu no kroņa, bruņniecības, pilsētu un muižu zemēm, konfiscējot muižas, kuras to īpašnieki nav ieguvuši pirkšanas ceļā, bet piebilstot, ka viss agrārais jautājums jāizlemj Latvijas Satversmes Sapulcē. ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 154. lpp

⁴¹⁶ Latvija: Par agrāro kustību Valmieras apriņķī. In: Līdums, Nr. 143.(975.), 27.06.(10.07)1917., 5.–6. lpp.

⁴¹⁷ Latvija: Saimnieciski sarežģījumi Valmieras apriņķa muižās. In: Jaunais Vārds, Nr. 149., 04.(17.)07.1917., 2.–3. lpp.

⁴¹⁸ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 147. lpp.

⁴¹⁹ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 72. lpp.

⁴²⁰ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 606. lpp.

⁴²¹ ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914–1940. 128. lpp.

⁴²² Ibidem.

⁴²³ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I. 606. lpp.

kuri, savukārt, pieslēgās bezzemnieku padomēm savu interešu aizstāvēšanai, un ceturtkārt, Latviešu zemturu padome pēc savas ievēlēšanas izrādīja ļoti vāju politisko aktivitāti.⁴²⁴ Presē ir atrodamī reti minējumi par zemturu sapulcēm pagastos, piemēram, šāda sapulce 4. augustā (22. jūlijā v.s.) notika Skulberģu pagastā.⁴²⁵ Līdzīgi ir atrodams minējums par zemturu sapulci 30. augustā (17. augustā v.s.) Sēļu pagastā, tomēr šis gadījums ir neskaidrs ar to, vai šī sapulce ir sarīkota balstoties uz Cēsīs ievēlētās Latviešu zemturu padomes ieteikuma, jo presē minēts, ka sapulce sasaukta pēc vairāku Sēļu pagasta zemturu ierosinājuma, nevis pēc zemturu padomes ieteikuma.⁴²⁶ Minētais piemērs ir svarīgs, jo parāda to, ka mēģinājumi pilsoniskajiem spēkiem pretoties bezzemnieku padomēm laukos visbiežāk bija nesekmīgi, kas savukārt atspoguļo nozīmīgo bezzemnieku padomju faktoru Vidzemes laukos.

Pilsonisko partiju un neatkarīgo deputātu pārstāvji pagastu bezzemnieku padomēs.

Īsumā arī svarīgi pievērsties pilsonisko partiju un neatkarīgo deputātu darbībai bezzemnieku padomē, jo salīdzinot ar LSD darbību pagastu padomēs, ZS neveicās iegūt atbalstu bezzemnieku padomēs, kas arī atspoguļo bezzemnieku padomes kopējo lomu un faktoru Vidzemes laukos.

ZS bija galvenais pretstats Vidzemes pagastos LSD, taču tās pieēja savstarpējā cīņā un konkurencē būtiski atšķīrās. Kā tika aplūkots, LSD ļoti aktīvi un veiksmīgi iesaistījās pilsonisko pagastu padomju vēlēšanās, panākot vairākās padomēs savu partijas biedru iekļūšanu izpildkomitejās un pat pagasta izpildkomitejas priekšsēdētāja amatā. Turpretī ZS šādi neveicās bezzemnieku padomēs, tomēr nebūtu pareizi uzskatīt, ka Zemnieku savienība to nemēģināja darīt. R. Greitjāne savā darbā ir aplūkojusi 12 bezzemnieku padomju sastāvu, kas atspoguļoja šādu ainu – kopā no 120 deputātiem aptuveni 40 bija LSD biedri, 67 deputāti bija bezpartejiski (kuri visbiežāk sadarbojās un atbalstīja LSD), bet tikai 2 pārstāvēja ZS.⁴²⁷ Šāda atšķirība deputātu skaitā pēc to partejiskās piederības, un ZS kopējā nespēja iesaistīties bezzemnieku padomju darbā ir skaidrojama, pirmkārt, ar to, ka bezzemnieku padomes galvenais uzdevums bija pārstāvēt tieši bezzemnieku intereses, kas sadūrās ar ZS mērķiem šajā periodā, otrkārt, bezzemnieku atbalsts ZS bija daudz mazāks nekā LSD, kā arī LSD piedāvātā politiskā platforma 1917. gada vasaras sociālpolitiskajos apstākļos varēja šķist daudz tuvāka pagastu bezzemniekiem, kuri līdz ar to pagastu bezzemnieku padomju vēlēšanās varēja izvēlēties balsot par LSD pārstāvētiem deputātiem un, treškārt, bezzemnieku padomju tīkla izveides iniciatori bija LSD centrālkomiteja un RSDP, līdz ar to pagastu bezzemnieku padomes ZS, visticamāk,

⁴²⁴ VIJA KAŅEPE (red.). Latvijas tiesību vēsture. 87. lpp.

⁴²⁵ Latvija: Skulberģi. In: Līdums, Nr.165.(798.), 22.07.(04.08)1917., 4. lpp.

⁴²⁶ Kā lieliniecišķie muižu vagari ļaudis krāpj: Sēļi. In: Līdums, Nr.187.(820.), 17.(30.)08.1917., 6.–7. lpp.

⁴²⁷ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 44. lpp.

uzskatīja par LSD pakļautām institūcijām kurās iesaistīties un tērēt līdzekļus nebūtu vēlams. ZS interesēs tuvākas varēja šķīst pagasta padomes, kuru vēlēšanām ZS pievērsa daudz lielāku uzmanību, iegūstot 18 pagastos izpildkomiteju priekšsēdētāju vietas no Valmieras apriņķa 49 pagastiem.⁴²⁸ Ar divu deputātu pārstāvniecību no 120 deputātiem 12 bezzemnieku padomēs ZS nebija spējīga būtiski ietekmēt pagastu bezzemnieku padomju darbību. Lielāka nozīme bija ZS mēģinājumiem ietekmēt bezzemnieku padomes rīkojot zemnieku sapulces ar mērķi dibināt vietējās ZS nodaļas, piemēram, šāda sapulce norisinājās 17. jūnijā (4. jūnijā v.s.) Stalbes pagastā, kur tika ievēlēti 39 ZS biedri.⁴²⁹ Tomēr Stalbes bezzemnieku padomes protokoli par šīs vietējās ZS nodaļu vairāk nevēsta, kas liek domāt, ka mēģinājums Stalbes pagastā izveidot ZS nodaļu kopumā bija neveiksmīgs.

Aplūkojot bezzemnieku padomju darbību kopumā un padomju darbību galvenos virzienus, var secināt, ka pagastu bezzemnieku padomes kopumā darbojās un pildīja LSD nospraustos politiskos mērķus, rekvizējot muižas, iestājoties par bezzemnieku interesēm un veicot pret darbību pilsoniskajām institūcijām. Tajā pašā laikā pagastu bezzemnieku padomes pildīja pašvaldības funkcijas, risinot dažādus strīdus un saimnieciskas problēmas, un jautājumus. Taču trīs izdalītajos jautājumos, kas vasaras periodā bija visaktuālākie, proti, agrārjautājumā, pārtikas jautājumā un bēgļu jautājumā, bezzemnieku padomes nedarbojās sekmīgi. Tam bija vairāki cēloņi, pirmkārt, bezzemnieku padomēm bija jārēķinās ar virkni citām pagasta institūcijām, kas būtiski limitēja bezzemnieku padomju darbu, un, otrkārt, daļa no jautājumiem nebija risināmi pagasta līmenī, piemēram, pārtikas jautājums, jo pārtikas problēmas bija samilzusi problēma visā valstī kara apstākļos un tā risināšanai bija nepieciešami citi līdzekļi. Tajā pašā laikā jāatzīst, ka bezzemnieku padomes darbojās veiksmīgi, veicot pret darbību pilsoniskajām institūcijām un limitējot to darbību, kā arī bezzemnieku padomes visu vasaras periodu veiksmīgi noturēja bezzemnieku vairākuma atbalstu. Tas bija būtisks panākums kopējos politiskajos apstākļos Vidzemē, jo tas veicināja kopējo LSD popularitāti un darbību Vidzemē, kam bija ļoti liela nozīme pēc 1917. gada vasaras.

Tajā pašā laikā pagastu padomes mantoja pirms Februāra revolūcijas pagastu pašvaldības funkcijas, proti, galvenā darbība bija saistīta ar ikdienas dzīves normālu noriti pagastā. Līdz ar to, pagastu padomes galvenokārt nodarbojās ar jautājumiem kā skolu darbības organizēšana, pārtikas jautājuma risināšanu un institūciju vēlēšanu un pārvēlēšanu norisi. Abu paralēlo

⁴²⁸ REGĪNA GREITJĀNE. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 147. lpp.

⁴²⁹ 4. jūnija Stalbes pagastu zemnieku sapulces protokols. In: LNA LVVA, P-1065.f., 1.apr. 1.l., 5. lp. – 5. lp.o.p.

pašvaldību darbība atsevišķos jautājumos arī sadūrās, piemēram, par agrārjautājuma risināšanas norisi pagastā, par bēgļu jautājumu un par pārtikas komiteju darbu.

Būtiski pagastu padomju darbu traucēja bezzemnieku padomju uzstāšana uz pagastu padomju pārvēlēšanu, kā arī nozīmīgā daļā no pagasta padomēm izpildkomitejas priekšsēdētāja amatu ieņēma LSD biedri, tādējādi faktiski ļaujot bezzemnieku padomēm īstenot savu darbību atsevišķos pagastos bez nozīmīgas pagasta padomes pretestības. Līdzīga pretdarbība, jeb ZS mēģinājumi iegūt vietas bezzemnieku padomēs nebija sekmīgi, tādējādi vēl jo vairāk izceļot bezzemnieku padomju un LSD rīkotās pretdarbības rezultātus. Pagasta padomēs un pārtikas komitejās, kuras bezzemnieku padomēm un LSD izdevās iegūt politisku ietekmi panākot savu biedru ievēlēšanu nozīmīgos amatos, ļāva daudz veiksmīgāk un straujāk sasniegt pagastā LSD un bezzemnieku padomju politiskos un saimnieciskos mērķus.

SECINĀJUMI

Darba gaitā atspoguļojās sarežģītā politiskā, ekonomiskā un sociālā situācija, kāda patstāvēja Vidzemes laukos 1917. gadā, proti, divvaldības periods un tā iezīmes Vidzemes laukos izmainīja visu pārvaldes struktūru, kara rezultātā laukos patstāvēja virkne krīžu, piemēram, pārtikas un bēgļu krīze, kā arī nemainīgas palika vairāku desmitgadu ieilgušās problēmas laukos kā zemes jautājums un virkne savstarpēju problēmu starp Vidzemes lauku iedzīvotāju grupām. Minētajos apstākļos abas divvaldības varas, kuru no vienas puses pārstāvēja Pagaidu valdība, bet no otras Petrogradas strādnieku un kareivju deputātu padome, centās ar dažādu līdzekļu palīdzību nostiprināt savas pozīcijas un iegūt atbalstu no dažādām iedzīvotāju grupām. Īpaši šī cīņa un konkurence par ietekmi izpaudās Vidzemes laukos. Šajos apstākļos apņēmīgi rīkojās lielinieku spēki, izvirzot un ieviešot ideju Vidzemes laukos, balstoties uz lielāko Vidzemes lauku iedzīvotāju grupu bezzemniekiem, izveidot esošajām pagastu pašpārvaldes institūcijām jaunu, paralēlu pārvaldes mehānismu, jeb bezzemnieku deputātu padomes katrā pagastā.

Ideja izveidot bezzemnieku padomes Vidzemes pagastos bija ļoti veiksmīga. Mēnesi pēc Valmieras bezzemnieku kongresa kurā tika pieņemta rezolūcija organizēt bezzemnieku padomes, tās nodibinājās visos 239 Vidzemes lauku pagastos. Tam bija divi galvenie cēloņi, pirmkārt, bezzemnieki Vidzemes laukos atbalstīja bezzemnieku padomju izveidi, jo tās solīja bezzemnieku interešu plašu pārstāvēšanu, piemēram, solot bezzemniekiem īpaši svarīgā agrārjautājuma strauju atrisināšanu un darba apstākļu uzlabošanu, kā arī bezzemnieki bija ieinteresēti bezzemnieku padomēs, jo iepriekšējās pagasta pašvaldību institūcijas bezzemnieki bija izslēgti no iespējas reprezentēt savas intereses atbilstoši bezzemnieku skaitam laukos, un, otrkārt, bezzemnieku padomes varēja strauji nodibināties Vidzemes laukos lielinieku veiktas pret darbības dēļ pilsoniskajām pašvaldības institūcijām, kuru darbība reformu un pārvēlēšanu dēļ bija uz laiku paralizēta. Nozīmīga loma bija arī Pagaidu valdības darbības raksturam, proti, Pagaidu valdība un tai pakļautās institūcijas Vidzemē vēlējās panākt kompromisu un pat sadarbību ar lielinieku atbalstītajām bezzemnieku padomēm, par ko liecina bezzemnieku padomju atzīšana par leģitīmām pašvaldības iestādēm, kurām būtu jāsaņem valsts finansējums, kā arī par to, ka Pagaidu valdība nelika šķēršļus bezzemnieku padomju izveidei.

Bezzemnieku padomes pēc izveides katrā pagastā uzņēmās daļu no pagasta pārvaldes pienākumiem, veica darbības, lai ieviestu Valmieras bezzemnieku kongresā pieņemtās rezolūcijas, risināja svarīgākās un aktuālākās problēmas kā pārtikas un bēgļu krīzi, kā arī uzsāka veikt pret darbību citām pagasta pārvaldes institūcijām, kuras atradās katrā pagastā, piemēram, pagasta izpildkomitejām, pagasta agrārkomitejām un pagasta pārtikas komitejām. Katrā no

šiem izdalītajiem darbības virzieniem bezzemnieku padomēm veicās atšķirīgi, tomēr ir iespējams veikt visaptverošus secinājumus. Bezzemnieku padomēm veicās tajos jautājumos, kas bija saistīti ar politisko situāciju, proti, bezzemnieku padomēm izdevās nostiprināties katrā Vidzemes pagastā, veikt pretdarbību citām pagasta institūcijām, kas samērā bieži rezultējās ar citu institūciju pakļaušanu bezzemnieku padomju interesēm, kā arī bezzemnieku padomēm izdevās nezaudēt bezzemnieku iedzīvotāju grupas atbalstu līdz pat aplūkojamā perioda beigām. Tajā pašā laikā bezzemnieku padomes darbojās tikai ar minimāliem rezultātiem praktiskos jautājumos kā pārtikas un bēgļu krīzes risināšanā. Nereti bezzemnieku padomju veiktās darbības esošās problēmas tikai pasliktināja, piemēram, muižu rekvizēšana, streiku rīkošana un aicināšana neatbalstīt muižu saimniecības pārtikas krīzi tikai pasliktināja un paildzināja. Arī bēgļu jautājumā bezzemnieku padomes darbojās tikai ar minimāliem ieguvumiem, piemēram, panākot bēgļu pārstāvju piesliešanos bezzemnieku interesēm kādā atsevišķā pārtikas komitejā, vai atsevišķos pagastos panākot bēgļu apgādes pārņemšanu, tādējādi gūstot to politisko atbalstu. Līdzīgi, arī darbība agrārjautājuma risināšanā, nav uzskatāma par veiksmīgu, salīdzinot ar sākotnējiem plāniem un mērķiem par rekvizēšanas apjomiem. Galvenais cēlonis, kas neļāva bezzemnieku padomēm veiksmīgi risināt šīs problēmas bija citu institūciju paralēlā darbība, proti, pārtikas krīzes risināšanai pagastos tika veidotas pārtikas komitejas, bet agrārjautājuma risināšanai tika veidotas agrārkomitejas. Šīm institūcijām bija plašāki līdzekļi un vara risināt attiecīgās problēmas, nekā tas bija iespējams bezzemnieku padomēm, tādējādi limitējot bezzemnieku padomju faktoru laukos. Arī muižu rekvizēšanas galvenais šķērslis bezzemnieku padomēm bija virkne paralēli esošās institūcijas katrā pagastā, jo bez to ziņas un piekrišanas muižu pārņemt bezzemnieku padome nevarēja. Līdz ar to, lai rekvizētu kādu muižu bezzemnieku padomēm bija jāveic virkne priekšdarbu, piemēram, jānoorganizē muižā streikots un jācenšas politiski pārņemt citas pagasta institūcijas, piemēram, pagastā esošo pārtikas komiteju panākot tajā bezzemnieku padomju darbību atbalstošu kandidātu ievēlēšanu. Bezzemnieku padomēm izpildīt minētos priekšnosacījumus, lai varētu rekvizēt muižas pagastos, notika visai reti, kas arī liecina par bezzemnieku padomju faktora robežām Vidzemes pagastos aplūkojamā periodā.

Skatoties plašākā Vidzemes un divvaldības kontekstā bezzemnieku padomju kopējā darbība ir uzskatāma par veiksmīgu, jo izveidojot paralēlu pārvaldes struktūru un nodrošinot bezzemnieku iedzīvotāju grupas plašu atbalstu, lielākie ieguvēji bija Petrogradas strādnieku un kareivju deputātu padomei pakļautās institūcijas Vidzemē. Pagaidu valdības un tai pakļauto pagasta izpildkomiteju darbība, tika būtiski traucēta un kavēta, kas rezultējās ar politiski kreiso spēku ietekmes pieaugumu Vidzemē, kam bija būtiskas sekas tālākajās vēsturiskajās norisēs.

Padomju historiogrāfijā bezzemnieku padomju darbība tiek attēlota kā kopumā ļoti veiksmīga gan plašākā kontekstā, gan aktuālāko problēmu risināšanā. Jebkādas bezzemnieku padomju neveiksmes tiek skaidrotas ar pilsonisko organizāciju pretdarbību. Daļa no jautājumiem padomju historiogrāfijā netiek aplūkoti nemaz, piemēram, Vidzemes Bezzemnieku padomes izteiktā neuzticība Vidzemes Pagaidu zemes padomei tieši pirms abu institūciju apvienošanās tika aplūkota tikai vienā no darbā analizētajām padomju historiogrāfijas vienībām. Līdz ar to, var secināt, ka padomju historiogrāfijā piedēvētā noteicošā loma bezzemnieku padomju faktoram 1917. gada vasaras politiskajos apstākļos ir pārvērtēta, kas izrietēja no padomju historiogrāfijas mērķi mazināt pilsonisko institūciju nozīmīgumu, lai vieglāk būtu pamatot un leģitimēt 1917. gada rudenī notikušo lielnieku apvērsumu, plašās muižu konfiskācijas un pēc 1917. gada sekojošās pilsonisko organizāciju likvidācijas. Bezzemnieku padomes padomju historiogrāfijā attēlo kā teju vienīgās un nozīmīgākās pagasta pašvaldības institūcijas, kuras bija spējīgas veiksmīgi risināt pagastā esošās problēmas, taču kā redzams bezzemnieku padomju darbība tika būtiski traucēta un ierobežota, kā arī dažkārt esošās problēmas pagastos risināt bija ārpus bezzemnieku padomju spēju robežām. Īpaši spilgti padomju historiogrāfijas iezīmes attiecībā pret bezzemnieku padomju atspoguļojumu parādās saistībā ar pārtikas komitejām, kurām bija ļoti nozīmīga loma kopēja Vidzemes lauku institūciju darbības kontekstā, un bez kuru palīdzības bezzemnieku padomes nebija spējīgas īstenot muižu rekvizīcijas, taču padomju historiogrāfijā pārtikas komiteju darbība un nozīme, tika mazināta to nemaz nepieminot, pārvērtējot un izceļot tikai lielnieku un bezzemnieku padomju lomu un to sabiedrības atbalstu, kā arī cenšoties pilsonisko institūciju darbību parādīt kā nesaderīgu ar lielākā iedzīvotāja vairuma interesēm.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Avoti

1. Npublicētie avoti

1.1. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs

1. LNA LVVA P-1065.f. 1.apr. 1.l., Stalbes pagasta bezzemnieku padome. Padomes sēžu protokoli un pagasta iedzīvotāju saraksti.
2. LNA LVVA P-1066.f. f., 1.apr. 1.l., Stalbes pagasta pārtikas komiteja. Pārtikas komitejas sapulces protokoli un sarakste ar Cēsu rajona pārtikas valdi pārtikas jautājumos.
3. LNA LVVA 1086.f. . 1.apr. 379.l., Mārsnēnu pagasta valdes sapulces protokoli

2. Publicētie avoti

2.1. Dokumentu krājumi

1. GREITJĀNE REGĪNA (sast.) Valmieras apriņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes un Sēļu pagasta Bezzemnieku deputātu padomes protokoli : 1917.–1918. Rīga 1987. 261. lpp.
2. Kommunističeskaja partija Latvii v Oktjabrskoi revoliutsii 1917. Dokumenty i materialy. Riga 1963. 864. lpp.
3. Latvijas komunistiskā partija oktobra revolūcijā 1917. Dokumenti un Materiāli. Rīga 1957, 624. lpp.
4. SPRESLIS, AUSEKLIS (sast.). Iskolata un tā prezidija protokoli (1917.–1918.). Rīga 1973, 307. lpp.
5. ŠALDA, VITĀLIJS (sast.) Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem 1915–1920. Daugavpils 2006. 29. lpp.

2.2. Prese

1. Bez domes... . In: Līdums, Nr.50.(882.), 1.(14.)03.1917., 1. lpp.
2. Bezzemnieku sapulce Valmierā 16. un 17. aprīlī. In: Jaunākās Ziņas, Nr.101., 21.04.1917., 1. lpp.
3. Bezzemnieku sapulce Valmierā: par Satversmes Sapulci. In: Cīņa, Nr.39. 27.04.(10.05.)1917., 2. lpp.

4. Bezzemnieku sapulce Valmierā: par tekošo momentu. In: Cīņa, Nr.39. 27.04.(10.05.)1917., 2. lpp.
5. Bezzemnieku sapulce Valmierā: rezolūcija agrārjautājumā. In: Cīņa, Nr.39. 27.04.(10.05.)1917., 2.-3. lpp.
6. Bezzemnieku sapulce Valmierā: strādnieku jautājumā. In: Cīņa, Nr.39. 27.04.(10.05.)1917., 3. lpp.
7. Dažādas ziņas: no Kuldīgas. In: Zemkopis, Nr.21., 27.05.1915., 13. lpp.
8. Iekšzeme: Baltijas muižnieku privilēģiju atcelšana. In: Rīgas Ziņas, Nr.22., 22.01.(04.02)1916., 2. lpp.
9. Iekšzeme: Dažādas ziņas. In: Dzimtenes Vēstnesis, Nr.93., 28.04.(11.05.)1917., 2. lpp.
10. Iekšzeme: Par kareivju atvaļināšanu pie lauku darbiem. In: Dzimtenes Vēstnesis, Nr.99., 05.(18.)05.1917., 2.-3. lpp.
11. Iekšzeme: Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes sapulces. In: Baltijas Vēstnesis, Nr.75., 07.(20.)07.1917., 2.-3. lpp.
12. Iekšzeme: Salaspils bezzemniekus uzaicina ierasties. In: Baltijas Vēstnesis, Nr.24., 04.(17.)05.1917., 2.-3. lpp.
13. Kā lielnieciskie muižu vagari ļaudis krāpj: Sēļi. In: Līdums, Nr.187.(820.), 17.(30.)08.1917., 6.-7. lpp.
14. Kā vācieši rauga pierādīt, ka Baltija sena vācu zeme. In: Dzimtenes Vēstnesis, Nr. 194., 20.12.1914(02.01.1915), 2. lpp.
15. Krievija. In: Līdums, Nr.36, 11.(24.)02.1917., 2. lpp.,
16. Valsts domes sesijai atjaunojoties. In: Līdums, Nr.37, 12.(25.)02.1917., 1. lpp.,
17. Telegrammas: Valsts dome. In: Līdums, Nr. 47, 25.02.(10.03.)1917., 4. lpp.
18. Kvīte. In: Brīvais Strēlnieks, Nr.69., 07.07.1917., 4. lpp.
19. Kvīte. In: Brīvais Strēlnieks, Nr.85., 26.07.1917., 3. lpp.
20. Lai organizējamies katrs par sevi uz kopēju mērķi! In: Līdums, Nr.70., 25.03.(07.04)1917., 1. lpp.
21. Laikrakstu apskats: laukstrādnieku dzīve un darbs. In: Līdums, Nr.122.(955), 01.(14.)06.1917., 4. lpp.
22. Latvija: Pāle. In: Līdums, Nr.170.(803.), 28.07.(09.08)1917., 5. lpp.
23. Latvija: Skujene. In: Jaunais Vārds, Nr.145., 29.06.(12.07)1917., 2.-3. lpp.
24. Latvija: Ziedojumu pārtraukšana strēlniekiem. In: Līdums, Nr.128.(961.), 08.06.1917., 5. lpp.
25. Noteikumi par Pagaidu Pārtikas Komiteju vēlēšanām. In: Jaunākās Ziņas, Nr. 163., 06.07.1917., 2. lpp.

26. Pagaidu noteikumi un projekts par Vidzemes skolām. In: Brīvais Strēlnieks, Nr.66.,04.07.1917., 2.-3. lpp.
27. Rīgas ziņas!. In: Jaunākās Ziņas, Nr.144., 13.06.1917., 1.-3. lpp.
28. Skujene: Laukstrādnieku streiki muižās. In: Līdums, Nr. 123.(956.), 02.(15.)06.2017., 2. lpp.
29. Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes sapulce no 17.-19. jūnijam. In: Jaunākās Ziņas, Nr.154., 23.06.1917., 1.-2. lpp.
30. Zemes sapulce Valmierā. III. In: Līdums, Nr.63.(896.),17.(30.)03.1917., 2. lpp.

2.3. Atmiņas

1. 1917. gads Latvijā : Revolūcijas dalībnieku atmiņas. Rīga 1957.
2. BASTJĀNIS, VOLDEMĀRS. Demokrātiskā Latvija. Stokholma 1966.
3. KLĪVE, ĀDOLFS. Brīvā Latvija. Brūklina 1969.
4. NIEDRA, ANDRIEVS. Tautas nodevēja atmiņas. Rīga 1923.
5. PLENSNERS, ALEKSANDRS. Latvijas atbrīvošanās. Rīga 1928.
6. VĀCIETIS, JUKUMS. Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme. Pleskava 1922.
7. VĀCIETIS, JUKUMS. Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme. Rīga 1989.

Literatūra

1. Monogrāfijas

1. AIZSILNIEKS, ARNOLDS. Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945. Stokholma 1968.
2. ANDERSONS, EDGARS. Latvijas vēsture 1914–1920. Stokholma 1967.
3. APINE, ILGA. Latvijas sociāldemokrātija un nacionālais jautājums. Rīga 1974. 318. lpp.
4. BĒRZIŅŠ, JĀNIS. Latvijas rūpniecības strādnieku sociālais portrets 1900–1914. Rīga 2009.
5. BĒRZIŅŠ, VALDIS (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I, Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai 1900–1918. Rīga 2000.
6. BĒRZIŅŠ, VALDIS. Latviešu strēlnieki – Drāma un traģēdija. Rīga 1995.
7. BĒRZIŅŠ, VALDIS. Latvijā pirmā pasaules kara laikā. Rīga 1987.
8. BĪRONS, ANATOLIJS; DOROŠENKO, VASILIJS. Vēstures zinātnes attīstība Padomju Latvijā. Rīga 1966.
9. CARR, EDWARD. A History of Soviet Russia: The Bolshevik Revolution, 1917-1923, Vol. 1. New York 1950.
10. CIMDIŅA, RITA (red.). Skolas un izglītība Latvijā (1900–1920). Rīga 2000.

11. DRAUDIŅŠ, TEODORS. Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi un Padomju varu 1917. gadā. Rīga 1957.
12. DRĪZULIS, ALEKSANDRS. Lielais Oktobris Latvijā. Rīga 1987. 306. lpp.
13. DUNSDORFS, EDGARS. Latvijas vēsture. Linkolna 1980.
14. EZERGAILIS, ANDRIEVS. Esejas par 1917. gadu. Rīga 1991.
15. FIGES, ORLANDO. A People's Tragedy: The Russian Revolution. Manhattan 2017. pp. 960.
16. FITZPATRICK, SHEILA. The Russian Revolution. Oxford 2008.
17. GREITJĀNE, REGĪNA. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība 1917. g. marts – 1918. g. februāris. Rīga 1986.
18. IVANOVŠ, ALEKSANDRS. Latvijas arheogrāfija. Rīga 2019.
19. KALNIŅŠ, BRŪNO. Latvijas Sociāldemokrātijas 50 gadi. Stokholma 1993.
20. KAŅEPE, VIJA (red.). Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Rīga 2000.
21. KRASTIŅŠ, JĀNIS (red.) Latviešu strēlnieku vēsture (1915–1920). Rīga 1970.
22. PIPES, RICHARD. The Russian Revolution. New York 2011. p. 976.
23. SKUJENIEKS, MARGĒRS. Latvija. Zeme un iedzīvotāji. Rīga 1922. 585. lpp.
24. SMELE, JONATHAN. The "Russian" Civil Wars, 1916-1926: Ten Years That Shook the World. Oxford 2016. pp.
25. ŠALDA VITĀLIJS; BARTELE, TATJANA. Latviešu bēgļi Krievijā 1915–1922. Daugavpils 2007.
26. ŠILDE, ĀDOLFS. Latvijas vēsture 1914–1940: Valsts tapšana un suverēnā valsts. Stokholma 1976.
27. ŠILIŅŠ, JĀNIS. Padomju Latvija 1918–1919. Rīga 2016.
28. ŠVĀBE, ARVEDS. Latvijas vēsture 1800–1914. Upsala 1958.

2. Rakstu krājumi

1. BĒRZIŅŠ JĀNIS (atb. red.). 1905. gads Latvijā: 100. Rīga 2006.
2. JĒKABSONS ĒRIKS (atb. red.) Karš un sabiedrība Latvijā, 1914–1920. Rīga 2021. 447. lpp.
3. ROZENTĀLE, VIJA (atb. red.). Cēsu novada vēsture. 2. sēj. Cēsis 1998.

3. Raksti periodiskajos izdevumos

1. KRĒSLIŅŠ, ULDIS. Latviešu pilsonisko partiju ideoloģija un tās attīstībā 1917.–1920. gadā. Partiju spektrs. In: Latvijas vēstures institūta žurnāls, 2012, Nr. 1, 69.-90. lpp.

2. ŠALDA, VITĀLIJS. Lielinieku mēģinājumi pakļaut savai ietekmei latviešu bēgļus Vidzemē (1917. gada februāris–oktobris). In: Latvijas Arhīvi, 2003, Nr. 3. 52.-74. lpp.
3. ZELČE, VITA. Skice vēstures zīmējumam: Sieviete un Pirmais pasaules karš. In: Latvijas Arhīvi, 2002, Nr. 4. 28.-46. lpp.

PIELIKUMI

1. pielikums

3.1. Tabula.

Administratīvi teritoriālais varas līmenis	Krievijas Pagaidu valdības ieceltās institūcijas	Vēlētas pašvaldību institūcijas	Nelegitīmas šķiriskās darbaļaužu padomes
Guberņa	Komisārs	Zemes padome (Vidzemes guberņa)	Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku padome
Apriņķis	Komisārs	Zemes padome (Valmieras, Valkas un Cēsu apriņķi)	Strādnieku un bezzemnieku padome
Pilsēta	Pilsētas galva	Pilsētas dome	Strādnieku padome
Pagasts		Pagasta padome	Bezzemnieku padome
Armija	Komandieris		Kareivju padome

Politiskā sistēma Latvijā Krievijas Pagaidu valdības periodā (1917. gada marts – oktobris) (No: Vija Kaņepe (red.). *Latvijas tiesību vēsture*. 70. lpp.)

Maģistra darbs „Politiskā situācija Vidzemē 1917. gada vasarā: Vidzemes Bezzemnieku deputātu padomju faktors” izstrādāts LU Vēstures un filozofijas fakultātē Vēstures un arheoloģijas nodaļā.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst elektroniski parakstītajai darba versijai.

Autors: Niks Kuprēvičs /_____/ 25.05.2021.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: profesors Dr. hist. Ēriks Jēkabsons,_____,___.05.2021.

Recenzents: profesors Dr.hist. Aivars Stranga

Darbs iesniegts Vēstures un filozofijas fakultātē:

studiju metodiķe S.Šnē

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____. prot. Nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretārs as.prof. A.Levāns